

communitas
foundation

ХРИСТИЯНСТВО КУЛТУРА

издава фондация „Комунитас“

София, бул. „Патриарх Евтимий“ 22

тел. 9815670

главен редактор:

Явор Дачков

редакционен екип:

Димитър Спасов

Венета Домусчиева

Момчил Методиев

e-mail:

главен редактор: redaktor@hkultura.com

редакционен екип: collegium@hkultura.com

информация и разпространение: office@hkultura.com

оформление:

Чавдар Гюзелев

Николай Киров

печат:

Полиграфически комбинат – София

Списание „Християнство и култура“ излиза в края на всеки месец и се подготвя от два редакционни съвета.

Екипът с главен редактор Явор Дачков подготвя осем броя и си поставя за цел да разглежда актуални и дискуссионни проблеми от областта на християнството и културата.

Екипът с главен редактор проф. д-р Калин Янакиев подготвя четири броя (пролет, лято, есен и зима), които имат академична насоченост.

Списание то е свободна дискуссионна територия. Не бива да се очаква, че публикуваните текстове се вписват в една единна (и единствено възможна) коректност. Материалите в списанието отразяват личните позиции на своите автори и независимо от възможните различия трябва да бъдат възприемани като покана за диалог.

© „Християнство и култура“, 2008

Непоръчани от редакцията ръкописи и материали не се връщат и съхраняват.

Всички права са запазени!

Цена 5 лева.

интернет издание:

www.hkultura.com

ISSN 1311 – 9761

Илюстрациите в броя са на Алиса Гюзелева, на 8 години.

ХРИСТИЯНСТВО

съдържание

година VII/2008/брой 7 (30)

КУЛТУРА

Християнство и хумор

5

За духа на времето и чувството за хумор

Сергей Аверинцев

За г-н Маккейб и фриволността към божественото

Гилбърт К. Честъртън

„Добродетелта“ хумор в служба на вярата

о. Тадеуш Дайчер

Християнството и Европейският съюз

26

Кризата на Европейския съюз:

Ирландският референдум и Лисабонският договор

Георги Близнашки

Политическата етика и християнството

Рудолф Урц

Разговор

47

Религията не може да бъде критерий за членство в Европейския съюз

С Кристиан Франк разговаря Момчил Методиев

Актуално

53

Има ли разкол в Англиканската църква?

Автентичното англиканство

Богословски екип

Култура

65

Приказки за музиката и мозъка

Людмила Димова

Ното Ludens в Ню Йорк

Искра Ангелова

Разговорник за чужденци от Красимир Добрев

Людмила Димова

За типичното в плана на храма

Павел Попов

Християнство и хумор

93

Вицове

Деца пишат писма на Бог

Сергей Аверинцев

ЗА ДУХА НА ВРЕМЕТО И ЧУВСТВОТО ЗА ХУМОР

Който е бил във Виена, знае бароковото здание в източния ъгъл на стария град, в стария университетски район, по диагонал на иезуитската църква. Вътре – фрески от XVIII век: алегорични фигури на Науките и Добродетелите в облаци и лъчи, една такава мека фактура. Някога там се помещавала резиденцията на Университета, по-късно, при Франц Йосиф, била преместена на Ринг; сега там е австрийската Академия на науките, която организира в началото на 1995 г. тридневни публични четения, от които първият ден беше посветен на философски теми (в един твърде широк смисъл на думата), вторият – на теологически, а третият – на политически. Трябва да си призная, че на мен лично най-успешен ми се стори вторият, теологическият ден (най-вече заради прекрасния доклад на И. Б. Метц); но самият аз бях поканен да говоря през първия ден. Имах две причини да приема поканата. Първо, тя идваше от човек, чиято рядка доброта и топла отзивчивост заслужаваха дълбоко уважение: наричаше се Волфганг Краус, беше автор на много книги с есеистика и оглавяваше виенската писателска организация; преди известно време той, уви, напусна този свят. И второ, привлечаше ме мисълта да говоря в барокова зала...

Когато моята реч завърши, когато завърши даже и последвалата я кратка дискусия, в залата влезе една професионална феминистка¹; Отивайки до микрофона, тя заяви: „Аз не бях на доклада, той не ме интересува. За мен е важно само едно: в президиума мъжете са с един повече от жените“. Не на микрофона, не да се чуе в цялата зала, но все пак достатъчно силно аз казах: „За по-подходяща илюстрация към моето изказване аз не бих могъл да мечтая!“. Онези, които седяха на по-предните редове, чуха – и на лицата им се появиха усмивки.

Речта е публикувана в списание Conturen. Das Magazin zur Zeit, 1997, No 1, S. 56 – 60. На читателите на Новый мир аз си позволявам да предложа авторски превод, който се постарах да направя толкова точен, колкото беше възможно, с изключение на подробности: например изречението от Катул аз предложих на немски в донякъде свободния, но чудесен превод на стария Едуард Мьорик – на руски това не би имало никакъв смисъл; по подобен начин са прегадени няколко полуцитати от немските класици. Но аз моля читателите през цялото време да помнят, че цял ред дреболии, запазени в превода, са предвидени именно за виенската публика.

¹ Моля, не разбирайте този израз метафорично: в Австрия те често са на заплата (както „освободените“ партийни работници у нас от едно време).

Както знае всеки, нито магнитът, нито електричеството са възможни без противоположността на взаимосъотнесените полюси. Положителният полюс моментално престава да съществува, ако се отнеме отрицателният полюс, и обратното. Само от противоположността, от полярността, от напрежението възниква играта на енергиите. На това ни учеха някога Хераклит и Лао-Дзъ. За това говорят такива формули на мъдростта като „борбата е баща на всичко” и ин и ян.

Аз изобщо нямам намерение да предлагам нова – стотна или хилядна? – дефиниция за хумора. Моята аргументация се върти не около определението на този феномен, толкова важен за природата на човека като смеешо се животно, *animal ridens* – а около неговата предпоставка. Тази предпоставка е точно толкова необходима, както в случаите на магнита и тока. Няма и не може да има хумор без противоположност на взаимосъотнесените полюси, без контраст между консервативните ценности и метежа, между правилото и изключението, между нормата и прагматиката, между стабилните табута на унаследената етика и правата на конкретното, еднократното, действителното; и при това е необходимо тази противоположност да се възприема достатъчно остро, за да те довежда наистина до сълзи – но и до смях, а иначе – какъв ти хумор? А това означава, че човекът е способен на хумор в този случай и в тази мярка, в която той остава способен да съблюдава заветите и забраните.

Не е случайно, че към най-добрите прояви на човешкия хумор принадлежат клерикалните анекдоти. Та нали и Франсоа Рабле е бил персонa с духовен сан. Усещайки се в най-непосредствена близост до най-консервативните табута, потапяйки се често във вълните на гъстата миризма на святост, човек нерядко получава особено благоприятно разположение към хумора. И галеч не е случайно, че качеството на клерикалните анекдоти е в пряка зависимост от реалната заинтересованост на една или друга нация или група от религиозната материя. В католическия свят особено хубави са клерикалните анекдоти у ирландците, у поляците... (Една ирландка слиза по стълбите на църквата след изповед и причастие, точно в този момент ѝ се нахвърля с ругатни нейната местна неприятелка. Тя отвръща: „Колко е лошо от твоя страна да ме нападаш точно сега, когато съм в състояние на благодат. Но мисли ми, няма дълго да остана в това състояние!”. Колко важен е за самата субстанция на този анекдот католическият термин „състояние на благодат”!)

Адогматическото християнство е способно на истинска нравствена висота. Но то не е способно, при това по самата своя същност, на чувството за хумор. За да намериш смях, парадокс, гръзнена, вибрираща на границата на кошунството игра на мислите, ще трябва да се насочиш към някой старомоден защитник на догмата: да речем, към проповедниците от епохата на барока като Абрахам в Санта Клара или по-близо – към Леон Блуа, към Честъртън. Най-отчаяните шеги в цялата история на руската култура могат да се открият у Владимир Соловьев – мистик на мистиците, визионер, аскет. Той е бил наистина способен заразително, завладяващо да се смее именно затова, защото е бил способен на абсолютна сериозност. За да може гръзнеността да остава наистина гръзно-

вение, а не симулация на гръзновение, хуморът трябва постоянно да се усеща в присъствието на също толкова истинска, безкомпромисна сериозност.

Така стои въпросът и с клерикалното и околклерикалното остроумие. По-нататък да споменем, ако щете, и еврейския хумор. Нима този изключителен феномен би могъл да съществува като цяло без сакралната идея за народа Божий? Ето цитат от Доктор Фаустус: „Аз, както вие знаете, съм евреин. Фителберг – това е архиеврейска фамилия. Старият завет в кръвта ми е не по-малко сериозно нещо, отколкото немската същност” – така говори персонажът на Томас Ман, само че вместо „немска същност” ми се ще в нашия контекст да поставя нещичко като „клерикална същност”. Че какво, в библейска перспектива евреите са именно свещенодействащ народ; затова и ми се струва не съвсем безсмислено да обединя в нашата класификация еврейския хумор с клерикалния хумор. Особено са остри шегите, отнасящи се до съревнованието между евреиството и християнството, да кажем, когато евреин гразни католически свещеник, готягайки му с въпроса истина ли е, че онзи никак, ама никак не може да се издигне над папски сан – а пък един от нашите, ако искате да знаете, вече е Бог, ето това е!

Същността на всеки остър политически хумор винаги пряко или косвено е съотнесена с противоположността между конформизма и протеста. За да се обоснове достатъчно качествен хумор, тази противоположност трябва да бъде достатъчно убедителна, истинна и сериозна. Във всяко тоталитарно общество нейната сериозност е била в буквалния смисъл смъртна сериозност. В моята Русия, както и на цялото пространство на гържавите сателити, неуютното време на сталинския, а сетне и на брежневския строй провокира удивителен подем на културата на политическия анекдот. О, колко велико става това изкуство, когато то дава на индивида последен шанс да не загине от задушаване! Разбира се, трябва да си пожелаем в нашия живот вече никога да няма такива фактори за разцвет на хумора. Но настоящата ситуация именно в демократичните и „развитите” страни прави изходното разпределение на ролите между „филистера” и „бунтаря” твърде съмнително, а може би и съвсем мнимо. Новата ситуация е пророчески предугадана в едно стихотворение на руския поет Вячеслав Иванов от 1944 г.:

*...Теперь один запас понятий,
Один разменочный язык
Равняют всех в гражданстве братий;
Обличья заменил ярлык.
Бьют тем же шаром те же кегли
Бунтарь, епископ и король...*

Нихилизмът днес вече не е бунтар, едва ли е даже и циник в истинския смисъл на думата, защото той вече не стои „против всички”. Най-важните отличителни черти на бунтарството, например компонентите на идеологията на студент-

ските метежи в Сорбоната от 1968 г., днес са се превърнали в господстващия trend, в условие на political correctness. Отменянето на всички обвързващи табута, особено в сферата на сексуалното, вулгарният феминизъм, de facto стремящ се да отмени именно творческото в жената и разрушаващ традиционното уважение към майчинството; демонтирането на всички културни йерархии и знаменитият антиелитаристки принцип „ти не си по-добър от мен“; принципиалното превъзходство на самотоволното невежество над „Паидея“, всичко това вече принадлежи, говорейки по флоберовски, на сферата на idées reçues, на „баналните истини“, на аксиомите, приемани автоматично, без всякаква критика. Ако нещо днес, сред всеобщата отмяна на табутата, наистина остава табуирано, то това е именно решимостта да поставиш под въпрос някоя от тези аксиоми. Разбира се, защитниците на описаната идеология нерядко и днес по стара привычка заемат патетични пози, опитвайки се да ни убедят, че те все още са обречени на тъжната участ на бунтари. Но в този съзлив тон се изразява не сериозността на господстващия тренд, а само присъщата му липса на хумор. Нашият опит от съветските години, опитът на реален риск, реална опасност от всяко решение да бъдеш не такъв като всички, ни забранява да играем тази игра и да пренебрегваме различието между истинската и престорената сериозност.

Що се отнася до еротическите шеги, този най-гревен и най-общочовешки хумор, стар като самото човечество, то те, тези шеги, са обусловени от това, че полът винаги е бил привилегирован обект на структуриращите табута. Руският свещеник и философ от XX век о. Флоренски се придържа към мнението, че строгостта и многообразието на забраните в никакъв случай не указва на низшата, религиозно непълноценна природа на пола, но обратното – посочва неговото сакрално достойнство; та нали на всичко култово подхожда да бъде оградено от строги табута. Днес провъзгласяват отмяната на всички табута. За културата на еротическия хумор това е катастрофа. Може би днешната сексуална революция и „сексуалната просвета“ ще направят невъзможна за в бъдеще високата поезия на целомъдрието – кой знае, аз лично не съм съвсем уверен в това, защото всяка истинска поезия, както и всяка истинска християнска святост са по своята същност протест против гуха на времето, усилие да се освободиш от неговата власт и те осъществяват себе си е contrarío; но сега аз имам друга тема. Аз бих искал да подчертая нещо друго: неща като Декамерон или Гаргантюа, т.е. шедьоврите на безцеремонната сексуална шега, в новия контекст, обусловен от сексуалната революция, наистина ще станат вече завинаги немислими и неповторими. Всеки хумор в тази област губи основа и предмет. *Lugete o Veneres Cupidinesque!* „Плачете вие, Купидони и Венери!“ – както е казано у Катул.

Древната традиция на гениалната еротика гоиде до своя край. Сексуалната революция разобличава себе си като онова, което тя е: като революция против Ероса. Мнимата вседозволеност – „да се забранява е забранено!“, както писаха по стените на Сорбоната през 1968 г. – предполага обаче една скрита забрана, при това особено важна: на Ерос се забранява да значи нещо, да има смисъл. Но в абсолютната зависимост на Ероса от смисъла му се намира и самата възможност на смеха, отнасящ се към Ероса.

Каква ти християнска или поне езическа добродетел, когато всяка пристойност в греха, every decent sin, както е казано у Честъртън, в тази атмосфера става немислима.

Да направим изводите: ако диалектическата предпоставка на хумора и комичното е неотстъпчивата, неподатлива сериозност, то, напротив, толкова типичната за днешното време вездесъща, монотонна, от всички приемана и никого вече не шокираща, гаже и не привличаща към себе си ничие внимание фриivolност, в сферата на която вече нищо не е бяло и не е черно, а само сиво, означава край на хумора. На човека е даден съдбовният избор между отсъствието на хумор – и сериозността; трето не е дадено. Разбира се, сериозното отношение към идеалите и ценностите във всяко време е способно да поражда проблеми, имащи повече или по-малко „травматично” действие. Нашите съвременници са особено съгласни да разглеждат проблеми, както се казва, екзистенциални, проблемите на душата, като проблемите на психиката, съответно уреждани чрез методите на психоанализата и психотерапията. Моите почитания на великия виенчанин Зигмунд Фройд – но за Бога, няма да даваме на неговите неизброими последователи последната дума по екзистенциалните въпроси! Както е формулирал някога Райнер Мария Рилке своите аргументи против това да се остави в ръцете на психоаналитиците: изгонвайки моите бесове, те заедно с тях ще разгонят и моите ангели. Ах, в числото на тези ангели, чието присъствие с нас днес е под заплаха, се оказа и достославният ангел на хумора, това ние знаем от опит. Извънредно удобният и безпроблемен живот, с една дума – извънредно обезболеният живот става лишен от значимост и ето – вече не си струва да живееш.

Превод: Венета Домусчиева

Дрю Хюит Портрет на Гилбърт Кит Честъртън

Гилбърт Киџ Честъртън

ЗА Г-Н МАККЕЙБ И ФРИВОЛНОТО ОТНОШЕНИЕ КЪМ БОЖЕСТВЕННОТО

Един критик веднъж ми възрази, изпълнен с възмущение: „Ако трябва да си правиш шеги, поне не ги прави с толкова сериозни неща”. Учуден му отговорих напълно естествено: „С какво друго да се шегувам освен със сериозните неща”. Намирам за напълно безсмислено да се правят шеги с делничните неща. В същността си всяка шега е делнична, в смисъл че тя трябва да провокира внезапното разбиране, че нещо, възприемано като много сериозно, в крайна сметка не е толкова сериозно. Ако шегата не е за религията и морала, тя може да бъде за полицаите, за университетските професори или за преоблечени като кралица Виктория гимназисти. Хората се шегуват с полицаите повече, отколкото с папата, не защото полицаите са по-маловажни, а тъкмо обратното – защото те са много по-важни от папата. Епископът на Рим няма отношение към това, което се случва в Англия, докато полицаите могат изведнъж да стоварят цялата си строгост върху нас. Хората се шегуват със старите университетски професори повече, отколкото с епископите, не защото науката е по-лековата от религията, а защото в своята същност науката винаги е и по-сериозна, и по-строга от религията. И това се отнася не само за мен, дори и не само за определена група от журналисти и шегобийци, които се надсмиват над най-сериозните неща, това е валидно за цялото човечество. Истината е, че с най-голяма смелост и желание, и възможно най-внимателно хората говорят за маловажните неща, а за истински важните неща говорят много лековато. И това се признава от всеки, който има дори и най-малка представа за това, което се случва по този свят. Хората могат да прекарат часове, обсъждайки сериозно и с израз на лицата сякаш са колегията на кардиналите такива неща като голфа, тютюна, цветовете на жилетките или политика. Но най-старите шеги на света са за най-сериозните и най-ужасните неща на този свят – за женитбата и за обесването.

Но един джентълмен, г-н Маккейб¹, написа точно по този въпрос нещо, което аз приех почти като лично предизвикателство, а тъй като той е човек, чиято откровеност и интелектуална добродетел аз дълбоко уважавам, не мога да пренебрегна забележка му и да не се опитам поне отчасти да задоволя любопитството на моя критик. Г-н Маккейб отделя значителна част от своето последно есе в сборника, озаглавен *Християнството и рационализмът на съд*, за да спори

¹ Джоузеф Мартин Маккейб (Joseph Martin McCabe, 1867–1955) – английски писател, мислител и лектор. В края на XIX в. той става католически свещеник, но след това се разочарова от религията, през 1897 г. напуска Църквата и до края на живота си се изявява като остър критик на католицизма.

не толкова с моите тези, колкото с моя стил, както и да отпрати приятелски и искрен призив лично към мен. И аз бих искал да се защитя, воген както от уважение към г-н Маккейб, така и много повече от уважение към истината, която според мен е заплашена от неговата грешка по този, а и по някои други въпроси. Но за да не бъда разбран некоректно, ще започна с цитат от самия г-н Маккейб: „Преди да вляза в погробен спор с тезите на г-н Честъртън, бих искал да направя една обща забележка за неговия стил. Също като мен той е напълно сериозен по отношение на крайната цел, за което много го уважавам. Той, както и аз, знаем, че човечеството се намира пред много сериозен избор. Вогено от всеобхватния си стремеж към щастие, през вековете то се е стремяло към една незнайна цел. Днес то госта лекомислено е изпълнено с колебания, но всеки сериозен мислител е наясно с важността на настоящия момент. Очевидно човечеството напуска пътя на религията и се устремява по пътя на секуларизма. Дали то ще затъне в блатото на чувствеността, ще загуби ли години в загърване и измъчване от гражданската и индустриалната анархия само за да стигне до прозрението, че се е загубило по пътя, за да се обърне отново към религията? Или най-накрая ще загърби блатата и мъглите и ще започне да изкачва хълма, който толкова дълго само е съзерцавало в далечината, и ще се устремим към дълго търсената Утопия? Това е грамата на нашето време и всеки съвременен мъж и жена трябва да я осъзнаят.

Г-н Честъртън разбира това. Той ни кара да вярваме, че разбира това. Той не притежава гребнавата нищожност или странната глупост, притежавани от толкова много негови колеги, които ни смятат за безсмислени иконоборци или морални анархисти. Той признава, че ние вогим неблагоприятна война в името на това, което смятаме за Истина и Прогрес. Той прави същото. Но защо в името на всичко това, което звучи толкова разумно, и след като сме на едно мнение по жизнената важност на настоящия момент, защо трябва веднага да влезем в спор за начините, по които да вогим тази борба? Защо, когато времето изисква от нас поне да накараме хората да съберат мислите си и да бъдат истински мъже и жени, дори още повече – да им напомним, че те са истински богове, които гържат в ръцете си съдбата на човечеството – защо трябва да оценим като неподходящ този калейдоскопичен сбор от фрази? Балетът на „Алхамбра“² и фойерверките на Кристалния дворец³, както и статиите на г-н Честъртън в *Дейли Нюз*⁴, имат своето място в живота. Но не разбирам как е възможно сериозен социален мислител да смята, че може да излекува липсата на смисъл в нашето поколение чрез пресилени парадокси; да гадне на хората разумно разбиране за социалните проблеми чрез литературно жонгльорство; да отговори на важните въпроси чрез безразсъдна канонада от метафори и некоректно поднесени „факти“ и да замества разумната преценка с въображението?”

Цитирам този пасаж с особено удоволствие, защото г-н Маккейб със сигур-

² „Алхамбра“ – известна зала за музикални и театрални постановки в Лондон, съществувала от 1854 до 1936 г.

³ Кристалният дворец (The Crystal Palace) – известна сграда в Лондон, построена в средата на XIX и унищожена от пожар през 1936 г.

⁴ *Дейли Нюз* – английски вестник, създаден през 1846 от Чарлз Дикенс, в който Честъртън е имал седмична колонка. Вестникът, считан за близък до британската левица, престава да съществува през 1930 г.

ност не може да надцени увереността ми в неговата и на хората като него искреност и убедеността ми в отговорността на тяхната философска позиция. Напълно сигурен съм, че те мислят всяка дума, която изказват. Аз също вярвам във всяка изказана от мен дума. Но защо г-н Маккейб изразява някакво мистично съмнение и не иска да признае, че аз наистина вярвам във всяка изказана от мен дума; защо той не е толкова убеден в моята отговорност, колкото аз съм в неговата? Търсейки отговор на този въпрос, ще достигнем най-лесно до същността на проблема.

Г-н Маккейб смята, че аз не съм сериозен, а само смешен, защото г-н Маккейб приема, че смешното е обратното на сериозното. Смешното е обратното на не-смешното и нищо повече. Въпросът дали човек се изразява гротескно и комично или бляскаво и сдържано няма отношение нито към мотивацията, нито към морала, това е белег само на инстинктивния личен изказ и начин на себеизразяване. Дали човек ще реши да изкаже една истина с дълго изречение или с кратка шега, е сходно с въпроса дали той ще се изрази на френски или на немски език. Дали един човек проповядва своето евангелие чрез гротескна или твърде сериозна фраза, е погодно на това дали той се изразява в проза или поезия. Въпросът дали Суифт е бил смешен в неговата ирония е съвсем различен от въпроса дали той е бил сериозен в своя песимизъм. Дори г-н Маккейб няма да отиде толкова далеч да твърди, че колкото по-забавен е стилът на *Гъливер*, толкова по-малко искрен е към своя обект. Истината е, че в този смисъл смешното и сериозното нямат никакво отношение помежду си, те могат да бъдат сравнени също толкова, колкото черното и триъгълното. Г-н Бърнард Шоу е смешен и откровен. Г-н Джордж Роби⁵ е смешен и неискрен. Г-н Маккейб е искрен, но не е смешен. А повечето министри не са нито смешни, нито искрени.

Накратко, г-н Маккейб е под влиянието на една основна заблуда, която често забелязвам сред хората от клерикален тип. Много духовници са ме упреждали, че си правя шеги с религията и почти винаги са използвали като аргумент известната заповед, която казва „не споменавайте напразно името Господне”. В отговор винаги съм казвал, че в никакъв смисъл не може да се твърди, че споменавам Неговото име напразно. Да използваш гадено нещо, за да си направиш шега с него, въобще не означава, че го използваш напразно. Тъкмо обратното, това означава, че го използваш с необикновено добра цел. Да използваш нещо напразно означава въобще да не го използваш. Шегата може да бъде изключително полезна; тя може да разкрива целия земен смисъл, да не споменавам небесния смисъл на гадена ситуация. Които може да открие тази заповед в Библията, той може също така да открие в нея и много шеги. В същата Книга, в която е наредено да не се споменава напразно името Господне, самият Бог затрупва Иов с порои от лекомислия. Същата Книга, в която се казва да не се споменава напразно името Господне, говори леко и безгрижно как Бог се смее и намигва. Очевидно не там трябва да търсим примерите за напразно споменаване на името Господне. Не е толкова трудно да се досетим къде ще открием тези примери. Напразно споменават името Господне самите духовници (което понякога тактично съм

⁵ Джордж Роби (George Robey) – артистичното име на Джордж Едуард Уейд (1869 – 1954) – известен английски комик, наричан „министър-председател на веселието”.

им намеквал). Безгрижните шеги не са фриволни. Истински и фундаментално фриволна е безгрижната строгост. Ако г-н Маккейб иска да разбере доколко сериозното говорене може да бъде пазител на реалността и на истински важните неща, нека да прекара една щастлива неделя в обиколка около амвоните. Или още по-добре, нека да се отбие в Камарата на представителите или в Камарата на лордовете. Дори и г-н Маккейб ще трябва да признае, че всички тези хора са истински сериозни – много по-сериозни от мен. Но дори и г-н Маккейб ще трябва да признае, че тези хора всъщност са лековати – много по-лековати от мен. Защо г-н Маккейб насочва цялото си красноречие срещу опасността, породена от авторите, които разчитат на въображението и парадокса? Защо са толкова необходими строгите и многословни автори? Няма чак толкова много автори, които да разчитат на въображението и парадокса. Но съществува огромен брой строги и многословни автори и именно благодарение на тези строги и многословни автори всичко, ненавиждано толкова искрено от г-н Маккейб (също и от мен), продължава да съществува и да притежава енергия. Как е възможно човек с интелигентността на г-н Маккейб да смята, че парадоксът и шегите ни отклоняват от нашия път? Истината е, че именно строгостта е пречка за успеха на всяко съвременно усилие. Именно неговият „сериозен стил“, неговите собствени любими фрази като „жизнената важност на момента“, неговите собствени и любими „разумни преценки“ ни отклоняват от нашия път. Всеки човек, комуто се е случило да отиде с делегация при някой министър, е наясно с това. Всеки, написал писмо до *Таймс*, знае това. Всеки богат човек, който иска да затвори устата на бедняка, говори за „жизнената важност на момента“. Всеки министър, който не може да отговори на някой въпрос, изведнъж започва да дава „разумни преценки“. Всеки, който използва нечестни методи, препоръчва използването на „сериозните методи“. Преди малко споменах, че искреността няма нищо общо със строгостта, но може би не съм бил съвсем прав. Или поне не съм сигурен дали съм прав, когато става дума за съвременността. В съвременния свят строгостта е най-отявленият враг на искреността. В модерния свят почти винаги се случва искреността да бъде от едната страна, а строгостта да бъде от другата. Единственият възможен отговор на пламенното и радостно нападение на искреността е отчаяният отговор на строгостта. Нека г-н Маккейб или всеки друг, който твърди, че трябва да бъдем сериозни, за да бъдем искрени, да си представи сцената, при която г-н Бърнард Шоу оглавява делегация от социалисти за среща с г-н Остин Чембърлейн⁶. На чия страна ще бъде строгостта? А на чия страна ще бъде искреността?

В интерес на истината съм доволен, че заедно с моето име г-н Маккейб споменава и името на г-н Шоу в своите усилия да осъди фриволността. Веднъж г-н Маккейб дори спомена, че му се иска г-н Шоу да отбелязва кои от неговите абзаци са сериозни и кои – забавни. Не знам кои от абзаците на г-н Шоу са забавни, но нямам съмнение, че това изказване на г-н Маккейб трябва да бъде определено като смешно. В една своя статия, която няма да коментирам тук, той също така споменава как г-н Шоу имал славата винаги съвсем съзнателно

⁶ Остин Чембърлейн (Sir Joseph Austen Chamberlain, 1863 – 1937) – британски консервативен политик. Държавен секретар на външните работи в периода 1924 – 1929 г. и един от архитектите на Пакта от Локарно между Великобритания, Франция и Германия от 1925 г., за което е удостоен с Нобелова награда за мир.

да говори това, което неговите слушатели не очакват да чуят. Тук нямам за цел да доказвам неубедителността и слабостта на това твърдение, защото вече съм го направил в моите бележки за г-н Шоу. Достатъчно е само да отбележа, че според мен единствената сериозна причина, която може да накара някого да слуша друго, е, че първият човек гледа втория с ревностна вяра и концентрирано внимание и очаква от него да каже нещо, което не очаква да чуе. Може да е парадокс, но е така, защото парадоксите са истина. Може да не звучи рационално, но то е защото рационализмът е грешка. Очевидната истина е, че когато отиваме да чуем проповедник или учител, може да очакваме или да не очакваме от него разум, може да очакваме или да не очакваме красноречие, но със сигурност очакваме да чуем нещо, което не очакваме. Може да не очакваме да чуем истина, може да не очакваме дори мъдри мисли, но очакваме неочакваното. Ако не очакваме неочакваното, защо ни необходимо въобще да ходим да го слушаме? Ако очакваме да чуем само очакваното, защо не си стоим вкъщи и там да си чакаме? Ако г-н Маккейб има точно това предвид по адрес на г-н Шоу, т.е., че той винаги казва на своите слушатели нещо неочаквано, което си е самата истина, то това просто означава, че г-н Шоу е един оригинален човек. Но ако има предвид, че г-н Шоу изповядва или проповядва учение, което не е лично негово, тогава той не е прав. Не ми е работа да защитавам г-н Шоу – както съм отбелязал на друго място, аз имам противоречия и с него. Но по този въпрос съм готов напълно да го защита от неговите обичайни критици, между които е и г-н Маккейб. По този въпрос съм готов да споря с г-н Маккейб и с всеки един друг, като ги призовавам да дадат пример дори и само с едно мнение, развито от г-н Шоу само в името на хитруването или простото оригиналничество и което е било в противоречие с цялостната му доктрина. Щастлив съм да кажа, че съм бил доста близък до много от изказваните от г-н Шоу мнения и бих искал да помоля г-н Маккейб, ако той не приема на сериозно това, което говоря, да приеме съвсем сериозно поне това мое предизвикателство към него.

Джоузеф Мартин Маккейб

Но всичко това беше само отклонение от основната ми тема. Проблемът, който в момента ме занимава най-силно, е призивът на г-н Маккейб да не бъде фриволюен. Но нека да се върна към самия текст на неговия призив. Разбира се, мога да коментирам твърде много неща в детайли по отношение на този призив. Но ще започна с това, че г-н Маккейб допуска грешката да мисли, че според мен заплахата за религиозността идва от възхода на чувствеността. Тъкмо обратното, аз по-скоро съм склонен да предвия упадък на чувствеността, защото предвиждам упадък на живота. Не мисля, че модерният западен материализъм ще доведе до анархия. Дори се съмнявам, че ние притежаваме достатъчно ин-

дивидуална храброст и необходимия дух, за да бъдем поне свободни. Намирам за твърде старомодна заблудата, която ни призовава да се противопоставяме на скептицизма с аргумента, че той премахва дисциплината от живота. Аз се противопоставям на скептицизма с аргумента, че той премахва мотивацията. Материализмът не е нещо, което премахва бариерите. Материализмът сам по себе си е една трудно преодолима бариера. Хората като г-н Маккейб защитават политическата свобода, но отричат духовната. А това означава, че те отменят законите, които могат да бъдат нарушавани, и променят тези, които не могат да бъдат нарушавани. А това е истинско робство.

Истината е, че научната цивилизация, в която вярва г-н Маккейб, притежава един основен недостатък – тя постоянно се стреми да разруши демокрацията и силата на обикновения човек, в които г-н Маккейб също така вярва. Защото науката означава специализация, а специализацията означава олигархия. Ако се довериш на определен човек и очакваш от него да произведе конкретен резултат в областта на физиката или астрономията, тогава съвсем естествено може да се довериш на конкретен човек и да очакваш от него да постигне нещо в областта на политиката и управлението на хората. Ако намираш за напълно разумно една буболечка да бъде единственият обект на научно изследване на конкретен човек, както и че този човек може да се занимава само с тази буболечка, напълно безвредна последица от това ще бъде твърдението, че политиката трябва да бъде единствено занимание на конкретен човек, а този конкретен човек да бъде специалист само в политическата област. Както съм отбелязал на друго място в тази книга, експертът е по-аристократичен от аристократа, тъй като аристократът само живее по-добре, докато експертът е човек, който знае по-добре. Ако се възгледаме в развитието на нашата научна цивилизация, веднага ще забележим тенденцията към постепенното увеличаване на специализираното знание за сметка на популярното. Едно време човек седяше около кръглата маса и пееше заедно с целия хор, а сега пее сам по абсурдната причина, че може да пее по-добре. Ако научната цивилизация продължи в тази посока (което ми се струва доста вероятно), накрая ще може да се смее само един човек, защото ще го прави по-добре от останалите.

Едва ли мога да се изразя по-лаконично, отколкото ако използвам за пример едно изречение от текста на г-н Маккейб, където той твърди: „Балетът на „Алхамбра” и фойерверките на Кристалния дворец, както и статиите на г-н Честъртън в *Дейли Нюз* имат своето място в живота”. Искане ми се моите статии да заемаха също толкова достойно място, колкото и другите две споменати в това изречение събития. Но нека се запитаме (в името на любовта, както би казал г-н Чадбанг), какво представлява балетът на „Алхамбра”? Балетът на „Алхамбра” е конкретна институция, в която предварително избрани конкретни хора, облечени в розово, извършват дейност, често определяна като танцуване. Във всички доминирани от религията общества, както в средновековното християнско общество, така и в много далеч по-грубовати общества, всеки е можел да танцува и тази дейност не е било необходимо да бъде ограничавана до определена професионална група. Човек е можело да танцува, без да е танцьор; човек е можело да танцува, без да е специалист, човек е можело да танцува, без да е

облечен в розово. В хода на развитието на научната цивилизация на г-н Маккейб, т.е. заедно с упадъка на религиозната (или на истинската) цивилизация, хората, които могат да танцуват, стават все по-добре и по-добре „обучени“ и все повече и повече облечени в розово, и същевременно все повече стават хората, които не могат да танцуват. Г-н Маккейб може да види пример за това, което имам предвид, в постепенното отмиране на стария европейски танц, наречен валс, и на танца по двойки, и тяхното заместване от това ужасно и упадъчно движение, наречено танца на полите⁷. Това е и истинската същност на упадъка – изместването на групата от пет човека, които правят нещо за забавление, от един конкретен човек, който прави същото нещо за пари. А това означава, че когато г-н Маккейб твърди, че балетът на „Алхамбра“ и моите статии „имат своето място в живота“, то той прави всичко възможно да създаде свят, в който танцуването няма никакво място в живота. Всъщност той се опитва да създаде свят, в който няма живот за танцуването. Самият факт, че според г-н Маккейб танцуването може да се извършва от някакви жени срещу заплащане в „Алхамбра“, е илюстрация на същия този принцип, според който религията принадлежи само на някакви мъже с бели вратовръзки, които работят срещу заплащане. Всъщност и двете дейности са точно такива, които трябва да бъдат правени не за нас, а от нас. Ако г-н Маккейб беше истински религиозен, той щеше да бъде щастлив. А ако беше щастлив, той щеше и да танцува.

Накратко, можем да представим проблема по следния начин. Съвременният свят не е изправен пред въпроса дали „Алхамбра“ има своето място в живота. Основният проблем и огромната трагедия на съвременния свят е, че г-н Маккейб няма място в балета на „Алхамбра“. Удоволствието да заемаш и променяш позата си, удоволствието твоите крайници да следват музиката, удоволствието да се завърташ и да стоиш на един крак – всичко това трябва да принадлежи на мен и на г-н Маккейб, на най-обикновените здрави граждани. Затова и ние не трябва да приемаме тази еволюция. Но това се случва, защото имаме нещастие да бъдем съвременни хора и рационалисти. Ние не просто обичаме себе си повече, отколкото обичаме моралния си дълг, ние обичаме себе си повече, отколкото обичаме радостта.

Така че когато г-н Маккейб казва, че балетът на „Алхамбра“ (и моите статии) имат своето място в живота, ние имаме правото да отбележим, че от същността на неговата философия и на неговата любима цивилизация следва, че той им отрежда госта незадоволително място. Тъй като (ако ми бъде разрешено да прокарам един госта далечен паралел) г-н Маккейб смята „Алхамбра“ и моите статии за някакви госта странни и абсурдни неща, които някакви хора правят (вероятно за пари) с цел да го разсмеят. Но ако той самият някога е изживял древния, възвишения стихуен инстинкт да танцува, той щеше да разбере, че танцуването въобще не е лековато, а твърде сериозно занимание. Щеше да открие, че това е един дълбок, невинен и достоен начин за изразяване на определени емоции. По същия начин, ако той притежаваше усет за парадокса, какъвто притежаваме аз и г-н Шоу, той щеше да разбере, че парадоксът не е ле-

⁷ Танцът на полите (Skirt dancing), основан на изкусната игра с полата, добива популярност сред светското общество в Англия през 80-те години на XIX в., когато масово е считан за изтънчен и женствен.

ковато, а твърде сериозно нещо. Щеше да открие, че парадоксът представлява предизвикан израз на радост, основан на доверието. Намирам всяка цивилизация, която не притежава универсалния обичай да танцува невъздържано, за сбъркана цивилизация и смятам, че това е нормалната гледна точка. Както бих смятал за сбъркано от всякаква нормална гледна точка всяко съзнание, което не е усвоило по един или друг начин навика на невъздържаното мислене. Напразно г-н Маккейб би твърдял, че балетът е част от него. Правилното е той да настоява, че той е част от балета, обратното би означавало, че той е част от човек. Напразни са неговите твърдения, че той „не поставя под съмнение важността на хумора в спора”. Той би трябвало да влага хумор във всеки спор; защото ако човек не е поне частично забавен, той въобще не е човек. Ако мога да обобща целия въпрос по много прост начин – ако г-н Маккейб ме попита защо аз изглеждам фриволен, когато разговарям за природата на човека, ще му отговоря – защото фриволеността е част от човешката природа. Ако ме попита защо използвам парадокса при обсъждането на философски въпроси, ще отговоря – защото всеки философски въпрос има склонността да бъде парадоксален. Ако не му харесва, че подхождам към живота невъздържано, отговарям, че животът е бунт. И твърдя, че Вселената, такава каквато аз я виждам, прилича много повече на фейерверките на Кристалния дворец отколкото на неговата собствена философия. В целия Космос съществува напрегната и тайнствена празничност – като при подготовката за гения на Гай Фокс⁸. Вечността е навечерието на нещо. Никога не поглеждам към звездите, без да изпитам усещането, че това са искрици от ученически ракети, замръзнали в тяхното вечно пагане.

Превод: Момчил Методиев

Есето е част от книгата *Еретиците (Heretics)*, публикувана през 1905 г. В отговор на критиките към тази книга Г. К. Честъртън издава през 1908 г. своята известна творба *Ортодоксия*.

⁸ Нощта на Гай Фокс, известна също като Нощта на фейерверките - празник, отбелязван по повод разкриването на т. нар. Барутен заговор от 5 ноември 1605 г., при който католически заговорници, начело с Гай Фокс, правят неуспешен опит да взривят парламента в Лондон, с цел да ликвидират протестантския политически елит на страната.

Отец Тагеуш Дайчер е роден през 1931 г. Завършва Варшавския теологически факултет, а след това Папския грегориански университет в Рим, където получава докторска степен. След завръщането си във Варшава създава Катедрата по феноменология на религията в Академията за католическа теология във Варшава и през 1994 г. е удостоен с титлата професор по теологически науки. През 1985 г. основава Движението на назаретските семейства, което в момента е представено в повече от 40 държави. Автор на множество статии и книги в областта на религията и духовността. Публикуваната статия е част от книгата *Диалог за вярата. Проблеми на теологията на духовността* (ИК „Стигмати“, София 2002), преведена от Ванда Смоховска-Петрова.

Тагеуш Дайчер

„ДОБРОДЕТЕЛТА“ ХУМОР В СЛУЖБА НА ВЯРАТА

Бог е безкрайно милосърдие. Той прощава на Давид прелюбодеянието и убийството, прощава на митаря предателството и алчността, прощава на разбойника на Кръста. Но има нещо, което пречи на Господ да излива своето милосърдие, нещо, което Господ не може да понася в теб – и това е твоята непоклатима, абсолютна сериозност, чувството за собствената ти значимост. Тогава Бог като че ли „вдига ръце“ от теб. Твоего чувство, че си много важен, е за Него нещо смешно, абсурдно. Оня, Който живее на небесата, ще се насмее” (Псал. 2:4). ***Когато погледнеш себе си в светлината на вярата, ще видиш, че всичките ти претенции светът да признае абсолютната ти сериозност и важност са наистина смешни.***

На чувството за собствената ни важност се противопоставя го голяма степен „добродетелта“ хумор. Тя се оказва много полезна за укрепване на нашата вяра като виждане на света в истинската му светлина и в истинските му пропорции. Хуморът – това е да видиш света върху оста на абсурда и безсмислието. Имаме покровител на хумора. Това е св. Томас Мор. На тази тема съществуват немалко съчинения от такива автори, като Г. К. Честъртън, К. С. Луис, Б. Маршал, Ф. Шийд и др. Те пишат за религиозната ценност на комизма, за хумора като религиозна процедура в служба на Вярата, за „теологията“ на хумора.

Янсенизмът като заплаха за вярата

Голяма опасност за вярата представлява през XVII век еретичното движение янсенизм. Поради първородния грях – проповядвал богословът Корнелиус Янсен от Льовен – човешката природа е напълно развалена и е станала плячка на страстите. Бог изпраща Своята благодат само на избраници, а останалите са предназначени за вечно осъждане. Този песимистичен възглед за човешката природа янсенистите допълват с твърдението, че Христос не е умрял за всички хора без изключение, а само за избраните.

Янсенизмът е поставял условия, невъзможни за изпълнение, между другото и към Светото причастие. За неговото приемане се изисквала *нагласа*, каквато обикновеният християнин най-често не притежава. Изисквала се пълна свобода, непомрачена дори от всекидневните грехове, и абсолютно чиста любов към Бога. Светото причастие се превръщало в отплата за добродетелта и преставало да бъде храна, укрепваща вярата и любовта. В завладените от янсенизма църкви се възцарява тъга, ужас и страх. Човекът започва да се бои от Бога. Само рядко събира кураж да приеме Светото причастие.

Център на янсенизма става цистерското абатство в Порт Роаял. За това какъв дух е царял там, свидетелства съчинената от една от тамошните сестри *Броеница на Светото причастие*, в която е изтъкнато всичко онова, което отделя човека от Бога. Бог е представен там не като милосърген и обичащ Отец, а като абсолютен, недостъпен, строг и безогледен Властелин. Според янсенистите възгледу християнинът е човек, който се кае за греховете си и затова не може да си позволи радостта. В живота му трябва да доминира тъгата, идваща от съзнанието за неговите грехове. Игуменката на девическия пансион в Порт Роаял – сестра на Блез Паскал, забранява смеха в устава, предназначен за нейните възпитанички: не се гледало с добро око дори на усмивката.

Янсенизмът е бил многократно осъждан от Апостолическия престол, но последиците му е изпитала върху себе си дори св. Тереза от Лизьо, когато е трябвало специално да моли игуменката да ѝ разреши да приема по-често Светото причастие. Следствие от янсенизма е и така често срещаният в живота на съвременните християни страх от Бога, който се възприема единствено като справедлив Съдия. А нали християнската вяра най-пълно се изразява в радостта от откриването на персоналистичната Божия любов, върху която можеш да се опреш и на която можеш да повериш себе си. Така изживяваната вяра премахва нагласата на драматичен фатализъм също и по отношение на собственото ни зло, което нашето разкаяние може да преобрази в „щастлива вина“. Извиращата от вярата радост на християнина е като отражение на лъчите на Божията любов. Вярата те кара да се усмихваш на Бога, да се радваш на Неговата любов и да гледаш на себе си не толкова мрачно, а с известна дистанция и в перспективата на хумора. „Добродетелта“ хумор ще ти помогне да победиш отровата на тъгата, която сатаната се опитва да влее в душата ти, и отстранявайки грижата за себе си, ще ти осигури живот, изпълнен с радостта – рожба на вярата.

Хуморът като „екзорцизъм“

„Добродетелта“ хумор, откриването на света в категориите на абсурда представяват религиозно действие, което може да има **стойността на екзорцизъм**¹. Когато се борим с вълната от изкушения, с вълната от натрапчиви мисли, които са в състояние да те изтерзаят, не излизай на дуел със сатаната, защото той е по-силен от теб, но се постарай да се подиграеш с него, да се отнесеш към него пренебрежително. Употреби „екзорцизма“, който е религиозното чувство за хумор. Като се подиграеш на сатаната, ти отхвърляш атаката му по най-ефикасен начин. Подигран, сатаната е засегнат най-силно, защото той е толкова смъртно сериозен и толкова се бои от подигравки, че ще бъде принуден да те напусне.

Християнското чувство за хумор ще ти окаже помощ и в борбата с втория ти противник – с твоето собствено „аз“. Това също е божество, до смърт сериозно, неприкосновено и абсолютно. Не можеш да го докоснеш или да му се подиграеш, да го засегнеш или критикуваш. В борбата с него хуморът става религиозно действие и акт на вярата, когато, гледайки себе си, се опитваш да видиш собственото си „аз“ в истинска светлина: нали, погледнато честно, съм само едно малко „нищо“. Защо тогава правя от себе си център на света, защо смятам моите проблеми за най-важни, защо изживявам така тежко трудностите и пораженията – и съм сериозен до смърт? Та нали е достатъчно да погледнеш всичко това с малко снизходителност, за да видиш, че това, за което така се измъчваш, от което така се боиш и за което така залягаш, е просто смешно пред лицето на единствената важна действителност, каквато е Бог.

Християнският хумор е процедура, която сваля божеството на твоето „аз“ от пиедестала. Ако забележиш комизма на ситуацията, в която твоето „аз“ заема престола, тогава тези ситуации поне за известно време ще бъдат подиграни и следователно вече безопасни за теб. Ще бъдат изобличени твоето тщеславие и горделивост, подиграно и изобличено това, което е имало претенции, че е важно или ти е внушавало страх от мнима опасност. Ето защо религиозната процедура на хумора играе огромна роля и в запазването на психическото равновесие у човека.

Прах и пепел

Хуморът – това е „религиозна процедура“, благодарение на която съумяваме да си кажем: „Погледни колко си глупав, тревожиш се за всяка греболия, затънал си в грижи, рушиш здравето си, а нали всичко това е прах, боклук, и в крайна сметка може да се окаже без никаква стойност“. Опитай се да погледнеш живота си в светлината на вярата, **опитай се да се пошегуваш със себе си**. Това може да бъде трудно, защото „добродетелта“ хумор изисква понякога героизъм, но тя ще те улесни да видиш в истинските им пропорции тези две реалности: Бога и себе си, а в резултат ще те очисти от егоизма и ще укрепи твоята вяра.

¹ Изгонване на дявола (б.пр.)

Ще ти покаже с голяма отчетливост, че в живота ти всъщност важен е само Бог. Затова не прави от себе си център на Вселената. *Виж себе си* като малко зрънце пясък – както е говорила за себе си св. Тереза, – като *онова малко „нищо“*, което наистина не заслужава толкова грижи, тревоги и безпокойства. „Моли се, сестро – обръща се тя към сестра си, – *зрънцето пясък* да стане атом, чувствителен само към погледа на Исус” (*Lettre à Agnès*, 8.1.1889).

Християнското чувство за хумор ще те освободи от теб самия. Допусни да бъдат преоценени в светлината на вярата всички ценности и да разбереш, че всичко, което става около теб, е наистина толкова маловажно, че чак смешно – всичко, с изключение на Бога. Остави привидните ценности да бъдат разобличени. Работата ти, плановете, затрудненията, политиката и това, което става в твоята среда – всичко това, сравнено с ценността, каквато е Бог, представлява в крайна сметка *единствено прах и пепел*. Признавайки тази истина, с литургията на Пепелната сряда започваме Великия пост, когато свещеникът посипва главата ти с пепел и казва, че си прах и в прах ще се обърнеш – в прах, следователно в нещо незначително. Прах си самият ти, но и всичко, към което си привързан, на което толкова много държиш или от което се страхуваш. Благодарение на „добродетелта” хумор ще се отвориш повече за Бога, в теб ще има повече място за Него, защото ще успееш да видиш всичко останало в истинските му измерения – като прах и пепел, и ще можеш да го отнесеш към абсурдните неща.

От тази перспектива можем да видим например обръщането на св. Франциск от Асизи. В мига, когато хвърля всичко в нозете на баща си, за да последва гласа на Бога, той изведнъж става свободен, а целият свят сякаш се преобръща с краката нагоре. „Който е видял света увиснал на косъма на Божието милосърдие, той е съзрял истината [...]. Който е видял родния си град преобрънат с краката нагоре, той го е видял както трябва [...]. Човекът, който видя йерархията преобръната с краката нагоре, ще посреща винаги с лека усмивка нейните прерогативи” (Г. К. Честъртън, *Св. Франциск от Асизи, 76–77*). Светът на св. Франциск от Асизи, неговата страна и неговото отечество е бил Асизи – феодално градче, заобиколено с ровове, крепостни стени и кули по ъглите. Тогавашното общество на Асизи е представлявало солидна пирамида от няколко подчинени една на друга обществени групи. Солодни бащи на града, солидни аристократи, градско съсловие, селяни. И изведнъж този свят се преобръща с краката нагоре и в очите на Франциск става нещо толкова незначително, че чак смешно. Достатъчен е бил един-единствен жест и целият този важен Асизи, светът на солидните магистрати, аристократи, търговци, се разклаща и срутва. Всичко това, видяно от Франциск в перспективата на абсурда, се превръща в прах и пепел. Пред лицето на Бога човешките сили се оказват смешно гребни и маловажни. Франциск разбира, че има само една действителност, важна и сериозна, за която си струва да живееш – Бог и Неговата воля. Само на Божията воля не бива никога да се смеем, нея трябва да обикнем. Трябва доверчиво, като детето, да се държим за това, което е единствено важно.

В основата на повечето грехове лежи тази непоклатима важност и абсолютна

сериозност. *Грешии, понеже си толкова важен.* Отхвърлянето на тази важност в рамките на християнския хумор – пише Валтер Каспер – ни прави способни за „безметежно и истински човешко съществуване” (*Действителността на вярата*, 108). Хуморът разкрива комичността на нашите претенции да сме нещо, а неговата липса и произтичащата от това често пъти разгразнителност дават основание за сериозните упреци, отправяни по адрес на съвременните християни.

Хора, важни до смърт, са били фарисеите. Те са дотолкова убедени в своята сериозност и значимост и в същото време така привързани към собственото разбиране за света и Бога, че единствената им реакция срещу обвиненията е агресията, фарисейството е противоположност на простотата, на която е присъща свобода, извираща от живота в истина и от виждането на собственото „аз” в истинска светлина. В същото време фарисейството е и отрицание на нагласата на евангелското дете, което признава собствената си слабост и затова е свободно от чувството за собствена значимост. Трябва да помним, че грехът срещу Светия Дух се състои между другото и в това, че човекът не иска да признае истината за себе си, не иска да признае собствената си слабост.

Свръхестественият хумор, който ни дава възможност да видим човешката и Божествената действителност в истинските им измерения, съдейства за постигането на по-голяма дистанция, откъсване и по-голяма свобода. *Дистанцията* спрямо събитията и спрямо самите нас, постигана *благодарение на чувството за хумор, ни позволява да живеем по-плътно с Евангелието.* Тя предизвиква такава преориентация в ценностите, че собственият ни живот и собствените ни проблеми престават да бъдат най-важното. Позволява ни да избегнем бързането, прекалената загриженост, самозабравянето в работата, за да можем да чуем Христовия призив, който ни говори, че „едно е само потребно” (вж. Лук. 10:42). Благодарение на „добродетелта” хумор житейските неуспехи и поражения не израстват до ранга на екзистенциални бедствия, а подкрепяната от хумора вяра може да те изведе до върховете на самоотречението и евангелската свобода, изразена в принципа на Павел да се ползваме от света така, сякаш не си служим с него: „... тия, които имат жени, нека бъдат като че нямат: и които плачат, като че не плачат: които се радват, като че не се радват: които купуват, като че нищо не притежават: и които си служат със света, като че не са предани на нещо” (1 Кор. 7:29-31). Свети Йоан от Кръста ни съветва: „Старай се всичките неща да бъдат нищо за теб и ти да си нищо за тях” (*Съвети и напътствия*, т. II, 14).

Св. Тереза на Младенеца Исус е казвала за себе си, че е песъчинка, едно малко „нищо”. По този начин е намирало израз нейното самочувствие на дете, самочувствие, в което няма нищо от онази смъртна сериозност, която лежи в основата на много от нашите грехове. Та нали повечето от греховете ни спрямо ближните идват оттам, че за най-малкото нещо се чувстваме оскърбени и засегнати, че сме толкова чувствителни по отношение на собствената си особа, така често болезнено разгразнителни. На всички, които изпадат в разгразнение

и са болезнено чувствителни, е необходимо чувството за хумор, което носи волност и ни освобождава от нас самите. За човек, прекалено чувствителен на тема собствената му личност, и най-малката погрешност приема катастрофални размери. Ако умеехме да реагираме на тези най-различни конфликти, спорове и недоразумения с хумор, ако допускахме поне малко да ни се присмеят, колко много би пораснало тогава нашето смирение, вяра и любов. *Та нали в светлината на вярата е важна само една действителност, на която не бива да се смеем – Бог.*

Опитвай се да гледаш на себе си и на това, което става около теб, по-малко сериозно, а повече в светлината на вярата. Тогава ще видиш колко често онова, което преживяваш така дълбоко, заслужава усмивка и снизходителност. *Опитвай се да се усмихваш на себе си и над себе си.* Опитвай се да подражаваш на Бога, който очевидно притежава необикновено чувство за хумор – гостатъчно е само да помислиш, че е избрал тъкмо теб за свой помощник във великото дело, което върши. Не е ли това доказателство за необикновеното Му чувство за хумор?

Покровителят на хумора

У светците „добродетелта“ хумор е достигала до такава степен на героизъм, че просветва дори пред лицето на голямо страдание или смърт. Томас Мор², свят човек, но все пак само човек, преживяващ като нас раждащите се в психо-физическата сфера страхове, от които никои не е свободен – на които не е бил чужд дори нашият Спасител – с положителност е изпитвал страх от разпъването и изтезанията, с които го заплашвали. По-късно заменили изтезанията с отсичане на главата. Преди да се качи на ешафода, към него се приближил синът му, който плачел и молел за благословия. Атмосферата била изключително приповдигната и трудна за понасяне. Имало е нужда от интервенция на религиозния хумор. Тогава Томас Мор се обръща към офицера, който ръководел екзекуцията и който бил смъртно сериозен: „Моля ви, господин поручик, помогнете ми да се кача горе, на връщане ще се справя и сам“. Ето изпълнената с хумор усмивка пред лицето на собствената смърт.

Крал Хенрих VIII му забранява да говори – не се знае какво може да направи с хората един човек, когото хуморът не напуска дори и пред лицето на смъртта, каква сила е това. Та нали и дяволът се бои от човека с автентично чувство на религиозен хумор, а какво оставало за Хенрих VIII. И тъй, нямало никаква реч, осъденият коленичил и след като се помолил, се обърнал с грейнало лице към палача и му казал: „Не падай духом, човече, и не се бой да изпълниш своето задължение. Шията ми е къса, затова внимавай да не би, удряйки накриво, да навредиш на

² Томас Мор (1478 – 1535) – необикновена фигура сред светците. Велик хуманист и в същото време мистик: човек, обичащ живота, но неизмеримо по-силно обичащ Бога: душа на компаниите, с невероятно чувство за хумор, и същевременно пример за святост във всекидневния живот. Заемал е важни държавни постове, включително и поста държавен канцлер – второто лице след краля. След като Хенрих VIII се отрича от католицизма, обявява се за глава на Англиканската църква и се жени за своята любовница, Томас Мор се отказва от поста и отхвърля всички нововъведения на краля. Осъден на смърт, умира верен на своите идеали и в същото време без да изпитва ни най-малка ненавист към краля и към своите съдии, до последния миг изпълнен с мъдра любов към хората. Б.пр.

добрата си репутация” (У. Роупър, *Житие на Томас Мор*, 65). Това са последните думи на Томас Мор. Той успява да се пошегува и със себе си, да види и себе си, и собствените си проблеми, а дори и собствената си смърт в огледалото на абсурда. Защото пред лицето на Бога единствената действителност, за която си заслужава да се живее, смъртта също губи значение. Трябва наистина да е имал душата на дете и да е стиснал здраво ръката на Отца, за да може да се шегува пред лицето на собствената си смърт. Така се е държал този, който преди това често е молил Бога да му даде християнското чувство за хумор:

*Благоволите да ми дадете душа,
непознаваща скуката,
душа, на която са чужди
мърморенето, въздишките, жалбите,
и не допускайте да ме погълца всецяло
самовеличаещото се нещо,
което носи името „аз“.*

*Господи, дари ме с чувство за хумор.
Дай ми благодатта да разбирам шегите,
за да вкуся в живота си малко щастие,
и да даря с него другите.*

Амин.

Георги Близнашки е гоцент по конституционно право в СУ „Св. Кл. Охридски“, доктор по право. Работи в областта на публичноправните науки. Автор е на книгите *Парламентарното управление в България* (1995), *Принципи на парламентарното управление* (1997), *Формата на държавата. Съвременни конституционни измерения* (1999), както и на множество научни студии и статии. Член на ВС на БСП, народен представител от Коалиция за България в 40-ото Народно събрание. Евраблюдател (2005 – 2007) и депутат в Европейския парламент (2007).

Д-р Георги Близнашки

КРИЗАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ: ИРЛАНДСКИЯТ РЕФЕРЕНДУМ И ЛИСАБОНСКИЯТ ДОГОВОР

Отрицателният вот на референдума в Ирландия от 12 юни 2008 г. по ратификацията на Лисабонския договор поставя на изпитание общоевропейския интеграционен процес. Ирландските гласоподаватели отказаха да одобряват Лисабонския договор, за чието влизане в сила е необходимо единодушното съгласие на всички държави, членки на Европейския съюз. Освен всичко друго, този отрицателен вот създава допълнителни психологически затруднения, тъй като Ирландия е единствената страна, която – по силата на своите конституционни разпоредби – произведе референдум, и по този начин даде възможност на своите граждани пряко да изразят волята си по въпроса. Иначе казано, Лисабонският договор бе отхвърлен тъкмо в онази страна, където гражданите бяха призовани да се произнесат по него. А всичко това засилва дефицита на легитимност в Европейския съюз.

Необходимо е да припомним, че самият Лисабонски договор от 13 декември 2007 г. е резултат от предприетата „спасителна операция“, последвала провала при ратификацията на проекта за конституция на Европа в две от държавите, учредителки на Европейския съюз – Франция и Холандия. Този договор възпроизвежда над 90% от съдържанието на проектоконституционния договор, т.е. направен беше опит да се запази основното съдържание, като се пожертва формата.

В този смисъл отрицателният вот в Ирландия се явява своеобразна „криза в кризата“, като така се задълбочава проблемната ситуация, очертана ясно и недвусмислено още в декларацията от Лаакен относно бъдещето на Европейския съюз (2001), която подчертава, че тази общност се намира „на кръстопът, в решаващ момент от съществуването си“. Още тогава се постави, с цялата му сериозност и острота, въпросът „*Quo vadis, Europa?*“, като се формулира съответно и тезата, че европейската интеграция навлиза в заключителната си фаза, откъдето следва, че Европейският съюз трябва да получи своята политическа форма¹.

I.

Настоящата криза се очерта още през последното десетилетие на XX век и първите години на XXI век, когато на дневен ред застана въпросът най-голямата и най-мощната икономическа общност в света да прерасне в политическа общност, като евентуално се учредят под формата на федерация от национални държави толкова обсъжданите и така желаните Европейски съединени щати.

Още тогава стана ясно, че Европейският съюз не може сам по себе си да създаде предпоставките, които биха го превърнали в политическо единство. По тази причина той трябва да зависи от други източници на сила, които обхващат общите ценности, споделеното културно и историческо наследство, а също общите интереси, амбиции и предизвикателства. Именно тези характеристики го превръщат в политическа общност и се явяват основанията за неговата идентичност.

В продължение на близо половин век няколко политически фактора осигуряваха вътрешната кохезия на интеграционния процес. Най-напред това беше стремежът към мир в Европа и към живот, достоен за свободни човешки същества. Трагичната история от първата половина на XX век поражда обща воля и решимост между европейците да направят всичко необходимо, за да предотвратят повторението на европейска гражданска война. Стремежът към европейско единство се подпомага и от общата заплаха, произтичаща от комунизма и Съветския съюз. Тази заплаха доведе до създаването на НАТО, като атлантическата общност с нейното защитно предназначение създаде връзка, по-силна от всякакви различия в общественото мнение и поставена по-горе от сблъсъците на икономическите интереси. В резултат от икономическата интеграция се наблюдава и общо повишаване на жизнените стандарти. Тези първични сили – стремеж към мир, защита срещу обща заплаха и очакване за благоденствие – дадоха посока и значение на порива към интеграция. Но същевременно те бяха обвързани с определена епоха и до голяма степен вече изиграха своята роля².

При променения геополитически контекст след края на Студената война е не-

¹ Вж. Fischer, J. *From Confederacy to Federation: Thoughts on the Finality of European Integration*. – In: *What Kind of Constitution for What Kind of Polity?* (Ed. by C. Joerges, Y. Meny and J. Weiler). Florence, 2000, pp. 19 – 30.

² Вж. Biedenkopf, K. *United in Diversity: What Holds Europe Together?* – In: *What Holds Europe Together?* Ed. by K. Michalski. Budapest – New York, 2006, pp. 13 – 29.

обходимо да се осмислят по нов начин основанията на интеграционния процес. И това се налага, защото общият пазар е вече създаден, а Европейският съюз трябва да получи своето политическо измерение.

II.

Деятелността на Конвента (2001 – 2003) и изготвеният от него проект относно Договор за Конституция на Европа предизвикаха огромни надежди и очаквания. Тази институция, която беше призвана ни повече, ни по-малко да говори и да действа от името на европейските граждани, остави след себе си като постижение единен политически проект, който обаче получи двусмисленото название „договор за конституция“. Тази двусмисленост в названието – договор или конституция – отразява несигурността в определянето на самата природа на новоучредяваната политическа общност. Оттук насетне федералистите приеха желаното за действително и заговориха за Европейска конституция, а противниците на задълбочаването на интеграционните процеси издигнаха високо и развяха застрашително призрак на европейската свръхгържава.

Традиционните противоречия между десница и левица в Европа не позволиха да се стигне до постигането на консенсус относно смисъла и съдържанието на европейското общо благо – докато първите предпочитат да говорят за т.нар. европейски начин на живот, то вторите се изказват в полза на т.нар. европейски социален модел. Във всеки случай отсъствието на необходимия фундаментален ценностен консенсус – т.нар. *consensus minimalis* – поставя под съмнение авторитета на предлаганото конституционно устройство. Иначе казано, въпросът за европейската идентичност все още не е намерил своето решение и остава открит.

Сега вече е ясно, че съпротивата срещу проекта за конституционен договор се дължи преди всичко и най-вече на неолибералните увлечения на бащите учредители, които издигнаха като една от основните цели на Европейския съюз поддържането на „единен пазар, в който конкуренцията е свободна и ненарушима“, а същевременно отказаха да приемат, че политическата общност трябва да има за цел защитата на своите граждани. А добре известно е, че още Томас Хобс – един от класиците на модерната политическа мисъл – формулира знаменития тезис, според който „гражданите се подчиняват на гържавата, защото получават защита от нея“.

Въпросите за социалната справедливост и солидарността между народите бяха също толкова нежелани, колкото и споменаването на забранената „f-word“, т.е. темата за европейската федерация. Наред с това те си даваха сметка, че учредяват нова геополитическа общност, която евентуално ще трябва да играе ключова роля в международните отношения, но не бяха в състояние да очертаят по категоричен начин нейните териториални предели. А историческият опит показва, че очертаването на пределите на политическата общност до голяма степен предопределя нейната природа.

Няма съмнение, че обединена Европа – по думите на Юрген Хабермас – не може да грабне въображението на своите граждани чрез въвеждането на обща валута, а се нуждае от силата на символна кристализация, която може да се осигури единствено и само чрез акт на политическо учредяване³. От източноевропейска гледна точка може да се каже, че мнозина от бащите учредители не схванаха, че работата на Конвента беше предизвикана не само и не толкова от поредното разширяване на Европейския съюз и породените от него затруднения в колективното вземане на решения, а от едно събитие от по-висш и по-възвишен исторически и политически характер – обединението на Европа – велика мечта, възновявала най-светлите умове на човечеството в продължение на няколко века. Така беше пропуснат т.нар. конституционен момент, т.е. пропиляна беше възможността да се постави ново начало в историята на Стария континент.

Показателно е обстоятелството, че повече от десет години старите държави, членки на Европейския съюз, използваха понятието „капацитет за поглъщане“ *absorption capacity* (въведено в оборот през 1993 г. на срещата на върха в Копенхаген), с което обозначаваха готовността си да приемат в лоното на своята свободна и благоденстваща общност новите демокрации от Централна и Югоизточна Европа. Това понятие само по себе си казва повече, отколкото множество дебели книги и безкрайни дебати, посветени на бъдещето на Европа. Едно друго събитие от началото на 90-те години също е твърде показателно: преди Европейският съюз да отклони приемането на конституционния договор, обединена Германия също не успя да осмисли по нов начин своето национално единство и нейното съществуване остана в тесните рамки на Бонския основен закон от 1949 г., приет при условията на чужда окупация и ограничен суверенитет. Става дума за това, че един архаичен начин на мислене и действие продължава да доминира в умовете и живота на мнозина европейци дори през новото хилядолетие и в епохата на глобализация.

Да се мисли относно Европа в термините на специфично политическо единство означава да се мисли за нейните ценности, памет, традиции и дори за желанието на хората да живеят заедно. Предизвикателствата, пред които е изправена Европа в началото на XXI век, предполагат дълбочинна промяна в европейския дискурс.

Това, което придава особен смисъл и значение на европейската цивилизация, е мястото на човешката личност. Християнската традиция поддържа, че човекът е създаден по „образ и подобие“ на Бога, както и че Синът Божи се е пожертвал заради хората. Същевременно една хуманистична традиция провъзгласява, че човекът е мяра за всички неща, както и че му са отредени величие и достойнство. Този европейски антропоцентризъм, поставящ на преден план човека и неговото достойнство, има своите корени както в християнската религия, така и в светската хуманистична философия. Именно човешкото достойнство е в основата на всички други ценности. То е източникът на човешката свобода, а също така на идеите за справедливост, солидарност и човешки права. Двойното

³ Вж. Habermas, J. Why Europe needs a Constitution. – In: New Left Review, 2001. Vol. 11, pp. 5 – 26.

основание на европейския антропоцентризъм прави възможно да се преодолее конфликтът между религията и секуларизма, който съпровождаше скорошните дискусии относно идеологическите основания на конституцията. Той може да бъде и отправната точка за същинския дебат относно бъдещето на Европа, като се използва моделът на една особена цивилизация, основана върху проекта за общност, в която човекът и неговото достойнство заемат централно място⁴.

III.

Договорът за реформа, или т.нар. Лисабонски договор, е резултат от усилията, предприети по време на германското председателство на Европейския съюз през 2007 г. с цел да се намери изход от политическата криза, задълбочила се след негативните референдуми във Франция и Холандия. Периодът на размисъл не доведе до сближаване позициите „за“ и „против“ конституционния договор, а само задълбочи различията и очерта лагерите на поддръжниците съответно на минималистката и максималистката версия на договора. Максималистите (Германия, Испания, Италия, Белгия и гр.) изразиха подкрепата си за основното съдържание на конституционния договор, като се изказаха в полза на неговото прецизиране и обособяване на конституционен текст в собствен смисъл на думата, който евентуално да бъде ратифициран чрез референдум, проведен в един ден на целия европейски континент, докато минималистите (Франция, Холандия, Великобритания, Полша и гр.) настояваха за отказ от конституционните елементи на договора и за отхвърляне признаците на държавност – като химна и знамето на Европейския съюз.

Една от най-съществените теми, въведена през периода на размисъл, беше свързана с повика за ревизия на конституционния договор с оглед защитата на националната парламентарна демокрация. Както показват фактите, наблюдава се неоправдана централизация на правомощията, които се отнемат от държавите членки и се насочват към Европейския съюз. Дори в страна като Германия 84% от законите, приемани в парламента, са инициирани в изпълнение на политически решения, вземани в Брюксел. Твърде често правителствата предпочитат да прокарат непопулярни мерки, представяйки ги като искания, произтичащи от европейското законодателство. Всичко това води до настояването за по-стриктно спазване принципа на субсидиарност, от една страна, а от друга – поражда възражения срещу т.нар. *passerelle* клауза, даваща възможност на държавните и правителствените ръководители да преобразуват правомощия на Европейския съюз, които са предмет на единодушни решения, в правомощия, които се реализират чрез решения, вземани с мнозинство. Оттук се появява искането да се предвиди възможността за репатриране на правомощия от Европейския съюз към националното равнище и дори за създаване на Съд по въпросите на компетенциите, които да не допуска прекомерната централизация⁵.

⁴ Вж. Geremek, B. Thinking about Europe as a Community. – In: What Holds Europe Together?, pp. 5 – 12.

⁵ Вж. Herzog, R., Gerken, L. Revise the European Constitution to Protect National Parliamentary Democracy. – In: European Constitutional Law Review. Vol. 3 (2007), Issue 2, pp. 209 – 218.

В хода на консултациите между представители на държавите членки, организирани от председателството на Европейския съюз към средата на 2007 г., се очерта възможният компромис, за който беше характерен стремежът да се запази в най-висока степен съдържанието на конституционния договор, като се направят отстъпки относно формата, т.е. отиде се към т.нар. договор за реформа, който видоизменя съществуващите учредителни договори, без да ги замества. А това по същество означава, че наред със символите на държавността беше пожертвана идеята за последователното преучредяване на Европейския съюз като политическа общност, т.е. изостави се самата претенция за ново начало в историята на Европа.

Противниците на конституционния договор в лицето на Дейвид Милибънг – външен министър на Великобритания – не пропуснаха да отбележат, че Договорът за реформа има като политическа последица приключване на дебата относно това дали Европа ще продължи да бъде коалиция от национални държави, или ще тръгне по пътя на превръщането си в свръхдържава. В обратна посока, испанският премиер-министър Хосе Сапатеро предпочита да поддържа вярата в общото бъдеще, като заявява, че постигнатото е повече от договор – това е „проект с основополагащ характер, договор за една нова Европа”⁶.

Няма съмнение, че Договорът за реформа е междинно и преходно решение, като неслучайно неговото подписване беше съпроводено със създаването на поредната „група на мъдреците”, която да размишлява и да предлага нови идеи с хоризонт 2020 – 2030 г. Най-лошото обаче е друго: Договорът за реформа, който видоизменя Договора за Европейския съюз и Договора за функциониране на Европейския съюз, няма да бъде изнесен за одобрение чрез референдум от гражданите на държавите членки. По този начин се налага горчивото усещане, че политическите елити за пореден път се договарят помежду си – зад гърба на своите сънародници и избиратели. В този смисъл политиката *déjà vu* евентуално ще постигне набелязаните цели, но няма да донесе така необходимото удовлетворение на повече от половин милиард граждани, живеещи на Стария континент в единна икономическа и политическа общност от Атлантическия океан до Черно море и от Средиземно море до Северния ледовит океан⁷.

Неотдавна Юрген Хабермас намери повод да заяви, че Договорът за реформа потвърждава „елитисткия характер на политическите събития, които са все по-отдалечени от народа”, т.е. „разривът между политическите елити и гражданите се засилва, а пътят към политическото решение относно бъдещия характер на Европа се оказва блокиран”⁸.

⁶ Вж. The EU Reform Treaty: amendments to the Treaty of European Union (Research Paper 07/80 from 22 November 2007, House of Commons Library). – At <http://www.parliament.uk>

⁷ Вж. Bliznashki, G. The Reform Treaty as a *déjà vu* politics. – In: New Europe. The European Weekly (Bulgarian Edition), December 30, 2007 – January 5, 2008.

⁸ Вж. изявлението на Юрген Хабермас на културния форум на ГСДП от 29 ноември 2007 г. – At <http://www.eurotopics.net>. Пак там той отбелязва: „Докато определени ключови теми не се добавят към обичайния спектър, който формира мнението на отделните нации, и докато националното мнение в различните държави не стане по-достъпно за европейските теми, засягащи други нации, гражданите не ще бъдат способни да спечелят от формално засилените позиции на Европейския парламент”.

Очевидно при този развой на събитията темата за демократичния дефицит в Европейския съюз ще продължи и напред да запазва своята актуалност и значимост.

IV.

Много от текстовете на Договора за реформа са крачка напред в сравнение с проекта за конституционния договор. Това се отнася преди всичко до ядрото от ценности и цели на Европейския съюз, които са по-добре и по-сбито формулирани, като се започне със зачитането на човешкото достойнство, премине се през защитата на мира, свободата и демокрацията, за да се стигне до социалната пазарна икономика, ориентирана към пълна заетост и социален прогрес. Същевременно отпада целта за изграждане на общо бъдеще, която по-рано беше намерила място в конституционния договор от 2004 година.

Въпреки натиска от страна на Ватикана и правителствата на няколко католически държави членки начело с Полша, през 2007 г. отново беше отклонено изричното споменаване на християнското наследство в Европа, като по този начин се запази и препотвърди светският характер на Европейския съюз.

Договорът за реформа потвърждава намеренията за създаване на единна архитектура на европейските институции, като се премахва досегашната структура от трите стълба. Особено значение има обстоятелството, че решенията ще се вземат по една опростена система, която в по-висока степен съответства на броя на населението на държавите членки. След 2014 г. решенията в Съвета на министрите ще се вземат с 55% от гласовете, ако те представляват над 65% от населението на Европейския съюз. Рязко се разширява също предметният обхват на решенията, вземани не с единодушие, а с мнозинство; тук попадат повече от 50 нови области, включително емиграцията, наказателната политика, правосъдието и полицейското сътрудничество.

Договорът за реформа, за разлика от Конституционния договор, не съдържа клауза относно върховенството на европейското право, но принципът се запазва чрез изрична декларация, че съгласно установената практика на Съда на Европейския съюз, договорите и правото на Съюза имат първенство над правото на държаните членки при условията, определени от същата тази съдебна практика.

Важно нововъведение е постът на постоянен Президент на Европейския съвет, който ще се избира за срок от 2,5 години с възможност за преизбиране. Тази институция ще осигурява постоянство и приемственост в дейността на Съюза. Президентът няма да бъде обвързан с ротацията на държавите членки при председателството на Съвета на министрите. Самият Съвет на министрите ще се придвижи към 18-месечно „отборно председателство“.

Друга дългоочаквана институция, която се въвежда с Договора за реформи, е Висшият представител на Съюза за външните дела и политиката по сигурност-

та. Той ще бъде заедно с това вицепрезидент на Европейската комисия и ще ръководи дипломатическия корпус на Съюза. „Г-н Европа“, както вече наричат бъдещия Висш представител, ще играе ролята на външен министър и ще представлява Европейския съюз в неговите отношения с останалия свят. В областта на външната политика и политиката по сигурността се запазва принципът на единодушието, т.е. тази материя запазва междуправителствената си природа. По-специално Договорът изрично предвижда, че всяка държава членка остава единствено отговорна за своята национална сигурност.

Договорът за реформа придава правна сила на Хартата за фундаменталните права, която провъзгласява обширен набор от политически, социални и икономически права на европейските граждани. Без съмнение Хартата значително ще допринесе за повишаване на стандартите по отношение на човешките права в Европа. Тези фундаментални права, произтичащи от конституционните традиции на държавите членки, ще изиграят ролята на общи принципи за правото на Съюза. Може само да се съжалева, че най-тежките компромиси, които наложиха негативен отпечатък върху Лисабонския договор, са свързани с изключенията, извоювани от Великобритания и Полша по отношение Хартата за фундаменталните права, която няма да има задължителен характер за тези две страни.

Правомощията на пряко избрания от гражданите на държавите членки Европейски парламент се разширяват, като в сферата на законодателството те стават напълно съпоставими с онези на Съвета на министрите. По този начин частично се преодолява демократичният дефицит в организацията и функционирането на Европейския съюз. Същевременно се правят усилия да се рационализира организацията на Европейската комисия, като от 1 ноември 2014 г. броят на комисарите ще бъде намален и ще отговаря на 2/3 от броя на държавите членки.

Компетенциите на Европейския съюз се определят според принципа на предоставяната компетентност. Това означава, че Съюзът ще действа единствено и само в границите на компетенциите, които държавите членки са му предоставили чрез учредителните договори, като неговите правомощия ще се упражняват с оглед постигането на поставените в договорите цели. Осъществяването на компетенциите на Съюза ще се ръководи от принципите на субсидиарност и пропорционалност.

Обрамчването на компетенциите на Европейския съюз чрез изискванията за субсидиарност и пропорционалност означава, че действията на европейско равнище ще се предприемат тогава, когато държавите членки не могат сами да намерят решения за съответните проблеми, като съдържанието и формата на действие във всеки отделен случай не може и не трябва да надхвърлят необходимото за целите, предвидени в учредителните договори. По този повод са предвидени различни техники за контрол – както предварителен политически контрол от страна на националните парламенти, така също и юрисдикционен *ex post facto* преглед.

V.

Отрицателният вот в Ирландия по ратифицирането на Лисабонския договор, при който „за” гласуваха 46,6%, а с „не” – 53,4% от гласоподавателите, е показателен в много отношения. Огромното мнозинство от гражданите – над 80%, продължават да поддържат идеята за европейска интеграция, но имат едни или други възражения спрямо отделни разпоредби на договора. Колкото и да изглежда парадоксално, идеята за одобрение на Лисабонския договор не среща подкрепата на младите хора, които гласуваха „против” в съотношение две към едно спрямо поддържащите ратификацията. Особено чувствителна тема е отпадането в бъдеще на гарантиран европейски комисар за всяка държава членка. Такава загриженост се проявява в повечето от малките страни. Във всички случаи опасенията за прекомерна централизация на властта в посока към Брюксел мотивират мнозина, гласували срещу ратификацията. Несъмнен факт е, че гражданите не желаят да освободят националните си политически елити от отговорност, съответно – да се подчиняват на анонимни и далечни сили, които вземат решения, засягащи тяхната съдба.

Независимо от обстоятелството, че Ирландия е една от най-прогресиращите и проспериращи страни в Европейския съюз, ирландските гласоподаватели се явяват своеобразни „рецидивисти” в своите подозрения спрямо Брюксел, тъй като вече бяха отхвърлили през 2001 г. Договора от Ница и след съответни отстъпки отидоха на „поправителен изпит” по същата тема.

Така или иначе, факт е обаче, че отрицателният вот в Ирландия се разглежда от мнозина като „удар с чук по главата на европейския политически елит”. Независимо от официалните изявления от Брюксел, че ирландският вот ще бъде зачетен с дължимото уважение, имаше и язвителни забележки като тази на Волфганг Шойбле – вътрешен министър на Германия – в смисъл че „не може няколко милиона ирландци да вземат решение вместо 495 милиона европейци!”. Този тип реакция само усложнява ситуацията, тъй като е проява на двоен подход. Мнозина наблюдатели напомнят, че съвсем различно е било германското поведение по повод резултатите от референдума във Франция през 2005 г. Иначе казано: когато французите казват „не”, Европа има проблем, а когато ирландците казват „не”, Ирландия има проблем. Оттук следва, че в Европейския съюз се прилага един закон за големите държави и друг – за малките държави. А това е неприемливо в политическа общност като Европейския съюз, който се основава върху принципа за равноправието на отделните държави членки.

При този Европейски съюз, който се явява непряка демокрация, всяка държава членка е в правото си сама да взема своето решение по собствен начин. Именно по тази причина Европейският съвет от 19 – 20 юни т.г. даде възможност на ирландското правителство да проучи внимателно ситуацията и да направи своите предложения за изход от кризата до края на октомври 2008 г. Евантуално ще се наложи подписването на своеобразен протокол „Ирландия в Европейския съюз”, който да гарантира за страната редица изключения, свързани със забраната за абортите, осъществяването на данъчна хармонизация или включването в евро-

пейски военен съюз. Подобен протокол би открил пътя към евентуален повторен референдум, който се очаква да даде положителен резултат.

В заключение е необходимо да се отбележи, че пътят към изграждането на Европейския съюз като политическа общност е дълъг и труден. Поредното действие на грамата, която преживяват всички европейци, е все още с неизвестен изход. Остава да се надяваме, че „лошият пример“, даден от Ирландия, няма да се окаже заразителен за държави като Чехия, Полша и Холандия.

Успешният завършек на процеса по ратификация на Лисабонския договор ще даде нови импулси за задълбочаване на интеграцията и ще отговори на очакванията на милиони граждани на Стария континент. В крайна сметка общата идентичност не се формира единствено и само чрез декларации на принципи – тя се изковава в преживените общи изпитания. Във всеки случай Европейският съюз продължава да съществува и да се движи в своята орбита. В този смисъл прочутото възклицание на Галилео Галилей „*Errur si tuove!*“ може да се смята за тайното мото на една общност, която преживява тежки мигове, но на която несъмнено ѝ предстои светло бъдеще.

Рудолф Урц (р. 1947) е дипломиран теолог и политолог, професор по политически науки в Католическия университет Айхщет-Инголщадт и Варшавския университет „Кардинал Вишински“; научен сътрудник във фондация „Конрад Агенауер“.

Рудолф Урц

ПОЛИТИЧЕСКА ЕТИКА В ХРИСТИЯНСТВОТО

За разлика от социологията, в рамките на която социологията на религията се е обособила като самостоятелна дисциплина, политологията все още няма ясно изразена поддисциплина, занимаваща се с идейно-историческите, политико-теоретичните и правно-институционалните аспекти на отношенията между политика, общество и религия. Въпреки това през последните години актуалните политически, културни и религиозни предизвикателства в национален и международен мащаб доведоха до ясно изразено съживяване на интереса към тази тема сред политолозите и до появата на редица изследователски проекти и публикации от областта на политика и религия¹. Следвайки примера на утвърдената дисциплина „социология на религията“, от различни страни беше предложено наименованието „политология на религията“. Настоящото изложение предлага един обзор на основните тенденции в развитието на политическата етика на християнството и нейните конфесионални разклонения в католицизма², протестантизма³ и православието⁴.

¹ Вж. Manfred Brocker/ Tine Stein (изд.): *Christentum und Demokratie*, Darmstadt 2006; от религиозно-научна и социалноетична перспектива Karl-Heinz Ohlig/ Martin Honecker, *Christlicher Glaube, Religion und moderne Gesellschaft*, Alfter-Oedekoven 1988.

² Вж. Rudolf Uertz, *Vom Gottesrecht zum Menschenrecht. Das katholische Staatsdenken von der Französischen Revolution bis zum II. Vatikanischen Konzil (1789 – 1965)*, Paderborn 2005; Bernhard Sutor, *Politische Ethik*, Paderborn 1992.

³ Вж. Friedrich Wilhelm Graf, *Der Protestantismus*, München 2006; Martin Honecker, *Grundriss der Sozialethik*, Berlin 1995; Manfred Jacobs (изд.), *Die evangelische Staatslehre*, Göttingen 1971.

⁴ За социалната етика на протестантизма, католицизма и православието вж: Ingeborg Gabriel/ Alexandros K. Papaderos/ Ulrich H. J. Körtner, *Perspektiven ökumenischen Sozialethik*, Mainz 2006; специално за православието: Vasilios N. Makrides, *Orthodoxes Christentum, Pluralismus, Zivilgesellschaft*, в: Andreas Gotzmann/ V. N. Makrides u. a., *Pluralismus in der europäischen Religionsgeschichte*, Marburg 2001; Josef Thesing/ Rudolf Uertz (изд.): *Die Grundlagen der Sozialdoktrin der Russisch-Orthodoxen Kirche. Deutsche Übersetzung mit Einführung und Kommentar*, Sankt Augustin 2001; Konstantin Kostjuk, *Der Begriff des Politischen in der russisch-orthodoxen Tradition*, Paderborn 2005.

Католицизъм

На фона на разпадането на конфесионалното единство вследствие на Реформацията, отделянето на Англиканската църква, откриването на Америка и нарастването на значението на новите търговски пътища, испанските теолози и философи от XVI и XVII век (Франциско де Витория, Франциско Суарес и др.) се спират на основни норми на международното право и учението за държавата. Тяхната политическа теория се основава на учението за естественото право на Тома Аквински, който, от своя страна, се опира на Аристотел. Връхна точка на идеите на испанските философи от ранното Ново време е учението за народа като първоизточник на политическата власт. Тази т.нар. „схоластична теза за народния суверенитет“ променя учението за властите от посланието на св. ап. Павел до Римляни, което лежи в основата на легитимизма и християнските монархии (в Германия до 1918 г.). Най-важният библейско-богословски аргумент е, че (законната) власт е дадена от Бог. Тази идея Витория и Суарес тълкуват в светлината на теологията на Сътворението. Според тяхната теория държавната власт е естествено необходимо условие за съществуването на общността, тъй като тя произтича от Божията воля. Но конкретното възлагане и упражняване на властта е обусловено от конкретни исторически дадености. Затова народът, за чието благо именно съществува властта, е по необходимост неин първоизточник. Народът делегира последната съобразно своите традиции на един или повече управници, чиито правомощия могат да бъдат и ограничени във времето. В отговора на въпроса за участието на народа те се насочват към търсене на договорни форми на съгласие, без обаче да ги дефинират по-конкретно.

Дори и потенциалната власт на народа да представлява само възможност, а не възприета практика, схоластичната теза за народния суверенитет несъмнено съдържа в себе си политически експлозивен елемент. Тя е потенциално демократична. Така например тази теза се счита за предшественик на съвременния народен суверенитет и на идеите на Русо (според Леополд фон Ранке и Ото фон Гирке например). Испанските късни схоластици виждат в политическото устройство исторически-културен продукт, в който народът участва „по някакъв начин“. Това означава, че конкретното държавно устройство не е случайно, не е просто „природна даденост“, а е в много по-голяма степен резултат от човешка дейност, т.е. изкуствено образувание – и в това отношение идеите на испанските теоретици на естественото право надминават времето си. Наличието на волунтаристки идеи обаче кара испанските философи да спрат по средата на пътя, като продължават да защитават традиционното мнение, че човек е част от предварително зададен ред. С други думи, теолозите се задоволяват с теоретичната презумпция, че народът (или негови представителни органи) имат възможност да участват в управлението въз основа на някакви договори или на най-общи форми на съгласие от областта на обичайното право.

Заради амбивалентността на волунтаристките и традиционалистките правни идеи теорията на испанските философи за естественото право е от особена полза за папа Лъв XIII (1878 – 1903). На късносхоластична основа той развива хрис-

тиянско учение за държавата и обществото (енциклика *Diuturnum illud*, 1881 г. и др.). Това учение предлага теоретични аргументи в полза както на вече установените демократични практики, така и на съществуващите конституционни и абсолютни монархии. От теологична гледна точка политическото устройство се легитимира чрез посланието на св. ап. Павел до Римляни (гл. 13), както и чрез идеята за общото благо като висша държавно-етична норма. През 1892

Папа Льв XIII, автентичен портрет от *The Vatican Album of the Ecumenical Council*

г. Льв XIII се обръща към католиците във Франция с призива: „Приемете републиката”. Без съмнение възприемането на републиканското устройство от страна на френските и белгийските католици (след 1830/31 г.) е от съществено значение за положителното отношение на католиците към демократичното устройство.

От друга страна обаче, схоластичната теория поради нейната юридическа ограниченост е само отчасти съвместима с либералната теория за държавата. От гледна точка на естественото право формулираните при Аристотел и Тома Аквински държавни форми на управление, като монархия, аристокрация и демокрация, могат да бъдат легитимни само ако следват принципите на общото благо и справедливостта. Това означава, че католическата доктрина не се произнася по въпроса за държавното устройство (и така развива тезата за неутралността на дър-

жавата). От друга страна, на фона на традиционния модел на сътрудничество между Църквата и държавата, чийто идеал е държавата на католическата вяра, неутралната държава представлява „отпадане от вярата”. Още повече че естественоправният, органичен модел на политически ред, който постановява единството на морал и право и може да дефинира права на личността само в рамките на държавната цялост, е несъвместим с идеите за съществуване на индивидуални, преддържавни права.

Със своите социални енциклики Льв XIII допринася за развитието на християнските партии и обединения. В социалната енциклика *Rerum Novarum* (1891) Льв XIII изисква справедливо заплащане и по-силна държавна намеса в икономиката, право на сдружение на работниците и адекватни на времето си работнически организации. Тези искания са и част от една по-широка социална програма, която съдържа и скрити демократични тенденции. Енцикликата е и повод за създаването на социалнополитически католически обединения и християнски партии и движения в няколко европейски държави. От гледна точка на Римската курия обаче съществува опасността тези групировки да придобият автономен статут и да се еманципират от църковно-политическите интереси. За тези страхове допринасят не на последно място и междуконфесионалните християнски партии

и профсъюзи в Германия. Затова Льв XIII в енцикликата си *Graves de comuni* (1901) декларира, че политическата дейност на католиците трябва да се ограничава само до социално-благотворителни акции. Християнската демократична мисъл трябва да е насочена само към благоденствието на народа, а не към въпроси от политическо и конституционно естество. По волята на папата католиците е трябвало да подкрепят съществуващото монархическо или демократично гържавно устройство, без да работят целенасочено за създаване на демократичен рег.

Значимо постижение на естественоправната теория за гържавата, която в Германия е представена най-вече от центристката партия, е критиката на подчертано правнопозитивистките, волунтаристки и сциентистки теории за гържавата и обществото. Теорията за естественото право в известен смисъл представлява и бариера срещу дясната и лявата тоталитарна политика. Но в едно много важно отношение тя изостава – цялостно-органичната перспектива предполага, че правата на отделния човек са част от целостта на общността и законният управник е упълномощен да определя реда на общото благо и по тази причина тази теория не може да развие аргументи в полза на съществуването на индивидуални, предгържавни права. Ето защо и през 1933 г. християнското учение не може да приведе достатъчно състоятелни конституционни аргументи, за да докаже нелегитимността на диктатурата на Хитлер. Предвид престъпленията на нацистката гържава и диктаторското разбиране на великогерманското имперско право, германският католицизъм започна да преосмисля своята политическа етика и въз основа на инициативата на французина Жак Маритен (*Humanisme intégral*, 1936) и на християнското разбиране за личността, постулира човешките права като основа за хуманно и демократично устройство, защитено от правата и конституционната гържава.

Политическата етика на християнството съдържа принципи и целесъобразни норми за изграждането на свободно и справедливо устройство на гържавата и обществото. Към тях се причисляват преди всичко социалните принципи на субсидиарността, справедливостта и солидарността, разглеждани от гледна точка на персоналната етика. Затова и естественото право всъщност се счита и за право на разума. След 1945 г. политическата етика се освобождава от ограниченията на традиционната теология, за да може да се впише в гържавната теория. Тези промени се дължат и на факта, че междуконфесионалните партии в Германия не допускат повече конфесионално ограничени интерпретации в духа на католическото социално учение. Основните причини за последователната ориентация към концепцията на християнския персонализъм се крият в категоричното разграничение от католическо-консервативните, традиционалистките и органо-логичните позиции, които се срещат и в католицизма на Ваймарската република (напр. „органична демокрация” изпълваща „формална демокрация”). Християнската представа за човека съдържа един антропологично-етичен основополагащ канон от принципи и ръководни идеи. По-конкретно сред тях трябва да бъдат отбелязани достойнството, свободата и способността за поемане на отговорност от отделния човек, неговата крайност и виновност (увреденост на човешката природа), както и равенството между хората (пред Бог) и идеята

за справедливостта. Тези основни идеи за свободен, демократичен и социален ред, както и социалните принципи по необходимост претърпяват и следващи проекти и промени. Тяхното прилагане е съобразено с конкретните политически, икономически, финансово-политически и културни условия и предизвикателства.

Протестантизъм

За разлика от политическата етика на католицизма, която е сравнително хомогенна поради специфичното устройство на Католическата църква, вкл. и по отношение на преориентацията ѝ на Втория ватикански събор (1962 – 1965)⁵, протестантската етика по идея е изключително разнообразна. Това е така, защото към протестантизма се числят всички църкви и конфесионални общности от Новото време (лутерани, реформисти, като калвинисти и цвинглиани, униати, англикани, но също и пререформационните вероизповедания на валденсите и хуситите), т.е. към него се числят всички онези общности, които „успоредно с Римокатолическата „вселенска църква“ и източните православни църкви, в религиозно-теологично и етично отношение представляват самостоятелно християнство“ (Фридрих Вилхелм Граф).

В какво се състои спецификата на протестантската общност и изповедание в сравнение с католицизма? Казано накратко, това е субективно ориентираната вяра и богословското оправдание на отделния човек, на грешника пред Бог, противопоставяща се на традиционната църковност. Реформацията и протестантските църкви създават форма на вярата, чиято радикална отправна точка е отделният човек и която в същото време премахва традиционните форми на духовната йерархия и институционалното (сакраментално) посредничество и така създава културно и социално влиятелна църковност, която подчертава всеобщото свещенчество, според което председателят на енорията е само пръв между равни⁶.

Наистина, още в Средновековието могат да се забележат предвестници на движението за субективно мислене и вяра (мистиката, движенията на бедните, номинализъмът във философията и теологията), но това движение се радикализира едва с появата на реформираните църкви. С преориентацията в църковната и теологично-библейската област се развива и самостоятелна протестантска етика, която включва и специфични модели на настройка и поведение на християните по отношение на държавата и светската култура. Секуларизацията на обществото и културата, т.е. „отделянето на политическия ред като такъв от духовно-религиозните му определеност и характер“ е последица от множествеността и съперничеството между различните християнски изповедания на Новото време. На фона на конкуриращи се представи за истина модерната държава по необходимост се заема с помирението на обществото с общността, последицата от което е ограничаването на християнството предимно върху

⁵ Вж. документите *Gaudium et spes* и *Dignitatis humanae*: Über die Religionsfreiheit, в: Karl Rahner/ Herbert Vorgrimler (изд.), *Kleines Konzilskompendium*, Freiburg i. Br. 2002.

⁶ Вж. Karl-Heinz Ohlig, *Christentum – Individuum – Kirche*, в: Richard van Dülmen (изд.), *Entdeckung des Ich. Die Geschichte der Individualisierung vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Köln 2001, стр. 11.

личната сфера, докато държавата развива неутрален мироглед. Това означава, че тя се наема да опазва религията и свободата на вероизповеданието на своите граждани, без да се обявява в защита на определено вероизповедание⁷.

Когато Ернст Трьолч (*Politische Ethik und Christentum*, 1904) разглежда християнската етика в плуралистичната общност, той има предвид светския характер на обществото. В християнството той открива силна обществена сила, но отхвърля „политическата етика, която се опира непосредствено и главно върху християнските идеи“. Християнската социална етика може да бъде винаги само „частично християнска“, защото тя е част от културата, т.е. тук се намесват теологични, философски и социални фактори. Трьолч отхвърля етика, която почива изцяло върху теологични норми. Социалната етика на католицизма, която съдържа „политическа програма“, се основава главно върху естественоправни идеи.

Подходът на християнина към държавата, политиката и правото е сложен феномен. Различните варианти на политическата теология на протестантизма и католицизма винаги са се стремили въз основа на теологични и библейски норми да формулират съответни форми на поведение в светското общество. Такива опити обаче винаги са били и все още са застрашени да останат идеологически ограничени. Християнинът наистина черпи ориентации и мотиви за поведението си от теологично-библейските идеи, но решението в полза на една или друга политическа алтернатива в светската област, в която действащият е изправен пред конкретни фактически дадености, може да бъде взето само на базата на етична оценка. Така християнинът може да pledира за радикални или дори революционни мерки в случай на социална несправедливост. Но въпросът дали наистина става дума за такъв случай е от областта на социалната етика. Вярата не може да даде отговор на този въпрос. Освен това, ако трябва да направи политическа оценка или да вземе политическо решение, християнинът не се намира в свободно от етически съображения пространство. Политическите идеи на либерализма, социализма, консерватизма и други политически теории до немалка степен са основани върху социалноетични норми. В края на краищата човешките права, чийто демократичен и правен етос се намира много близо до християнската вяра, имат по принцип етичен характер (човешко право като право на разума).

С развитието на етиката на отговорността, която в своя идеален и типичен вариант се противопоставя на етиката на съвестта и чиято основна тема е способността за поемане на отговорност за последиците от действия и решения, протестантизмът развива важна етична теория, която се разпростира далеч отвъд границите на протестантската и християнската област⁸. Етиката на отговорността се корени в античната представа за гражданина в общността. Християнството е добавило мисълта за отговорността пред Бог и съвестта; Новото време дава юридическа форма и на идеята за отговорното

⁷ Вж. Ernst Wolfgang Böckenförde, *Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation*, в: *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Frankfurt/ M. 1992, стр. 92.

⁸ Вж. Max Weber, *Politik als Beruf*, Tübingen 1919.

управление в конституциите. Тези три традиционни линии се допълват и коригират взаимно.

Етиката на отговорността, която в подобен вид се среща и в учението за съвестта и моралната система на католицизма (пробабилизъм), дава възможност на християните да подхождат по адекватен начин към проблемите на съвременните право и ред в плуралистичната общност (напр. в т.нар. културен протестантизъм и в политическия протестантизъм, а също така и в политическия и социалния католицизъм).

Протестантската етика на отговорността впоследствие преживя промени, под въздействието на други интерпретационни модели на теологическо обяснение на света. Най-важните модели, към които се числят и различни варианти на политическата теология, са учението за двете царства, учението за реда на сътворението (тази по-скоро историко-теологическа теория граничи с учението за естественото право - държава като „сдържач ред“) и учението за царската власт на Христос. Докато разпространеното предимно в лутеранството учение за двете царства, което не представлява разработена теория, подчертава самостоятелността на светския ред, позовавайки се на разликата между светски ред и царство Божие (напр. Валтер Кюнел, Хелмут Тилике), богословът реформатор Карл Барт и неговите привърженици посочват всеобхватната потенциална компетентност на Бог по отношение на света, с което теологията и Църквата предявяват претенции да получат пророчески статут. В борбата на Църквата през 1934 г., когато членовете на Изповядващата църква защитават безусловната подвластност на християнина на Бог срещу националсоциалистическия тоталитаризъм и „германските християни“, учението за царската власт на Христос със сигурност е теологично най-убедителната форма, чрез която да бъде доказана злоупотребата с учението за двете царства, използвана за обосноваването на политиката на насилието на националсоциалистическата държава. За тази злоупотреба допринася не на последно място и дълго господстващото в протестантизма тълкуване на Посланието към Римляните, според което съществуващата политическа власт е религиозно легитимирана, докато на аргументите от областта на социалната етика и правото не се отдава почти никакво значение. Така например формулираната от Карл Барт и Ханс Асмусен *Барменска богословска декларация* (1934) е насочена срещу погрешни и едностранни интерпретации на протестантската теология. След 1945 г. Барменската декларация се превръща във важен източник за преосмисляне на политическата и социална етика на протестантизма и неговото позитивно отношение към демократичната правова държава.

Колкото и да е важна християнската вяра в екзистенциални ситуации, а и като средство за принципното разграничаване на светските и Божиите компетенции, все пак учението за царската власт на Христос не може да предложи материално-етични норми за общността. Защото колкото и етични и религиозни мотиви и импулси да се съдържат във вярата, тя не съдържа норми за социалната етика. За да се създаде отговорно обществено устройство, е необходимо посредничеството на интерпретационни модели, какъвто е принципният замисъл

на учението за гвете царства. Теологичните интерпретационни модели обаче трябва да бъдат допълнени и уточнени от социалната етика. С други думи, въз основа на конкретни знания политическият и обществен анализ трябва да бъде обвързан с етична оценка и теологично тълкуване на света.

Православие

До началото на преустройството през 1985 г. православните автокефални църкви на Централна и Източна Европа се намираха почти в нелегалност. Отчасти те бяха толерирани, отчасти се опитваха, донякъде и с помощта на държава-та, да открият форма на съжителство със „системата“. След разпадането на комунизма се стигна до ренесанс на религията и църковния живот. В същото време православните църкви са изправени пред множество социални, културни и политически предизвикателства. Смяната на политическата система, икономическите промени, изграждането на структурите на гражданското общество, развитието на институциите на правната държава, както и присъединяването на православни страни като България и Румъния към Европейския съюз, поставят въпроси, за които православните църкви са недостатъчно подготвени в социалноетично отношение.

Като причини за сдържаността на православието към социалната етика се посочват предимно репресивната политика от страна на враждебно настроените и антихристиянски правителства, консервативната позиция на Православната църква в миналото, придържането ѝ към традиционното библейско тълкуване и към интерпретациите на раннохристиянското учение. Към това се прибавя един много сериозен общоправославен проблем – православието може да вземе решение за обновление на своята социална етика само на Всеправославен събор, за чието свикване трябва да дадат съгласието си всички поместни църкви, което не изглежда възможно в обозримо бъдеще.

Сдържаното отношение на Източната църква към социалнополитическите и юридическите проблеми контрастира с подчертаването на повелята за любов и братска обич, както и с нарушаването на равновесието между проповед, тайнство и социално съзнание на Църквата в полза на тайнството и „обособяването на литургията“. В тази особеност се крият едновременно величието и слабостта на православието. Величието се състои в това, „че то е успяло да съхрани автентичната пълнота на съборността на гревната Църква. Това се отнася до всички житейски области. Древноцърковното разбиране и практика на богослужението продължават да съществуват най-вече в литургията“⁹.

Православното християнство черпи своята сила и упование от единството на „земна“ и „небесна“ Църква, на земна енория и Божествено присъствие в литургията и тайнството. Същността на тези идеи намира израз в принципа на съборността, т.е. основополагащия камък на православната социална етика. Той почива върху „връзката между истински персонализъм и уважение към уни-

⁹ Ernst Benz, *Geist und Leben der Ostkirche*, Hamburg 1947.

калността и неповторимостта на човешката личност и древнохристиянското съзнание за общност”. Синтезът между основополагащите религиозно-нравствени идеи и културното развитие на народите е изворът на голямата сила на Православната църква по време на исторически катаклизми и религиозни преследвания, не на последно място при сблъсъка с ислямската и други заплахи. Затова би било несправедливо, както често се случва, традиционното наследство на православието да бъде разглеждано като „исторически музеен реквизит” без потенциал за по-нататъшно развитие. Заслуга на православието е, че е подкрепило и съхранило културната и етническа идентичност на народите.

Принципът на съборността, който се отнася до единството, целостта (общността) и съвършенството на съответния народ в цялата му пълнота по отношение на Църквата, води логично до идеята за народната църква като национална църква. Обратната страна на това, което по-горе беше посочено като особена заслуга на Църквата, т.е. на факта, че по силата на връзката си с етническата и националната култура Православната църква е упражнявала положително влияние върху културите и народите, като ги е укрепила срещу външни нападения и вътрешни разединения, се крие в опасността от прекомерна идентификация между православната идея и националната култура. Равновесието между държава и Църква е изместено в полза на държавата.

За разлика от Латинската църква, в която борбата за инвеститурата (през XI век) отключва един изключително продуктивен процес на разграничаване между Църква и държава, който стимулира и идеята за християнски живот в светската, светогледно неутрална общност (характеризираща се със свобода на вероизповеданието и човешките права), в Православната църква такова развитие не се е състояло. Обратното на този процес, принципът на симфонията е довел до ясно изразена хармония между държава и Църква, а в определени периоди и до силно надмощие на държавата над Църквата, в което се крие и опасността Църквата изцяло или отчасти да загуби своята вътрешна свобода спрямо държавата. В принципа на симфонията е заложена специфична форма на православен цезаропапизъм, при който държавата е пазител на православието, т.е. на народа, обединен в църковно и национално отношение в християнската вяра. За разлика от Запада с неговите многообразни и диференцирани религиозно-политически форми (които се простират от сътрудничество между Църквата и държавата в определени области при принципно доброжелателно отношение до радикално разделение) принципът на симфонията традиционно се ориентира към идеалната представа за сътрудничество между Църквата и държавата и религиозната хомогенност – представа, която вече не отговаря на плурализма в модерната общност. Модерната държава има амбицията да бъде родина на граждани с различно вероизповедание и етнос.

От гледна точка на политическата теория православната социална етика не излиза от границите на традиционалистското органолично обществено мислене. В книгата си *Основни линии на християнската етика* православният богослов Георгиос Манцаридис (1998 г.) пише: „Православната етика, в чиито център се намира личността на човека, е изправена пред моралните предизвикателства

на настъпващия свят. Съвременната цивилизация с нейната егоцентрична и евдемонична ориентация е диаметрално противоположна на православната християнска традиция с нейния аскетичен дух. От друга страна, съвременната цивилизация не може да бъде разбрана без християнската традиция, така както тя се е развивала и предавала в западния християнски свят”.

Православното църковното разбиране на теономията изключва признаването на човешките права. Признава се фактът, че свободата, равенството и човешкото достойнство, както и признаването на техните неотменими права, произхождат от гревнохристиянската традиция. Въпреки това в идеята за човешките права, както те са формулирани в Декларацията на ООН за правата на човека от 1948 г. като основа на съвременния гържавен и международен живот, православието вижда последица от хуманизма на Просвещението, който подкопава хуманизма на християнството, т.е. отдалечава човека от Бог.

В крайна сметка православието не успява да развие положително отношение към плуралистичната светска общност, макар и отделни православни богослови, изхождайки от принципа на съборността, да приемат за възможно сближаването с либералните идеи за човешки права и за демокрация и правова гържава. Но православието като цяло се въздържа да направи тази крачка.

Това се отнася и за Руската православна църква (РПЦ) като първа православна поместна църква, която през август 2000 г. разработи и издаде подробна *Социална доктрина*, където не се приемат идеите за човешки права и свободата на вероизповеданието. Традиционният теологично-църковен и културен аргумент за „народа” и неговата религиозна и културна идентичност в смисъла на руско-православната вяра се оказва по-силен от потребността от либерални свободи на отделния човек в религиозната, политическата, обществената и културната област.

Все пак РПЦ в своята социална доктрина извършва синтез между традиционната теология и етика и основните принципи на социалната етика, които в перспектива включва в практиката и общите принципи на светско гражданско образование и социално учение. Така социалната доктрина на РПЦ се стреми да гарантира мирното положение в Русия и руското православие, като по този начин документът успява да обогати межкултурния и междурелигиозния диалог.

Заключителни бележки

Като обобщение може да се направи изводът, че политическата етика на християнството, която се разгръща конфесионално в типологично представените насоки в развитието на католицизма, протестантизма и православието, съответства на класическите политически идейни течения (либерализъм, консерватизъм, социализъм), но се различава от тях по своята религиозна специфика. Тези резултати не са учудващи, като имаме предвид, че исторически християнството се е сблъсквало с най-различни култури, прониквало е в тях и съответно е открило начини за взаимодействие с различните форми на обществено

устройство. Тази способност на християнството се дължи изключително много на факта, че проповядването на Евангелието, независимо от неговите исторически проявления и необходими институционални форми на посредничество, представлява преди всичко индивидуално-лично преживяване (т.е. трансцендентална връзка). Непреходността на християнската вяра във времето и историята (1 Кор. 7:31) релативира всеки земен ред и съдържа в себе си критика на институциите, включително като разграничава гуховната от светска власт и развива институционалната и църковната самокритика.

Тези елементи важат с най-голяма сила за протестантизма и за по-късния католицизъм. Затова западните църкви и теолози успяха да влязат в диалог с модерната философия и социалните и природните науки и да развият политическа етика, която принципно е отворена към плуралистичната общност с неутрален мироглед. Етиката на християнството допринася изключително много за разграничаването между религиозните представи за истина и демократичния ред на правовата държава, така както той намира израз в конституционноправно дефинираните компетенции на религия и политика. Не може да бъде подценяван и процесът на сближаването на католическата и протестантската социална етика¹⁰. Православната църква не може да се доближи до такава степен до либералните форми на ред и живот поради исторически и културни особености и поради нейните теологично-систематични принципи. Но със своите идеи православната етика оказва плодотворно влияние върху междурелигиозния и межкултурния диалог, като предпазва западните църкви от опасността тяхната социална етика да се разтвори в светския произвол.

Статията е преведена по: Rudolf Uertz. Politische Ethik im Christentum, in: Aus Politik und Zeitgeschichte 6 (2007), S. 31–38

Превод Християна Христова (с подкрепата на Снежинка Благоева при превода на специализирани термини)

¹⁰ Вж. Im Zentrum: Menschenwürde. Politisches Handeln aus christlicher Verantwortung – Christliche Ethik als Orientierungshilfe, изд. от Bernhard Vogel, Berlin 2006

Професор Кристиан Франк (р. 1945) завършва икономика и философия и защитава докторат по политически науки. От 1994 г. е президент на Института за европейски изследвания в Католическия университет в Льовен. В периода 1977 – 1980 г. е бил съветник на министъра по европейска интеграция и външна търговия на Белгия, а през 2000 – 2007 г. е бил генерален секретар на Trans-European Policy Studies Association (TEPSA), специализирана в изследвания върху европейската интеграция. Бил е гостуващ лектор в Дипломатическата академия във Виена и в университети в Ница, Казабланка, Магрид, Краков, Силезия, Братислава, Париж-Нантер и др. Изследванията му са фокусирани основно върху развитието на институциите и външната политика на Европейския съюз. Редактор е на наскоро излязлата книга *L'action extérieure de l'Union européenne: role global, dimensions materielles, aspects juridiques, valeurs* (2008, Academia – Bruylant).

РЕЛИГИЯТА НЕ МОЖЕ ДА БЪДЕ КРИТЕРИЙ ЗА ЧЛЕНСТВО В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Кристиан Франк в разговор с Момчил Методиев

Несъмнено европейската цивилизация е базирана на християнството, гали обаче това може да се твърди и за Европейския съюз? Може ли да се каже, че дебатът за членството на Турция в Европейския съюз превърна християнството в критерий за членство в Съюза?

Европейският съюз обединява гържави, които изповядват предимно християнската религия. Смятам, че християнството е оформило европейската цивилизация, а християнските ценности са в основата на европейските ценности. Това не ни дава основание да твърдим, че Европейският съюз е християнски съюз, но тези ценности са живи и те са важна сила за обществата, които се намират в него.

През последното десетилетие политическата наука е доминирана от темата за ЕС като мека сила, като нормативна и гражданска сила. В момента ЕС вече не е само мека сила, защото той заема активна позиция по въпроси като мироопазващи операции, климатичните и екологичните проблеми. Същевременно обаче ЕС остава привързан към принципите на меката сила и аз смятам, че християнските ценности и принципи по-скоро подпомагат това поведение на Съюза, отколкото да му противоречат.

Не мисля обаче, че християнството може да бъде формален критерий за икономическо или политическо членство в ЕС. От друга страна, държавите, които стават членове на ЕС – и в това отношение мисля повече за Албания, която се очаква да бъде първата мюсюлманска държава в съюза – трябва да имат предвид, че християнството е важен извор на етиката, морала и ценностите на ЕС, поради което християнските ценности трябва да бъдат уважавани от всички членове на Съюза.

Религията не може да бъде критерий за политическо участие в ЕС, в неговия общ пазар или в икономическия и валутен съюз. Това е причината, поради която защитавам тезата, че религията не може да бъде издигана за формален критерий за членство. В същото време всяка държава, която влиза в ЕС, трябва да има съзнанието, че се присъединява към група държави и общност от хора, мнозинството от които изповядва християнството и неговите ценности.

Християнството безспорно не може да бъде формален критерий за членство и въпреки това той съществува като неформален критерий, особено в общественото мнение на настоящите страни членки. На пръв поглед изглежда, че християнството е изтъквано като критерий предимно от евроскептиците или поне от хората, които са против разширяването на ЕС.

Не съм убеден, че евроскептиците са против разширението, тъй като те са много повече срещу задълбочаването на интеграцията в ЕС, отколкото срещу неговото разширяване. Ако вземем за пример Великобритания, там е широко разпространена тезата, че колкото повече държави членуват в ЕС, толкова по-слаба ще бъде неговата вътрешна интеграция, поради което и те не са против приемането на нови членки.

Но нека се върна към въпроса дали Европейският съюз е християнски клуб? Този аргумент и този въпрос се поставят не толкова в самия Европейски съюз, колкото в страни като Турция, където е широко разпространено мнението, че тя няма да бъде приета в ЕС именно защото не е християнска държава. Но дори и това не е същинската причина за скептицизма към членството на Турция – причината е, че Турция е частично европейска държава, а разширяването на ЕС до границите с Иран, Ирак или Сирия поставя въпроса за твърде голямото разширение на Съюза, което в крайна сметка засяга темата за интеграционния капацитет на ЕС. Аргументите срещу членството на Турция са не толкова религиозни, колкото икономически, географски и

демографски.

Тази фразеология не е ли израз на политическа коректност – никої сериозен политически лидер в Европа няма да издигне религиозния аргумент срещу членството на Турция, но именно по тази причина ще се акцентира безкрайно върху политически или институционални критерии? Каква е вашата прогноза за приемането на Турция в ЕС?

В известен смисъл може и да сте прав, но не смятам и не вярвам, че някой е против членството на Турция по религиозни причини. Възможно е в някои случаи това да е причината зад кулисите. Но това ще се промени с приемането на Албания, на Босна и Херцеговина (част от която също е доминирана от мюсюлманското население), а и мюсюлманските малцинства вече са представени в европейските страни. Така че отново не съм съгласен, че религиозните причини са водещи, смятам, че аргументите против са много повече геополитически (тъй като Турция е много голяма държава), демографски (с твърде голямо население) и икономически (съществуват големи диспропорции в икономическото състояние на Истанбул, от една страна, и на някои турски региони в Мала Азия, от друга). Всички тези фактори не са религиозно обосновани.

Всъщност въпросът на политическо равнище не се обсъжда в религиозен контекст. Да вземем Франция – Ширак е християнин, Саркози – също, но те галеч не споделят една и съща позиция относно членството на Турция. Нито един от тях обаче не поставя този въпрос в религиозен контекст. Така е и в Германия – макар Ангела Меркел да е християндемократ, въпросът за членството на Турция не се разглежда в религиозен контекст, а се акцентира върху капацитета на ЕС да интегрира държава като Турция.

Има също така много хора, особено сред християндемократите, които развиват тезата, че приемането на Турция в ЕС ще даде по-голяма свобода на християните в Турция. Най-силният аргумент в подкрепа на членството на Турция е, че по този начин ще бъдат подкрепени светските сили в Турция, които държат на наследството на Атамюрк – те вероятно споделят и мюсюлманските ценности, но са привързани и към ценностите на светската държава. Същността на тази теза е, че приемането на Турция ще засили позициите на светските кръгове и на наследниците на Атамюрк и тогава ще има повече свобода за християните, като например за Вселенската патриаршия в Истанбул. В този контекст трябва да се разглежда и проблемът за отварянето на семинарията на остров Халки, ползвана от Вселенската патриаршия и закрыта от турските власти, който стои в дневния ред на преговорите на Европейската комисия с Турция.

Честно казано, на мен ми е трудно не само да направя прогноза за членството на Турция, но и да определя собственото си категорично мнение. Посещавал съм Турция няколко пъти, водил съм разговори с турски официални лица, които участват в преговорите, и моето мнение постоянно се лута и променя в зависимост

от мястото, в което се намирам. Но тъй като не е реалистично да се говори за членство на Турция в близките десет години, със сигурност може да се твърди, че нейното приемане в ЕС зависи от промените в самия Европейски съюз и от неговия капацитет да интегрира такава голяма страна.

Как може да се обясни фактът, че някои държави от Европейския съюз, от една страна, са силно повлияни от християнството и са привързани към неговите ценности, а от друга, приемат ултралиберално законодателство? Холандия например е силно калвинистка държава, а същевременно е водеща по отношение легализирането на хомосексуалните бракове или меките наркотици. Как може да се обясни това противоречие?

Обяснението може да се търси в две посоки. Холандия действително е традиционно калвинистка държава и именно по религиозен причини тя се отделя от Испания, която признава нейната независимост през 1648 г. съгласно Вестфалския договор. Но също така в страната продължава да живее католическото малцинство, чието влияние в следващите векове се засилва, така че не може да се каже, че Холандия е само калвинистка държава.

По-важно обаче е обяснението, че причина за това противоречие е именно реакцията срещу калвинизма, който е сред най-крайните течения в християнството. Реакцията срещу крайно стриктните религиозни убеждения води до постепенната еманципация от тях, което дава възможност и за приемането на ултралиберално законодателство от тези държави, в основата на което заляга принципът, че нищо не е забранено и че всеки е свободен да прави каквото иска.

Този контраст е относително силно представен в държави с протестантско наследство и по-слабо може да бъде забелязан в католически държави, като Италия например. Причината за това е, че протестантските течения имат склонността да бъдат много крайни и стриктни, което предизвиква и крайна реакция срещу тези възгледи. Споделям вашето наблюдение по отношение на Холандия, в известен смисъл това е валидно и за Великобритания, тъй като англиканизмът също е доста различен от католицизма и там може да се види същият контраст между хора, които ходят редовно на църква, и такива, които са склонни на ултралиберални възгледи и поведение. Този контраст може да се види и в Дания.

Какво е обяснението според вас за активизирането на движението за легализиране на хомосексуалните бракове? Дали това е резултат от опозиция срещу религията, дали е привнесен от САЩ проблем, или имате някакво друго обяснение?

Мисля, че обяснението е във възможността на определени малцинствени групи да оказват влияние и натиск върху процеса на взимане на политически решения и в крайна сметка да получат законодателството, което искат. В Холандия и Белгия те успяха да прокарат законодателство в полза на хомосексуалните бракове, във Франция и Италия – не. Във Франция законодателството признава

съжителството между хора от един и същи пол, но не признава това съжителство за брак и аз лично съм привърженик на такова решение. В Белгия например политическата коректност изисква човек да не се противопоставя на такива бракове и в момента дори християндемократите не искат да бъдат черната овца по този въпрос. Докато във Франция това не е прието. Моята лична позиция е, че не би трябвало да ограничаваме човешките права на хора заради техните сексуални предпочитания. Дори по въпроса за абортите или разводите аз не съм съгласен те да бъдат забранени законодателно. Но Църквата трябва да защитава и налага гледната точка, че има неща и принципи, които се намират над законите и са по-важни от тях, и това са етическите принципи на християнството, които би трябвало да се спазват, независимо че не са законодателно наложени.

Има ли в Европейския съюз практика за разделянето на Църквата от държавата и съответно възможно ли е в ЕС да съществуват общи регулации по въпроси като аборти или хомосексуални бракове? Един от аргументите за гласуване против Лисабонския договор на референдума в Ирландия беше, че задълбочаването на интеграционните процеси ще доведе до натиск от страна на ЕС за вдигане на забраната върху абортите в Ирландия.

Няма такива регулации в ЕС. Например във Великобритания не може да се говори за отделяне на Църквата от държавата, такъв е случаят и в държавите, които са преобладаващо лутерански, където няма формално разделение на Църква и държава, макар и фактически това да е факт. Има и обратният случай с някои католически държави, където формално има разделение на Църква и държава, но където Църквата продължава да оказва много силно влияние върху политиката.

Според мен християнските ценности и възгледи трябва да намират отражение в законодателството, но без това да води до задължителното налагане на християнската религия. И това е решението, от което се нуждаем – да се намери балансът, който да защити християнските ценности, без обаче да ги налага задължително на обществото. Както и да съществува убеждението в обществения живот, че принципите, защитавани от Църквата, се намират на по-високо място, отколкото законът сам по себе си. Или казано накратко, ако аз бях депутат в парламента, щях да подкрепя закон за разрешаването на абортите, но в същото време, като християнин, бих бил против тях и не бих насърчавал тяхното извършване.

По отношение на референдума в Ирландия – това беше една от многото манипулации, които можеха да се чуят по време на кампанията, която включваше и различни заплашителни слухове. Лисабонският договор не съдържа клаузи, които да ограничават суверенитета на държавите в тази област.

ИМА ЛИ РАЗКОЛ В АНГЛИКАНСКАТА ЦЪРКВА?

Има ли разкол в Англиканската църква? По всичко личи че има и в близко бъдеще той само ще се задълбочава. Причината за него не се крие единствено в спора между консерватори и либерали по въпроса за ръкополагането на хомосексуалисти и жени за епископи. Основанията всъщност са много по-дълбоки и са предизвикани както от различните богословски интерпретации на въпросите за авторитета на Свещеното Писание и властта в Църквата, така и от чисто организационни проблеми, породени от недоверието на църквите в Африка към англиканските общности в САЩ, Канада и Австралия. В своите документи консерваторите декларират, че съществува „паралел между настоящите събития и събитията в Англия през XVI век”, както и че „вече няма надежда за съществуването на единна общност”.

Англиканството се появява през втората половина на XVI век и е резултат както от проникването на протестанските идеи в Англия, така и от желанието на местната църква да постигне по-голяма независимост от Рим. В резултат Англиканската църква отхвърля върховенството на папата и възприема някои калвинистки теологически постановки, но за разлика от протестантските общности остава вярна на доктрината за „апостолското приемство”, като съхранява тристепенна църковна йерархия и седем църковни тайнства (като се прави разлика между евангелските тайнства кръщение и евхаристия, и останалите църковни тайнства). Въпреки общоприетото мнение, британският монарх не е глава на Англиканската църква – неговите функции са ограничени само до това да одобрява кандидатурите за епископи и архиепископа на Кентърбъри, след представянето на списък с няколко имена от църковния синод. Архиепископът на Кентърбъри няма право на юрисдикция върху църковните области извън Англия и Уелс, но има статут на пръв сред равни спрямо другите епископи в общността. Общението с Кентърберийския архиепископ е доказателство за съпричастността на една църковна област към англиканската общност, която в момента включва 39 национални или наднационални църковни области и 77 млн. вярващи от целия свят.

Неяснотата в богословските концепции на Англиканската църква е причина и за липсата на напредък в диалога с Православната църква. Двете църкви установяват контакти още през XVII век, но те придобиват институционализирана форма в края на XIX в. и началото на XX в., когато са формирани две групи за англиканско-православен диалог. Връзките стават особено активни през 60-те години на XX век, когато по инициатива на Вселенския патриарх Атинагор и Кентърберийския архиепископ Майкъл Рамзи е сформирана Съвместна англиканско-православна богословска комисия. В началото на съществуването на тази Комисия са налице големи надежди за постигане на единство между православни и англикани, което намира израз в приетия през 1973 г. Съвместен документ от

Москва. В този период активно участие в диалога взема и Българската православна църква, израз на което са и посещенията в България на Кентърберийските архиепископи Майкъл Рамзи и Робърт Рънси съответно през 1972 г. и 1981 г., и посещението на патриарх Максим в Англия през 1973 г.

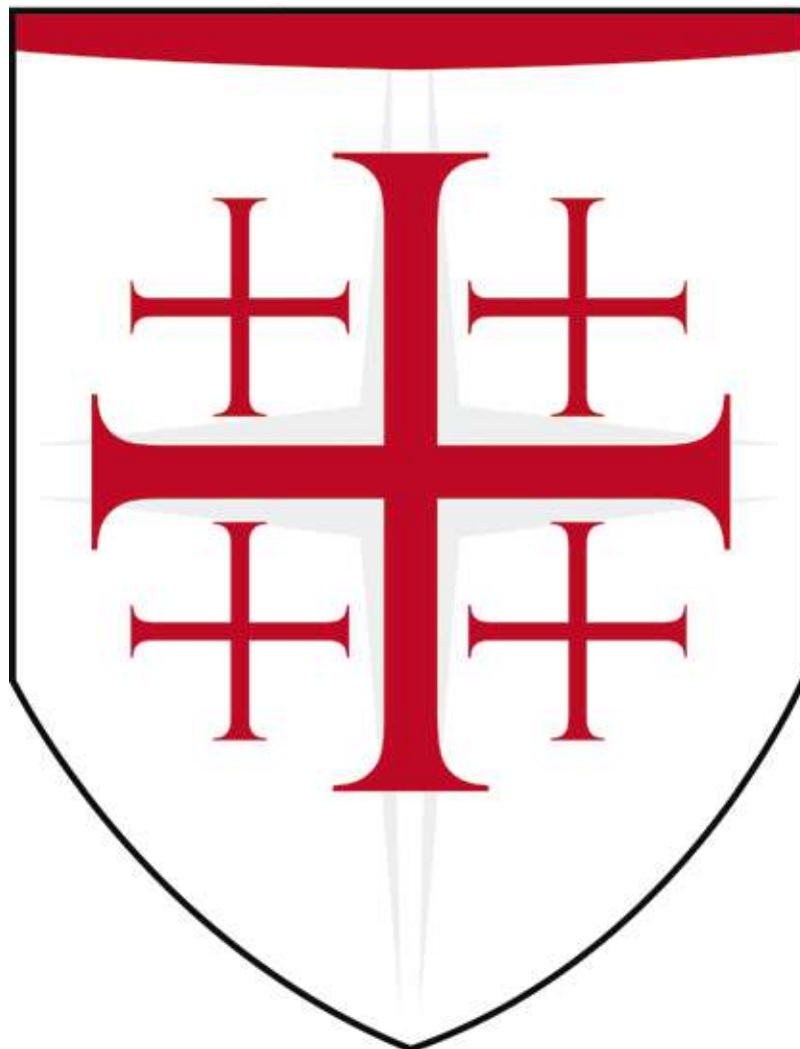
Диалогът обаче не дава очакваните резултати, преди всичко вследствие на решенията на Англиканската църква от 1978 г., с които са допуснати ръкоположенията на жени. Съвместната комисия продължава да провежда заседания, включително и да приема Съвместни теологически документи (през 1984 г. – от Дъблин, и през 2006 г. – от Кипър), но по думите на съпредседателя на Комисията от края на 70-те години архиепископ Атинагор контактите вече представляват „чисто академично усилие, насочено към обмен на мнения, а не църковно начинание, чиято цел е обединение на двете църкви”. В момента представител на Вселенската патриаршия в Комисията е Диоклийският митрополит Калистос Уеър (самият той бивш англикан), който обобщава: „Православната църква, колкото и силно да желае такова обединение, не може да установи активни контакти с англиканската общност до момента, до който самите англикани нямат яснота по своите възгледи”.

Единството на Англиканската църква е символизирано от т. нар. Ламбетска конференция, свиквана веднъж на всеки 10 години, в която участват епископите от поместните църкви. Поредната, 14-та Ламбетска конференция, която се проведе през втората половина на юли 2008 г. стана и повод за настоящата криза в англиканската общност, тъй като архиепископ Роуън Уилямс отказа да покани един от изявените представители на консервативното крило епископ Мартин Минс. В отговор консервативните англикани (или ортодоксалните, както те самите се наричат), водени от архиепископа на Нигерия Питър Акинола, отказаха участие в Ламбетската конференция, тъй като след дългогодишни спорове тяхната позиция е била „игнорирана”, а самите те – „демонизирани” и „маргинализирани”. Основният аргумент на ортодоксалните англикани е, че като ръкополагат за епископи хомосексуалисти, църквите в САЩ и Канада нарушават решението на Ламбетската конференция от 1998 г. по въпроса за библейските морални принципи.

В края на юни 2008 г. ортодоксалните англикани свикаха собствена конференция в Йерусалим, наречена Глобална конференция за бъдещето на англиканството (Global Anglican Future Conference – GAFCON), в която взеха участие 291 епископи, предимно от страни от Африка, но и представители от Англия, САЩ и Австралия. Конференцията в Йерусалим прие декларация, която оповести прекъсването на общението с либералното крило и призова участниците в движението да създадат собствен синод. Декларацията също така заявява: „Ние признаваме историческото значение на престола в Кентърбъри, но не приемаме, че англиканската идентичност може да бъде определяна задължително чрез признаването от Архиепископа на Кентърбъри”. Изгледите за помирение след закриването на Йерусалимската конференция намаляха още повече след решението на Върховният Синод на Англиканската църква от 8 юли 2008 г., с което официално беше одобрено ръкополагането на жени за епископи.

Публикуваният тук текст *Автентичното англиканств* е откъс от теологическия манифест на ортодоксалните англикани, озаглавен *Пътят, истината и животът. Богословски източници за пътуване към глобално англиканско бъдеще* (*The Way, The Truth, and the Life. Theological Resources for a Pilgrimage to a Global Anglican Future*. The Latimer Trust. 2008). Текстът е написан от богословския екип към GAFCON и беше издаден през май 2008 г. в процеса на подготовка на конференцията в Йерусалим. Публикуваният откъс представлява кратко изложение на причините за кризата в Англиканската общност от гледна точка на т. нар. ортодоксални англикани.

Християнство и култура

Богословски екип

АВТЕНТИЧНОТО АНГЛИКАНСТВО

И като се приближи Иисус, заговори и им рече: гаде Ми се всяка власт на небето и на земята. И тъй, идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа, и като ги учите да пазят всичко, що съм ви заповядал, и ето, Аз съм с вас през всички дни до свършека на света. (Матей 28: 18-20)

Бог, прочее, като презря времената на незнанието, сега заповядва вредом на всички човещи да се покаят; защото определи ден, когато ще съди праведно вселената чрез предопределения от Него Мъж, като гаде уверение на всички с възкресяването Му от мъртвите (Деяния 17: 30-31).

Изповядването на Христос като Всегържител, увереността, че Божият промисъл ще бъде изпълнен и вярата във важността на християнската мисия в последните времена – това са основополагащите елементи, които описват както контекста, така и смисъла на нашето бъдеще като християни англичани. Бъдещето изисква от нас да възобновим своята решителност, да подчиним всичките си мисли, действия и планове на внимателното изследване на Божието слово със сърца, изпълнени със смирение и покаяние.

Рагваме се на богатата и милостта на живия Бог, като последователи на неговия Христос и като наследници на същинското англиканство, завещао ни от праведните мъже и жени преди нас. Рагваме се на Божието присъствие сред неговите хора днес, след като чрез силата на Своето Слово и Дух Той ни гаде възможност да живеем пред Него в света като мъже и жени, уподобени на Христос и посветени на това, да прогласяваме спасението, което Той извоюва за всички, пристъпващи към Него с вяра.

Автентичното англиканство е конкретен израз на съвместния християнски живот, който се стреми да почита Господ Иисус Христос, като възпитава вяра и насърчава послушание към учението на Божието писание и по-точно към каноническите книги на Стария и Новия завет. То обхваща и *39-те члена на вярата* (публикувани през 1571 г.), и *Книгата за общи молитви* (в двете нейни издания от 1552 и 1662 г.), като и двата текста се тълкуват в техния непосредствен и исторически смисъл и се възприемат като достоверен израз на учението на Писанието, което определя нормата на англиканското богословие и практика.

Въпреки че англиканството няма претенции да е свършено и се отнася с уважение към християните от другите традиции, то защитава някои основни богословски принципи. Те могат да бъдат намерени в класическите документи на англиканската традиция, но е необходимо да бъдат преповторени и препотвърдени от всяко следващо поколение. Неоспоримата същина на тези принципи се състои във:

- благостта, любовта и милостта на живия Бог, който вечно съществува в три Лица – Отец, Син и Дух Свети,

- сътворението на мъжа и жената от Бог по негов образ и целия произтичащ от това смисъл за достойнството и ценността на всеки човешки живот,
- падението на творението във всички аспекти след решението на първите хора да се отвърнат от вярата в Божията благодат, проявена в обещанието, което Бог им дава,
- изгубването на човечеството вследствие на грехопадението, което намира израз в нашата естествена вина, поквара и подвластност на греховни желания,
- неповторимостта на Иисус Христос като възплътения се Божий Син и като единствен Спасител на грехопадналите мъже и жени,
- най-важната спасителна реалност на наказанието, понесено вместо нас от Иисус Христос на кръста, което представлява неговата голяма победа над всичко, което е срещу нас и което противостои на справедливия Божий закон,
- историческата достоверност и богословска значимост на възкресението на Иисус Христос от мъртвите в третия ден след разпъването Му на кръста, оставяйки празен гроба, в който е положен,
- необходимостта от участието на Духа в акта на покаяние и събуждане на вярата в човешкото сърце, така че да се съединим с Христос и да можем да участваме в спасението, което Той е извоювал,
- стоенето на страната на Бога, което се дава свободно и което сега принадлежи на всеки, който чрез вярата си се съединява с Иисус Христос в Неговата смърт и възкресение,
- очакването на пришествието на Иисус Христос в плът, за да се изпълни докрай Божият промисъл за спасението и наказанието,
- значимостта на Църквата като събрание на изкупените Божии хора около Словото Божие и в Божия Дух,
- върховния авторитет на Писанията като записано Божие слово и като извор на вярното учение за Бог, за неговия промисъл и подobaващ отговор на Божията милост в Иисус Христос,
- целта на християнското служение в църквите е да възпитава вяра и послушание чрез внимателно проповядване на Библията в контекста на искрени лични отношения,
- старателната подготовка за евхаристията и кръщението, които като тайнства образно представят обещанията на благата вест, които

Иисус Христос дава на своите хора,

- легитимното упражняване на власт в църквите, което се характеризира с безрезервно послушание на учението на Писанието и личния пример на служение на Иисус Христос,
- значимостта от общуването между християнските конгрегации в името на общата кауза да живеем като последователи на Иисус Христос и като негови вестители в света,
- важността на евангелизма за всички християни в изпълнение на великата поръка на Иисус Христос.

Какво сме застрашени да изгубим?

Англиканската общност винаги се е гордяла с пълнота на своята вяра. Напоследък обаче някои части от нея допуснаха такова развитие, че тяхната вяра и живот трудно могат да бъдат признати за християнски, да не говорим за англикански.

Има пет области, в които е поставено под заплаха това, което е било поверено на Църквата. Това са въпроси, по които съществуват тежки спорове.

1. Спорът за авторитета, за църквата и за християнина

Твоето слово е светило за ногата ми и светлина за пътеката ми (Пс. 118:105)

1.1. Естеството на Божественото откровение и естеството на текста на Библията – това са основните оспорвани въпроси. Всички англикани формално признават, че Библията има върховен авторитет. Но каква е природата на този авторитет? Дали авторитетът произхожда от библейския текст, или се проявява независимо от него? Или той намира израз в различни текстове, личности и институции?

Да започнем със способността ни да разпознаваме и получаваме Божественото откровение независимо от пагналата ни природа. Актът на грехопадението е засегнал, но не е унищожил човешката способност да разпознава и получава Божественото откровение. Защото Бог ни създаде за общение с Него. Освен това от съществено значение е това, че самият Бог свързва Откровението с текста чрез Светия Дух, Който „вдъхва живота” на писаното слово.

1.2. Всички англикани признават, че върховната власт принадлежи на Бог. Въпросът е как Той упражнява тази власт? И как ние можем да разберем Неговите действия? Можем ли да кажем, че той действа чрез и посредством други пълномощници и посредници?

Божията власт не е абстрактно понятие. Тя се проявява чрез хора и институции, в това число семейството, Църквата и общността на избраните. Тъй като Бог свързва своята власт с гумите, записани в Писанието, библейският текст има привилегирован статут по отношение на хора и институции именно защото съдържа Божиите слова, дадени и приютени в човешкото сърце от животворното действие на Светия Дух.

1.3. Какво е Откровението? Това е Божието присъствие, а също и Божиите гуми към неговите хора. Тези две разбирания са напълно съвместими и неоснователно са противопоставяни едно на друго. Бог упражнява своята власт чрез Духа, като използва гумите, с които се обръща към определени човешки същества. Несъгласните с това твърдение ще поставят въпроса дали това говорене не е епизодично и обвързано с времето, подобно на исторически текст, или все пак е от различен порядък от обичайното общуване между човеци. Не е правилно да се смята, че Божието слово е обвързано с времето, тъй като това би омаловажило възплъщението. Най-висш израз на свещеното говорене е възплътеното Слово, което беше в начало у Бога и всичко чрез Него стана, и без Него не стана нито едно от онова, което е станало. Още повече че авторите на Новия завет настояват, че Писанието е Божествено откровение към нас в момента – в Послание до Евреите авторът акцентира това в трета и четвърта глава. Те не разглеждат Писанието като ограничена форма на общуване или като отглас от слова, изречени в миналото, или като контекст, чрез който се надяваме да разгадаем какво ни говори Бог днес.

Да възприемаш Библията сериозно означава да възприемаш сериозно онзи, който е изрекъл гумите в нея. Не бива да се предполага обаче, че признаването на Библията като Божие слово е идолопоклонство. Разбираме и признаваме, че сме подвластни на Библията и очакваме словото да ни сблъсква с нови и дори непознати неща. Ние не можем да станем господари на словото. И Бог не подхранва нашите прегубеждения!

Нямаме свободата да избираме и предпочитаме гумите в Писанието. Всичко в него е Божествено откровение и То изцяло трябва да се приема сериозно.

2. Спорът за тълкуването на Писанието

Горното гледище за авторитета води до някои последици по отношение тълкуването на Писанието.

2.1. Докато някои твърдят, че смисълът на Писанието е толкова сложен и толкова оспорван, че не може да бъде еднозначен, ние смятаме, че същината на Писанието е ясна, макар и някои части от него да не са леки. Тя е достатъчно ясна, за да призовава нашата вяра и послушание, които заедно да ни водят към по-задълбочено разбиране на смисъла на Библията. Тя е достатъчно ясна, за да бъде основата, върху която да изградим нашата позиция.

2.2. Друг елемент в този спор е разграничението, което понякога се прави меж-

ду основното учение на Библията и нещата, които са второстепенни, наричани още *adiaphora*, или „неща, които нямат отношение към спасението“. Според това схващане някои въпроси на доктрината и морала могат да бъдат оставени настрана, защото не са от съществено значение, докато за други се изисква съгласието на всички. Това разграничение се смята за крайно необходимо за единството на Църквата, въпреки че Библията никога не го прилага по този начин. Освен това англиканската традиция смята за *adiaphora* предимно въпроси, свързани със ритуалността и одеждите, а не доктринални и морални въпроси.

2.3. Как могат християните да бъдат сигурни, че тяхното разбиране или тълкуване на Писанието е правилно? Според историческия модел Църквата се събира, обсъжда и постига единоумислие на Събора. Той има грижата да установи дали решенията му са верни на учението на Писанието и дали са в съответствие с църковния живот и послания през вековете. Църквата също така се стреми да помогне на християните да изпитват тези решения въз основа на Писанието, следвайки примера на християните жители на Берия, които „всекидневно изпитваха Писанията“ (Деян. 17:10-12). Това е истинското значение на техническия термин „възприемане“. Напоследък обаче често се усеща напрежение между онези, които търсят по-задълбочено разбиране на вече даденото в Писанието, например смисъла на Божието учение за брака и семейството, и онези, които твърдят, че са получили ново откровение, като например, че еднополовите отношения са свещени.

3. Спорът за богословския плурализъм в Църквата

3.1. Англиканската църква винаги е била самостоятелно вероизповедание, без обаче да има претенцията, че нейното изповедание изчерпва всички въпроси, и така да изключва дискусията.

През последните 200 години обаче в някои части на Църквата нарасна нежеланието да се съобразяват с вероизповедни формули като 39-те члена. Вместо това се появи силна тенденция към по-общото разбиране на 39-те члена и тяхното приемане като историческа основа, която представлява основа за живота и служението ни, но не е считано за изпитание на нашата вяра. Докато съществува това нежелание, остава малка надежда за постигане на същинско съгласие в рамките на англиканската общност.

3.2. Либералните англикански предстоятели и богослови в своята риторика силно застъпват тезата за целостта на Църквата, но на практика те имат проблем с тази цялост, която включва ортодоксалното. Досега целостта се основаваше върху либерален консенсус, при който либералите дефинираха нейния обхват и граници и изработваха критерии за легитимност във всяка част от Църквата. Но тази цялост вече е разрушена.

Либералният консенсус се отклони от трансцендентната реалност, по която имаше религиозни спорове, и се насочи към реалността на света, за която се очаква всички да бъдат съгласни. Но тази реалност е раздирена от противо-

речия и в тези спорове либералите заеха позата на жертва и вече не настояват за вселенско представителство. По тази причина либералите с властови позиции започнаха да втвърдяват позициите си и да изключват несъгласните с тях, а консерваторите отказват да приемат отреденото им второстепенно място и осъзнават, че тяхната легитимност не се нуждае от подкрепата на либералите.

3.3. Либералите акцентират върху споделеното служение, споделената дейност и споделения опит, но не и върху споделената вяра. Това противоречи на новозаветната идея, че общуването се основава на единството на вярата и на единомислието (Филип.2:1-2; Йоан 1:1-3).

4. Спорът по разбирането на мисията

4.1. Англиканската църква се е посветила на разпространението на благата вест за Христовото разпятие и възкресение. За някои обаче Църквата сама по себе си е тази блага вест. Под това те разбират, че вътрешното многообразие на англиканската църква и способността ѝ да живее в плурализъм и с противоречията сред своите членовете по въпроси на вярата представлява положителен пример за съвременното плуралистично общество.

Но Библията учи, че Църквата, основана от Иисус Христос, носи на света послание и нейните членове ще бъдат преобразени от това послание. Учението на свети апостол Павел за преодоляването на различията между хората и единението им в Христос е красноречиво. Различията между хората (по раса, пол, национална или класова принадлежност) не просто съществуват в Христовата Църква – в нея те се преобразяват. Когато се съединят с личността на разпнатия и възкръснал Христос, те се преодоляват и носят едно послание – благата вест за Христовата смърт и възкресение и неговата преобразяваща сила.

Християните не просто принадлежат на някакво послание – те носят това послание в живота си.

4.2. Англиканската мисия винаги се е отнасяла отговорно към културите на различните народи, сред които Евангелието е било проповядвано на гуми и дело. Освен това тя винаги е считала, че евангелското послание може да бъде преведено на езика на всяка култура, без да бъде нарушена неговата универсалност. Това съставлява същината на англиканската реформация. Така, независимо от мястото и времето, всяка църква е едновременно съборна, част от универсалната църква и част от конкретната култура. Но поради неоспоримостта на Писанието и съборността на вярата, както и защото Църквата е носител на трансцендентно и преобразяващо послание, тя винаги е била призвана да се конфронтира със съществуващата човешка култура, вместо да се приспособява към нея. Най-скорошен пример за това е църквата в Кения, която с помощта на Писанието се изправи срещу политическите лидери в страната, чиито традиционни очаквания бяха тя да поддържа несправедливото им господство.

4.3. Съвременната тенденция вярата да бъде отгледана от поведението оказва значително влияние върху англиканската църква. Според секуларното схващане, поведението е предимно личен избор и не може да бъде външно наложено. Това означава, че вярата, на която човек подчинява поведението си, е също личен въпрос. Но Библията настоява поведението да съответства на учението на Писанието.

Човешката греховност и егоизъм лесно намират оправдание за избора на модел на поведение, дори и такъв, който откровено противоречи на ясното учение на Писанието. В наше време индивидуализирането на вярата и очевидната нужда от изразяване на лична идентичност означава отхвърляне на всеки външно на-трапен модел на поведение. Такива възгледи обаче нямат място в една вярна на Библията християнска Църква.

4.4. Съвременните култури във все по-голяма степен поставят Ероса, човешката любов, в центъра на човешката идентичност и реализация. По този въпрос ортодоксалните християни трябва да се преборят за възстановяване на библейското разбиране за любовта като едновременно естествена и трансцендентна. В библейското учение човешката любов, за да има смисъл, за да бъде удовлетворяваща и трансцендентна, трябва да бъде изразена по посочения от Господ начин в изпълнена с вяност моногамна хетеросексуална връзка. Всеки друг начин на изразяване на любовта и по-конкретно на сексуалната любов се определя от Писанието като разрушителен както за семейството, което е посочен от Бога ред за разцвета на човечеството, така и за добруването на конкретната личност. Това е причината, поради която тя е забранена.

4.5. Написаното в Библията сега е поставено в контекста на религиозния плурализъм. Но Божиите хора са изправени пред предизвикателството да споделят уникалността на своя Бог именно в този контекст. Това предизвикателство продължава да стои пред нас в този свят на нарастващ религиозен плурализъм.

5. Спорът за постколониалните отношения

Проблемът за идентичността на англиканството зависи от отговора на следните въпроси:

5.1. Въпросът за легитимирането:

Кой дефинира англиканството? Кой легитимира тази общност?

5.2. Географското измерение:

Глобализацията изпразни от съдържание географските граници в повечето сфери на живота. Принадлежността и идентичността на хората вече не се основава върху географски признаци. В този смисъл днес трябва да се определят общуването и отговорността в рамките на англиканската общност.

5.3. Власт и постколониална действителност:

Англиканската общност трябва да се обърне към реалността на постколониалното англиканство не само в смисъла на съществуване на национални църкви извън западния свят, но и в смисъла на църкви, които стават все по-многочислени и по тази причина все по-силни. Този факт може да бъде сравнен с възхода на Китай и Индия в света на глобална икономика. Останалият свят се опитва да се нагоди и приспособи към тази нова реалност. В англиканството обаче някои групи яростно се противопоставят на този възход, докато други го приемат безкритично. Църквата, като първата глобална общност, е призвана да изработи начин за справяне с властта и отговорността, които да свидетелства за преобразяващата сила на възкръсналия Господ.

В заключение – борбата днес е да заявим, че ясната истина е достъпна за всеки обикновен човек. Онези, които твърдят, че това е невъзможно, мислят всичко през гледната точка на властта, която те притежават и която е поставена под въпрос от тази истина.

Тези, които се уповават на учението на Писанието, положиха големи усилия за диалог. Но за съжаление опитът показва, че ревизионистите не искат да ги чуят.

Превод: Ева Райчева

Любмила ДИМОВА

ПРИКАЗКИ ЗА МУЗИКАТА И МОЗЪКА

Оливър Сакс, най-известният писател сред невролозите, от 1970 г. до днес е издал единадесет книги. Първият му бестселър е *Мъжът, който взе жена си за шапка* (1985 г.), режисьорът Питър Брук го адаптира за сцената, а композиторът Майкъл Найман го превръща в опера. В сборниците си Сакс изследва същата болест, мигрената, загубата на слуха, далтонизма или, както сам казва, всичко мистериозно – сложните и необясними плетеници в мозъка. Занеманията с човешкия мозък го карат да прави препратки към други области – ботаника, фотография и геология. Във филма „Пробуждане“ (1990), който апелира за промяна в отношението към хората с интелектуални затруднения, героите от едноименната книга на Сакс са получили физиономите на Робърт де Ниро и Робин Уилямс. В книгата, станала основа за филмовия сценарий, докторът разказва за опита си като млад лекар в клиниката „Бет Ейбрахам“ в Бронкс, Ню Йорк. Там той се грижи за пациенти с летаргичен енцефалит, които не са се събуждали от десетилетия. Прегисаният от Сакс медикамент *L-Dopa* извежда някои от комата, а музиката им помага да си върнат част от спомените. Подобни феномени са известни при лечението на пациенти с демения и болест на Паркинсон.

В своята нова книга *Музикофилия*, въоръжен с целия си 40-годишен опит, д-р Сакс се връща към една от големите загадки в науката: взаимодействието на музиката и мозъка. В десетилетната му практика музиката винаги е заставала между него и пациентите. Тя е сила, има жизненоважно значение и още нашите далечни предци са го знаели, настоява неврологът.

Книгата на Оливер Сакс *Музикофилия*

Сакс разглежда от различни ъгли сложното въздействие на музиката, описва нейното лечебно влияние върху пациенти, които страдат от амнезия, върху епилептици и хора в будна кома. Разказва за болни, в чиито глави след внезапно оглушаване се настаняват нечакани мелодии – като господин Мамлок, почитател на атоналната музика, незнайно защо преследван от шлагери. Разказва за синестезици, които чуват музиката като цвят, и за хора, които не изпитват нищо, когато слушат музика – в мозъка им влизат само шумове. За умствено изостанал човек с феноменална способност: знаел наизуст повече от хиляда опери, всички кантати и „Месия“ на Бах. За пациенти, които след увреждане на мозъка изгубват своята музикалност, и за групи, които едва след травмата я развиват. Сакс проследява отношението към музиката на Габриел Гарсия Маркес и Хорхе Луис Борхес, на Че Гевара, който нямал никакво чувство за мелодия и

ритъм, на Зигмунд Фройд и Владимир Набоков, признали на всеослушание, че не изпитват удоволствие от музиката. В книгата (все още непреведена на български) авторът цитира и други научни изследвания, които допълват неговите. Списъкът с използваната литература е от 16 страници.

Но според всички критици голямото достойнство на *Музикофилия* са разказаните истории. Неврологът умее да слуша, два пъти в седмицата приема пациенти на третия етаж в старинна сграда в Южен Манхатън. Записва всички разговори на хартия, не използва касетофон, за да не се наруши интимността им. Книгите му успешно съчетават литературното умение и научната компетентност с журналистическия нюх за необичайното.

Може би най-странната история в *Музикофилия* е тази на Клив, добър приятел на автора, музикант и музиколог, познавач на ренесансовия композитор Орландо ди Ласо. Когато през 1985 г. прочел *Мъжът, който взе жена си за шапка*, посветена на изгубил паметта си пациент, толкова бил впечатлен, че дни наред не можел да говори за нещо друго. Два месеца по-късно Клив получил мозъчна инфекция и напълно изгубил паметта си. Но в поведението му имало ред парадокси – не помнел своята сватба, но се влюбвал в жена си всеки път, когато я виждал. А веднъж, когато тя му донесла ноти, се оказало, че не е изгубил нищо от музикантските си способности. Спомнил си цели произведения, можел да пее, да свири безпогрешно на пиано, въпреки че не знаел чия музика изпълнява, дори да дирижира хор.

Според д-р Сакс това показва, че музикалните структури са разпространени „отвъд епизодичната памет – на нивото на чувствата, които този мъж прогълтава да изпитва към жена си”. Когато тя е там и той свири, в него се пробужда творецът, обяснява неврологът, а това не става автоматично. Може би се дължи на факта, че в музиката един тон възкресява цялото произведение. Музиката обаче носи и своята собствена памет. Сакс цитира гумите на един философ – да слушаш мелодия означава да слушаш с мелодията. Така музиката се превръща в спасителна сламка за пациенти без памет като Клив. Тя може да събуди нещо у нас, може да направи достъпни състояния, мисли и светове, които отгавна сме забравили или които не сме погодзирани. „Музиката може да изцеди една емоционална гъба, в която се съхраняват непознати за нас чувства”, обяснява Оливър Сакс пред *Нойе Цюрхер Цайтунг*.

Особена роля е отредена на малкия мозък – от гледна точка на развитието на мозъка една много стара част, свързана с регулацията и координацията на движенията. Очевидно малкият мозък не е толкова примитивен, колкото се е предполагало. Новата апаратура показва как той се активира при слушане на музика. Анатомите, казва ни Сакс, не могат да идентифицират мозъка на художник, писател или математик, но безпогрешно различават мозъка на професионален музикант. *Corpus callosum* дебелият нервнен сноп, който свързва мозъчните полукула, при професионалните музиканти е толкова изразен, че те могат да бъдат посочени само по него. Мозъкът се формира според условията. Това обяснява и защо има толкова много отлични незрящи музиканти (Стиви Уондър, Хосе Фели-

сиано, Арт Татум, Рей Чарлз, Блайнд Лемън Джеферсън...), защо 60% от слепите музиканти имат абсолютен слух, докато сред зрящите – само един на десет.

Лявата половина на мозъка, отговаряща за логиката и езика, се развива по-късно и, както предполага Сакс, е по-лесно ранима от дясната – на възприятията. При увреждане на лявата част дясната може да се диференцира свръхпропорционално и да започне да помни ноти в прекомерни количества.

Моцарт според Сакс е „генетичен нещастен случай“, но отлично развит. Всъщност детето чудо от Залцбург отклонява вниманието ни от факта, че музикалният талант може да се прояви и много по-късно. Книгата разказва за 40-годишен хирург, поразен от мълния в телефонната кабина, докато разговарял с майка си. Оживял въпреки лошите прогнози, но развил неустов интерес към пианото. Научил се да чете ноти, да свири, после започнал да чува музика и да я записва. Талантът му бил спуснат буквално от небето, но той не позволил на Сакс да изследва тайнството. Самият невролог не търси трансцендентални обяснения, убеден е, че всички загадки се крият в човешкия мозък, въпреки това не се смята за материалист и не приема преките връзки между причина и следствие.

Заниманието с тонове оставя дълбоки следи в мозъка, когато участват и пръстите. За пианиста Леон Флайшер това се превръща в кошмар. През 1936 г., когато е на 36 години, той забелязва, че при свирене два пръста на дясната му ръка се свиват в конвулсия. Започва интензивно да ги упражнява. Тогава не знаел, че на „географската карта“ на мозъка областите, отговарящи за отделните пръсти, продължават да растат, наслаждат се и се сливат и така се изплъзват от контрол. При виртуозни изпълнения, когато трябва да се координират много мускули, се стига до предела на възможностите. Може би Флайшер е прекрчил тази граница с уморителните упражнения на засегнатите пръсти, защото те напълно се схванали. „Когато боговете преследват някого, знаят къде да го срещнат“, казал Флайшер на невролога. След много години той все пак се възстановил. Но в началото черпел надежда от друг пианист: Паул Витгенщайн, по-големия брат на философа Лудвиг Витгенщайн, през Първата световна война изгубил дясната си ръка, но продължил да свири. Специално за него са създали произведения за лява ръка Бенджамин Бритън, Паул Хиндемит, Рихард Щраус, Морис Равел. Дясната ръка на пианиста останала „фантомна“, твърдял, че я усеща и че вътрешно свири с нея, затова можел да измисля отлични упражнения за учениците си. Днес, когато протезите са доста усъвършенствани, Витгенщайн най-вероятно щеше да свири с две ръце, предполага г-р Сакс, чиято книга нарушава табуто върху болестите на музикантите.

Шансът за оцеляване, който музиката дава, вероятно се дължи на това, че при разпознаването и композирането ѝ участват много части от мозъка. Освен това е включен и особен вид памет – процедурната памет за уменията, която практически е неразрушима. Музиката, която ни е близка, е заровена като съкровище дълбоко в нашия мозък.

Себе си неврологът описва по-скоро като пасивен консуматор, макар че след 62 години отново взима уроци по пиано, заспива и се събужда с класика и от 5-годишен знае какво най-много обича на света: Бах и пушена съомга. Оливър Сакс е роден през 1933 г. в Лондон, завършва медицина в Оксфорд и се премества в САЩ, където сменя много клиници. От 40 години преподава в медицинския колеж „Алберт Айнщайн“ в Бронкс, а от 2007 г. и в нюйоркския Колумбийски университет, там освен с клинична неврология и психиатрия се занимава с литературно представяне на сложни научни изследвания.

Искра Ангелова

НОМО ЛУДЕНС В НЮ ЙОРК

*„New York, New York, If I make it there, I'll
make it anywhere...”*

Из песента *New York* на Франк Синатра

„Мисля, че трагическото чувство се събужда в нас, когато сме свидетели на готовността на героя да заложим живота си, ако е необходимо, за да си осигури едно-единствено нещо – достойнството си. От Орест до Хамлет, от Медея до Макбет, подразбиращата се битка е тази – на дълбоко личното усилие да се защити „правилната“ позиция срещу тази на обществото.”

Артур Милър

Време на действието: наши дни. Място на действието: Бродуей и Off

Артур Милър беше човекът, който заклеими институционализирането и комерсиализирането на театъра на Бродуей. Милър беше от малкото писатели, които открито заставаха зад политическите и обществените си пристрастия, без да се безпокои от конюнктурата. Доказателство за това в личен план беше разводът и бракът му с един от най-скандалните иголи на Америка – Мерилин Монро.

Ако оставим за миг скандалите обаче, с радост ще установим, че днес Бродуей не е по-малко комерсиален, бляскав или сръчен, но вече гонуска на сцените си най-добрите попадения от по-нисшия Off и даже ги толерира. Днес можеш да гледаш много качествени представления *dori* на Бродуей.

Но преди да захвана да ти разказвам за чудесата по театралната улица и наоколо, ще ми се да ти обясня защо точно сега ме занимават тези процеси. Американското посолство и по-специално неговият Public Affairs Officer Дейвид Сифкин намериха вдъхновяващи моите усилия да превеждам американски текстове, да търся американска драматургия, да участвам в създаването на представления по американски пиеси, да каня авторите им и да пиша статии за американски писатели и драматурзи, както и да промотирам американския философ и автор

на запленяващи романи Айн Ранд, и ме прати на мисия в Ню Йорк. Бях културен посланик и направих всичко, което си бях запланивала – срещнах се с изключително интересни журналисти, театрални продуценти, режисьори, драматурзи и актьори и гледах 13 представления за 14 дни. Тук е мястото да изкажа голямата си благодарност за събдиането на тази моя мечта на Дейвид Сифкин, Ана Тодорчева и Гергана Петкова от Американското посолство, както и на Людмила Димитрова от Държавния културен институт към Външно министерство, без чието доверие и огромна, неоченима помощ това пътешествие не би могло да се случи.

Times Square, около който се случва всичко.

Моето пътуване започна от Бродуей. Но нека по-напред формулирам понятията, за да не объркам съвсем теб, моя читател. Бродуей е улица по протежението на целия Манхатън, но с това условно име се наричат групата от големи, комерсиални театри със зали за по 500–1000 души в непосредствена близост до улицата около Times Square. „Off Бродуей” се наричат професионални, по-маломасщабни, камерни и експериментални театри, които географски са по-отдалечени от самата улица. „Off Off Бродуей” пък се създава като съвсем авангардно театрално движение през 60-те години на XX век и включва няколко десетки мънички театри, пръснати из целия град – полупрофесионални, често без сцена, ситуирани във всевъзможни пространства, поставящи предимно авторски текстове. Тази йерархия действа хипнотизиращо, когато я проумееш. Йерархията на театралния успех.

Ако имат късмет, младите, току-що завършили американски артисти, драматурзи и режисьори започват своята кариера в някое мазе, магазин за пиана или клуб, а в най-добрия случай – на т.нар. Off Off Бродуей, като не получават и стотинка за това. Билетите за тези малко аматьорски спектакли струват около 20\$. Ако съдбата е на тяхна страна, представлението е успешно и някой продуцент от Off Бродуей е склонил да гледа, спектакълът може да бъде „купен” и да стане собственост на професионален театър. Ако той продължи да пълни зали, пресата не се умори да пише за него, а наградите Obie го забележат и удостоят с внимание, рано или късно той може да прескочи невидимата бариера и да влезе в големия свят на театрите на Бродуей. Театрите, чиито представления се играят пред хиляди зрители. Театрите, в които цената на билетите стига до 200\$. Театрите, където големите холивудски продуценти са чести гости, а ти като актьор си достигнал изумително висок стандарт! Печелиш по 800\$ на седмица. Като играеш всяка вечер, а в събота и неделя – по две представления.

Малък театър на име Ohio на Off Off Бродуей

Така или иначе обаче, истинските познавачи доскоро се отнасяха презрително към Бродуей, тъй като той продуцираше и предлагаше на публиката си предимно скъпоструващи, буквални, бляскави, кичозни, предвидими и откровено лоши пред-

Реклами за касовите бродуейски спектакли

ставления, които нямаха нищо общо с истинския театър. Бродуей си беше спечелил име на скъпоструващ цирк. Преди години там не можеше да се гледа пиеса на Йонеско или Пинтър, оплакваха се театрални.

Днес Бродуей вече не е само място, където по-богатите ще угат, за да покажат официалните си тоалети и да пишат чаша вино в антракта, а туристите ще посетят като задължителна част от програмата си, за да гледат спектакли, разказани като детски приказки. Бродуей вече не е само раят на *Клетниците*, *Котките*, *Цар лъвовете* и *Малките русалки*. Бродуей започва да проявява вкус и да покровителства представления, които разказват истински, съвременни истории и го правят добре.

Например *Rent*. Мюзикъл, чийто главен „герой“ и създател Джонатан Ларсън добавя към трагизма му, умирайки в деня на генералната репетиция. Съвсем като по Милър.

Rent е нетърпяща възражение илюстрация на сбъднатата американска мечта и своеобразен учебник по успех. Учебник, в който трудът, упоритостта, посвещаването на една кауза, инатът, вярата и способността да не се отказваш са най-важните уроци. *Rent* е пробил трудно и бавно, с цената на огромни усилия и пълно отдаване. Седем години екипът му готви спектакъла, докато той най-накрая намира място на сцената на един от най-съществените театри на Off Бродуей – New York Theatre Workshop, а после се качва на Бродуей, където се играе и до днес. Мюзикълът моментално става хит и обира всички най-престижни награди: New York Drama Critics Circle, Drama Desk, Obie, Tony и Пулицър. *Rent* е гори на корицата на *Newsweek*.

Nederlander Theatre, където сега се играе *Rent*.

Rent започва като опит за модерен прочит на *Бохеми*, играе се всяка вечер през последните 12 години и ще приключи тази есен, на 7 септември 2008 г., като ще остави горчив вкус в устата на загорялата от солариуми, повърхностна бродуейска публика, защото самото представление и неговите герои я презират.

На 25 януари 1996 г. Джонатан Ларсън отива на последната си репетиция. Костюмна и предпремиерна. Връща се вкъщи, прави си чай и умира. От разширение на аортата, грешно диагностицирано като хранително отравяне и грип. Преди това да се случи обаче, той е работил над мюзикъла си цели седем години.

Историята на представлението е мъчително дълга и изпълнена с обрати. През 1989 г. Джонатан среща младия Били Арънсън от Йейл, който иска да постави операта *Бохеми*, но да разкаже историята на съвременен език. Двамата за-

Сегашните изпълнители в *Rent*: черното момиче в средата е победител в *American Idol* („Мюзик Айڈъл“) – Тамира Грей пее и танцува невероятно добре в ролята на Мими.

почват да работят. Самият Джонатан обаче не харесва много идеите на Били, а вместо това иска да опише своя живот – своето ателие-лофт, което е наел – с печка с гърва и вана в кухнята; своята приятелка танцьорка, която четири години му изневерява с други мъже, а накрая го изоставя заради друга жена; собствената му история на писател и режисьор, който не успява да се реализира и живее на ръба на мизерията. През 1991 г. Джонатан моли Били да му отстъпи бъдещия мюзикъл и Били се съгласява.

Първото четене на *Rent* в New York Theatre Workshop е обезнадеждаващо. Младият продуцент Джефри Селър си спомня: „Имаше хубави песни. Но имаше и безрайни песни.“

Тогава той поставя на Джонатан условие – да направи по-строен сценарий и да помисли за динамиката на сюжета. Джонатан се обажда на Стивън Сонгхейм, известен композитор на мюзикъли, и той го съветва да кандидатства за стипендията Роджърс. Така Джонатан спечелва \$45 000 и започва сериозна работа. Джим Никола, шеф на New York Theatre Workshop, свързва Джонатан с Майкъл Грейв, млад и многообещаващ режисьор. Майкъл слуша *Rent* на уокмена си в самолета от Лос Анджелис за Ню Йорк. „Това, което ме впечатли най-много, беше, че Джонатан пишеше за хора, които сякаш познавах, и имаше весело отношение към мрачни теми като СПИН, бездомните или хомосексуализма. Все пак на този етап имаше опасност от материала да се получи едно мелодраматично или сиромасомилско представление.“

Цялата пролет момчетата се събират и „бродират“ по пиесата. На четенията през ноември публиката е във възторг. Но продуцентите още не са сигурни. Според тях диалогът не е изработен добре, героите са схематични, а някои сцени куцат. И все пак те взимат решение да продуцират *Rent* през следващия сезон, като залагат бюджет от \$250 000 – сума, която този театър не е харчил никога. През следващата година назначават помощник-граматург на Джонатан, така че заедно с нея той пише биографиите на всички герои, преработва внимателно текста и наесен отново го четат. Остават само два месеца до началото на репетициите, кастингът за ролите вече тече, а продуцентите още не са сигурни, че мюзикълът е достатъчно добър. Отново карат Джонатан да изчисти сюжета, да опрости отношенията, да пренапише сценария. Той е ядосан и е на път да се откаже. За последно пита Сонгхейм как да постъпи, но композиторият му напомня, че театърът е колективно изкуство и Джонатан отстъпва. Напуска ресторанта, в който е сервитьор, и започва последната си редакция, като работи по двайсет часа на ден. Най-после дава финалния вариант на *Rent* и успява да опише сюжета в едно изречение: *Rent* е пиеса за една компания младежи, която празнува живота пред лицето на смъртта и СПИН на прага на новия век“.

Сцена от *Rent*, Всички пеят.

Първото представление, което гледах с пристигането си, беше *Rent*. Артистите практически пеят и танцуват великолепно през цялото време, сценографията е минимализирана и условна, костюмите са чудесни, музиката е рокаджийска и е вълшебна. *Rent* те оставя без дъх. Нищо, че е наивно – направено е толкова професионално, че те хваща, плачеш и пееш. Изключително представление.

Другият хит, който тръзва от низините и превзема върха, е мюзикълът *Passing Strange*.

Passing Strange, Stew е в средата, с червена риза.

Написан, композиран и изпълнен от Stew – в ролята на разказвач, мюзикълът е крайно въздействащ в своята сценична скромност и изключителна музикална сила. Там пък изобщо няма декор. Луминесцентните лампи в дъното на сцената изграят с теб и допустимостите. Е, може ли да е толкова пък чак просто и изразително?! Може. Артистите просто стават от столовете си, когато им се налага да пеят или да танцуват, музикантите са на сцената, Stew е в средата и не се свени да чете сюжета директно от книгата. Залата е пълна с черни, с ученици със светнали погледи, атмосферата е концертна. *Passing Strange* вълнува, играе си с теб, не засяга расистки проблеми, а се шегува с невъзможността да срещнеш себе си в този шумен свят. Главният герой, талантиливо момче, което тръзва да се издирва из различни градове, любви и артистични поприща, е просто млад егоист, който не иска да порасне и да поеме отговорността да опитоми някого. Сигарта на черните. Без хепи-енд. Накрая Stew ти взима дъха, докато разказва следната история:

„Когато, казва, имахме премиера на това точно представление и никои не знаеше какви ще са отзивите, и ние треперехме в очакване, един мой приятел ме измъкна и ме напи с бира. И ми каза: „Знаеш ли какво, проблемът, драмата на твоя човек от мюзикъла е, че той търси в Живота това, което може да намери само в Изкуството”.

Вероятно и най-награждаваният американски театрален и кинорежисьор Майк Никълс (*Абсолвентът*, *Боси в парка*, *Кой се страхува от Вирджиния Улф*, *Параграф 22*, *Хърли-Бърли*, *Работещо момиче*, *Отблизо*) е търсил в Изкуството, използвайки подпури не от къде да е, а от филмите на Монти Пайтън, но не е намерил кой знае какво. Въпреки че работи заедно с Ерик Айгъл от Монти Пайтън, който е написал мюзикъла *Spamalot*.

Сцена от *Spamalot*

Spamalot е произведен директно на Бродуей, с огромен бюджет, бляскави декорации и костюми, и като че ли си прави шега с бродуейската помпозност и кичозност. Но само на пръв поглед. Всъщност представлението е толкова старомодно в опитите си да повтори до втръсване смешката, да я натърти и да я разкаже, така че всички да я разберат, че постига обратен на монтипайтъновския ефект. Залата се радва, но по инерция, а сменящите се непрекъснато огромни

Театър Belasco, където се играе Monty Python's *Spamalot*, в дъното – Broadhurst Theatre с *Котка върху горещ ламаринен покрив*, само с черни актьори, съвсем в дъното – Majestic Theatre, където се играе *Фантомът на операта*.

и наувистични декори само подсилват усещането за безпомощност. *Spamalot* е преводно представление, което се опитва да сближи нон-конюнктурните смели и нахални британци на Тери Гу-

лиъм с конюнктурната закостенялост на официалния американски театър и в крайна сметка всички се изгубват в превода.

Подобно тъжно наблюдение може да бъде върно и за друг хит, който е продуциран и репетиран директно на Бродуей – новата пиеса на Дейвид Мамет *November*. Текстът е смешен. И Натан Лейн в ролята на Буш е смешен. Но всичко свършва готам.

Декорът представлява буквална възстановка на Овалния офис и всичко си е като „наистина“, публиката реве от удоволствие на смешките за сметка на Буш, но те си остават и единственото качество на представлението. „Старо“ и ненавремененно качество, като се има предвид, че го гледах по време на президентските номинации за изборите. Шегите с най-големия в САЩ вероятно са били смели, когато текстът се е раждал изпод пръстите на Мамет, но премиерата се е случила сравнително скоро – на 17 януари, а именно – след като Америка започна да избира своя нов президент. Неактуално и скудоумно. Бутафорията на сценичния декор не успява да се скрие дори за хумора на един от най-големите драматурзи на Америка.

Натан Лейн в *November* на Дейвид Мамет

Друг голям драматург на Америка извървя своя път до Бродуей чак от Чикаго, съумявайки да построи цяла, почти съвсем истинска къща на сцената. Иге реч за Треиси Летс.

Сцена от спечелилата „Пулицър“ пиеса на Треиси Летс

Един от известните американски театри, кръстен на романа на Херман Хесе *Степният вълк* (Steppenwolf Company) произвежда тази наградена с всички възможни отличия и „Пулицър“ пиеса и проправя пътя ѝ до Бродуей. Интересното е, че в този спектакъл, създаден от затворена трупа артисти и съмишленици по текст на един от тях, играят само актьори от трупата. Бродуей с неговите политики не е посмял да асимилира представлението и да смени актьорския му състав. Спектакълът е твърде реалистичен, съвсем по бродуейски, но ак-

търската игра е изключителна, а текстът представя сагата на огромна американска фамилия, принудително събрана на погребението на бащата. Смешна. Застанала между проблематиката на *Три сестри* и *Вишнева градина*, пиесата на Летс не може да те остави безучастен, нито да те пусне да си идеш по време на над тричасовия си маратон. Аналогията с Чеховите пиеси е неизбежна, но представлението си струва с тънкия си хумор, сърчния си диалог и най-вече със силните си документални качества – пиесата на Летс е невъзмутимо свидетелство за проблемите, които срещат средните американци днес.

Равносметката е категорична – Броугей печели, когато посяга към Off Броугей и неговите добри постижения, и губи, когато залага на сяло и продуцира своите собствени избори.

Дејстващи лица и изпълнители

„Music makes people come together“.

Из песента *Music* на Магона

„Когато толкова много хора са самотни, а както изглежда са много самотни, непростимо егоистично е да си самотен сам.“

Тенеси Уилямс

Музиката сближава хората. Както и театърът. Открих, че театърът няма националност и страстта към него сприятелива. Така се случи с Брайън.

Брайън е редактор в едно от най-престижните издания за култура и изкуство в Ню Йорк. Това е един от онези смели и нахално ерудирани вестници, които толкова липсват на България и нейния медиен пазар. Брайън отговаря на имейлите, пратени от Ана от Американското посолство и мен (не същото можем да кажем за агентите на Уди Алън или Куентин Тарантино!). Брайън ме развежда из сградата на вестника и ме кани на множество представления – предимно на Off и Off Off Броугей. С Брайън гледаме великолепия го перфидност Джон Туртуро в *Краят на играта*; последното представление на Едуард Олби, което възрастният драматург е режисирал сам – *American Dream and the Sandbox*; един интересен експеримент по *Жабите* на Аристофан, донаписан от Дейвид Грийнспан – известен Off Броугей актьор хомосексуалист; както и едно невъзможно лошо колежанско представление на Off Off Броугей с идиотското име *Accidental Patriot*... Брайън ме представя на топпроцент от Off Броугей, който тъкмо печели всички награди Obie с новия си хит, Брайън ме насочва да гледам *Passing Strange* и една великолепна съвременна пиеса, за която ще стане гума след малко, Брайън ме свързва със създателите ѝ, Брайън е моят нюйоркски ангел. Впоследствие този тих и умен мъж се оказва доста популярен драматург, който отказва да ми даде пиесите си от скромност, а когато го прави – аз съм вече в България. Оказва се, че Брайън

Брайън във фоайето на *Harvey Theatre*, ВАН, Бруклин, преди *Краят на играта* на Бекет с Джон Туртуро

е госта скандален автор. Чета и се дивя на черния и смел хумор в текстовете му, населени от мъртъвци, погребални агенти, напушени ученици и секс. Брайън е скромнен и свестен човек, с когото можеш да говориш цяла вечер за Чехов или Брехт. Брайън е истински и той съществува.

Скот също е истински. И е горд създател и продуцент на представлението, което обра наградите за спектакъл, най-добра режисура, сценография, костюми и главна мъжка роля на тазгодишните изключително престижни Obie Awards. Тук му е мястото да отбележим, че театралният свят в Америка се радва най-много на наградата Топу, но тя се присъжда на представления и мюзикъли само от Бродуей, и още повече на наградата Obie, защото тя оценява Off и Off Off спектаклите.

Представлението, продуцирано от Скот, е най-финото, мрачно и смело театрално събитие, което гледах. Кафкианска и добре изпипана, тази хитова иронична и умна пиеса се движи на ръба между драмата и сатирата. Конфликтът на малкия човек е изразен по чаплиновски, с директни реплики към неговите филми. Зашеметяващата сценография на малката сцена на театъра ти дава надежда, че в това изкуство всичко е възможно. Декорите се сменят незабележимо, като изграждат изключителни картини – еднакви хора в диагонална процесия на бюрата си, хора в клетки, хора в затворнически облекла... На финала цялата сцена се обръща на голяма машина със зъбчати колела, която смила всички. Главният герой умира и попада в кичозен пластмасов рай с подозрително синьо небе и изкуствена трева. Малкият човек Mr. O е досущ като Йозеф К от *Процесът* или *Замъкът* на Кафка. След 25-годишен труд той е уволнен, защото вече е излишен, и го заменят с машина. В изблик на гняв Mr. O убива шефа си, лежи присъда и умира, за да попадне в Елисейските полета. Осъвременената пиеса, превърната в чудесен мюзикъл, е на Елмър Райс и е писана през 1923 г. Тъкмо затова тя има и леко ляв уклон – работническата класа е малко по-оئےправдана, отколкото ми се иска, но идеята е кристално чиста: живеем в свят, който ни прави несвободни, унифицирани и нещастни, а машините постепенно изместват хората. Дори и след смъртта попагаме в клишето. Великолпно представление. Радвам се, че се запознах с неговия продуцент.

Скот има нюх към театрални хитове и изглежда като човек, който никога не се отказва. Скот се грижи ревностно за своя театър, събира финансирането, избира пиесите, актьорите и режисьора, продава и билети на касата, ако това се налага, и отговаря ултимативно на имейли. „Искам да гледаш...” някое представление, казва Скот и ти нямаш пространство за отстъпление или право на избор. Защото вие вече сте там, гледате и се смеете, а после той вече те е завел в най-култовото заведение с латиноамериканска кухня, където миналия път бил и Мат Деймън. Скот те хваща за ръка и те представя на всички сервитьори в клуба, в който е организиран отстъпка за актьорите си, Скот изписва в тефтера ти страници с подредения си печатен почерк – с имена на режисьори и продуценти, драматурзи и театри, фестивали и театрални явления, които ти непременно трябва да по-

Скот пред малък театър, където ще ловува за спектакли

знаваш, Скот те взема под крилото си само защото харесваш някое от представленията, които и той одобрява, играла си и си превела *По-близо* на Патрик Марбър и знаеш кой е Робърт Уилсън, примерно. Скот веднага те разпознава като съмишленик и прави всичко, за да ти помогне. Защото открива множество прилики между дейността и амбициите на новия частен театър, от който ти си част, и неговата собствена дейност и амбиции. Да си жив, Скот, беше ми много приятно!

Също толкова, колкото да срещна Марта на нейна територия.

Марта е нещо като негатив на Скот, негова пълна противоположност. Тя е възрастна, класна и изискана гама, занимава се с театър, откакто се помни, избрана е за президент до живот на Международния театрален институт и те кани в най-скъпарското и легендарно бродуейско заведение „Sardy’s”. Вие вече ядете гъши гроб, когато Марта започва да ти разказва своите спомени от времето, когато всички се събирали след премиерата в този ресторант, непосредствено до редакцията на вестник *New York Times*, и чакали примрели

рецензията за спектакъла. „И винаги се напиваха, кикоти се живата история на американския театър, какъвто и да беше отзвукът! В единия случай – от радост, в другия – от мъка.” Марта знае кой е Апостол Карамитев, познава Стефан Данаилов лично и харесва Сашо Морфов. Марта е гледала *Хъшове* тринайсет (не, няма грешка, точно 13) пъти! И нищо чудно, че именно Марта е човекът, който

ме свързва с легендарната създателка на един от най-смелите експериментални театри в Ню Йорк – театър *La Mama*. По-късно Скот ми разказва: „Опитвах всячески да се добера до *La Mama*, да се срещна с нея. След множество писма и разговори ми отговориха, че не съм представен подходящо!” Явно Марта се беше погрижила да бъде представена. И то – съвсем подходящо.

„Мама” и аз, зашеметена и вдъхновена от атмосферата

Корейското момиче, което ме посреща, е красиво и будно. Това е същото момиче, което не отговаряше на нашите имейли. То е облечено изключително екстравагантно – със сако от черен тютл и гънкови шалвари. Вдига телефона и прошепва: „Мамма, Искра е тук”.

Момичето се оказва едно от осиновените деца на „Мама”. Мама ме кани „горе”, в покоите си. Излиза, че жената, довела в Ню Йорк легендите Кантор, Андрей Сербан и Гротовски, живее над театъра си и посреща гости в спалнята си, защото не може да се движи. Това не ѝ пречи обаче да пътува по цял свят до ден днешен, както и да посрещне по време на моето тричасово гостуване актьор

Марта в легендарния ресторант „Sardy’s”, с карикатури на театралните знаменитости по стените

травестит от Южна Африка, японка певица, един италиански режисьор, който поставя нейни текстове, и ливанка, донесла странен специалитет от кайма, който ядем всички. Къщата на Мама е своеобразен музей от три стаички на четвъртия етаж в малката сграда на 4-та улица, в сърцето на Вилидж-а, стените са покрити с картини и сувенири от цял свят, пращинките в слънчевите лъчи носят гръха на далечни пътешествия, а аз не мога да се отърва от преследващите ме аналогии с Пипи Дългото Чорапче, само че на по-респектираща възраст. Легендарната Мама ми пуска откъси от представленията си, базирани на танц и музика, говорим за неконвенционалния театър, тя се шегува с мен и себе си и дори си слага червило за снимката, докато разказва.

Нейната кариера е започнала в мига, когато я изритали на улицата, защото е черна, черна като въглен асистентка в един от най-скъпите модни магазини в Ню Йорк – *Saks 5th Avenue*. Така Мама се принудила да стане една от най-добрите дизайнерки на рокли за сп. *Vogue*. Когато получава сградата на театъра, къщата е без една стена и покрив. Мама моли президента на фондация „Форг“ да подкрепи новосъздаващия се театър и той ѝ дава \$25 000. Къщата обаче гълта \$350 000, за да се превърне в една от най-лъчистите и бълбукащи лаборатории за театър, танц и музика в цял свят. През последните години представленията на „Мама“ се играят в Италия, Гърция, Албания, Гватемала... Мълвата шепне, че Мама е над 90-годишна, но сякаш и тя не знае кога точно е родена. „80% от това, което представлява американският театър днес, е започнало от театър *La Mamma*“, пише сп. *Vanity Fair*.

А пък 80% от всичко, което ми се случи на това пътешествие, се дължи на постановката *Красиви тела*, на успеха на представлението, режисирано от Владимир Люцканов на сцената на театър „Сълза и смях“, както и на моите приятелки – прекрасните актриси, които играят в него. И не на последно място – на идването на авторката Лора Кънингам в България. Историята на представлението започна в един интернет клуб, в който ние с актрисата и моя най-скъпа приятелка Кристина Янева ходехме заедно. Една нощ решихме,

Лора в апартамента си в Манхатан, където живее заедно с двете си осиновени дъщери – китайче и румънче.

че искаме да променим живота си и да предизвикаме пиеса, роли и представление, които харесваме. По-късно намерих текста и романа, преведох пиесата и запалихме Владимир Люцканов за каузата – да направим женско представление, наситено с женски откровени разговори, предназначено за любопитни зрители от двата пола, нежно и смешно, тъжно и възмущащо. Дейвид Сифкин от Американското посолство, който по някакво прелестно стечение на обстоятелствата се оказа заклет театрал, беше впечатлен от опашките пред касата на театъра, както и от самото представление, и ме изпрати в

Ню Йорк, за да продължа да търся. Пиеси, контакти, режисьори, драматурзи, продуценти. И разбира се, да се видя отново с Лора, за да прекараме един незабравим следобед и да скроем още планове за бъдещи съвместни проекти.

Лора беше подготвила сериозна програма. Ние посетихме нейните агенти, както и известния New Dramatist's Workshop – техният съюз на драматурзите, където се събират и работят най-добрите в попрището, четат пиесите си пред публика, канят именити артисти, за да им помагат в писането и произвеждат оригинална, своя съвременна драматургия. Докато ние тук, в България, разказваме чуждите истории, американците рядко посягат навън. Театърът им говори в първо лице единствено число и се интересува от болките и проблемите си, от своите собствени истории – американските. Тичайки в пролетния следобед, Лора – със сламена шапка и високи неудобни еспадрили, успяхме да гледаме и едно от онези четения, за които стана дума в началото – в легендарното Actors Studio. Actors Studio, в което се е създал „Методът“, по който после работи Лиу Страсбърг. Actors Studio, където са започнали актьорската си кариера Мерилин Монро, Робърт де Ниро, Ал Пачино, Джек Никълсън, Джейн Фонда, Дъстин Хофман, Харви Кайтел, Пол Нюман, Сигни Поатие, Мики Рурк, Джулия Робъртс, Тенеси Уилямс и Едуард Олби. За да се разочароваме от текста и артистите. Но да имаме и тема за разговор вечерта. След като опитахме неуспешно да влезем и да слушаме Уди Алън с неговия кларнет в клуба на един от най-скъпите хотели в Манхатан и бяхме позорно изгонени поради липса на резервация. Ние просто не бяхме последвали примера на героинята на Лора от *Красиви тела* Марта: „Направила съм резервация преди 11 месеца! Просто не мога да не отида!”

Както и аз не можах да не отида на срещата с носителя на Пулицър Джон Патрик Шанли, с когото ме свързва именно Лора.

От няколко месеца екипът на Модерен театър се опитваше да влезе в контакт с агентите на г-н Шанли. Опитите оставаха неуспешни, може би поради факта, че в момента той снимаше холивудски филм по пиесата си *Doubt* с участието на Мерил Стрийп и всички бяха много заети. Множеството разменени факсове и телефонни съобщения не водеха доникъде, а ние искахме да включим *Doubt* в програмата на новосъздаващия се театър. Лора писа на г-н Шанли и той ме покани на кафе. Разговорът беше изключително интересен, защото това е един от онези хора, в чиято компания можеш спокойно да прескачаш от тема на тема – той обсъжда с лекотата на потомствен ерудит и интелектуалец и литературата, и философията, и математиката, и религията. Между кафето и десерта г-н Шанли сякаш между другото се оплака от досадното монтиране на филма си и сподели впечатления от последната постановка на *Doubt* в Париж, където тя се е случила под режисурата на Роман Полански. След като ми подари всичките си пиеси и ме изпрати с метрото до следващата ми среща, г-н Шанли остана един от най-ярките и любими герои на моето пътешествие.

Заедно с две талантиви млади жени, които бяха направили най-хубавото представление от всички, които успях да видя. Ан и Джени.

Джон Патрик Шанли ме покани у тях, за да ми подари всичките си пиеси. Грейпфрутите създават много от атмосферата на тази снимка, съгласихме се и двамата.

Ан и Джени са на моите години, енергични, спортни и сияещи. Срегнахме се в едно диетично и здравословно място за хранене, което предлагаше на своите

Сцена от прекрасната постановка на един от най-добрите и разтърсващи текстове за театър, които съм гледала, дело на Ан и Джени

млади посетители разнообразие от черни хлебчета, доматиена супа, тиквички и салати, прясно изцеден сок и целина. Джени (авторката) беше с малкото си момиченце. Аз ги гледах и прегръщах, докато си говорехме за театъра, който харесваме, театъра, който искаме да правим, техния театър, нашия театър. Ан с изумление научи, че в Европа режисьорът командва театралния парад. „Ето, виждаш ли, Джени, ние веднага трябва да се преместим! Тук авторът е на първо място и всички му служат”, съобщи режисьорката на... авторката. Явно тази дискриминативна

политика не се отнася за техния тандем, тъй като и двете изглеждат съмишленици и сякаш нямат разногласия. Ан и Джени са лицата на модерния американски театър, който си позволява да достига недопустими емоционални гъна, да играе с езика и да жонглира с чувствата ти. Театърът, който вълнува. Истински.

Последната вечер, в някаква малка зала, докато гледах поредния смел опит на група момчета и момичета да разказват от свое име своята приказка, носеща символично наименованието *За мен*, си помислих, че театърът е живо и изумително изкуство, защото може да бъде хроникьор на времето си. Разказвач на истории. Опасен свидетел. Провокатор на мисли. Наблюдател и участник в сюжетите на днешния ген.

Аплогисментите утихнаха, залата се опразни, аз излязох в гъждовната нюйорк-ска нощ и потънах в коридорите на метрото. Където срещнах и последния от моите герои. През цялото ми пътуване сякаш невидима ръка ми помагаше и в моментите на объркване винаги се появяваше по един непознат черен ангел, който да ме упъти. В този момент – обратно към родната България.

Човек от чистотата в метрото на Ню Йорк, нощ

Людмила Димова

РАЗГОВОРНИК ЗА ЧУЖДЕНЦИ ОТ КРАСИМИР ДОБРЕВ

„Много от необяснимите неща трябва да си останат такива”, казва той. Като срещата на чадъра и шевната машина на операционната маса – щях да добавя, но трябва ли да се връщаме толкова назад в историята на авангардите. Параклисът на Националната художествена галерия, където е изложбата на Красимир Добрев с непроницаемото заглавие „Любителска авиация – тормоз за чужденци”, е населен с необяснимости, свършени като живописно изпълнение: хора със заешки глави, сякаш излезли от последните филми на Дейвид Линч, играят футбол пред множество зинали усти и вдигнати вежди – липсата на очи е грастична; пилето Ахил с човка на марабу и шлем се лута истерично между италиански гуми, които се опитват да го укротят; хора с кокили си разменят учтиви фрази на испански: „добър ден” и „добър апетит”, а две жени, в които митологичното се слива с модерното, галопират върху крави и водят многозначителен диалог:

- Как тебя зовут?

- Меня зовут Филадельфия Николаевна, а тебя?

- А меня зовут Филадельфия Филадельфиевна...

На хората, които все още пазят почтително отношение към живописца, вероятно им изглежда безотговорно, дори цинично. Едва ли ще приемат обясненията на художника, че живописца – такава, каквато я поддържа традицията – е стара баба (според заглавието на една от предишните му изложби). Макар че въпросът как се прави живопис след края на живописца се задава непрестанно през последния век, а най-радикалните отговори отгавна са влезли в учебниците. За радост пред картините на Красимир Добрев не видях възмутени, видях смеещи се хора. А смехът не е добродушен, както смятат мнозина. Колкото и да е пъстра и акрилна, тази живопис е продукт на черен като грехите на художника хумор. Смехът не е само начин да изгържиш на онова, което те заобикаля, той е начин да не го приемаш и да не му свикваш.

Заг непроницаемото заглавие всъщност има ясен замисъл. Изложбата е експеримент – обяснява най-сериозно авторът, как чрез средствата на „текстовата живопис” да усвоим чужди езици. Отделните картини, които приличат на училищните табла с текстове и графики, са наречени фосили. Те са отпадъчен продукт на неуспешен според художника личен опит да се справи с чуждия език – бил той английски, италиански, немски, испански или цигански. Не всеки умее да ходи на кокили, ако приемем, че езикът е средство, с което можем да прецапаме мочурището, известно в жаргона на бюрократите като „интеркултурна комуникация”. „Като ученик, колкото и да се стараех да заучавам фразите, не успях,

защото ме интересуваха други по-важни неща. Така си останах любител пилот, чужденец.”

Текстът в картините е значим – появяват се гуми, фрази и диалози, веднъж са изцяло в жанра на комикса, друг път влизат в сложни отношения с нарисуваното, а в крайния вариант заемат цялото пространство, докато образите се изнизват като мишки по рамката на картината. „Пълното разминаване между образите и гумите – продължава уж дигитично авторът, води до по-внимателно вникване и по-взискателно търсене на логичен ред и отговор. Ето така живописца, която вече не може да бъде живопис, се превръща в учебно помагало – нали гнес колкото повече езици знаеш, толкова си по-богат!”

Разбира се, за да овладееш чужд език, не трябва да мислиш като художник – иначе ще си останеш чужденец. „Попаднах на английско-български разговорник от преди 1989 г. и главата ми се замая от един разговор при лондонските обучащи, както нарекох и картината:

– Обувките ми се разпраха, бихте ли ми ги закърпили?

– Как искате да ви ги закърпя – на ръка или на машина?

През XX век един румънец открива абсурда на баналните диалози в учебниците по чужди езици и ги сглобява в колаж, озаглавява го *Плешивата певица*. При Йожен Йонеско абсурдът се ражда в последователността на битовите диалози. В платната на художника абсурдът е в късите съединения между фразите, между образите и гумите или само между образите. Има много начини да се унищожи смисълът и всички са дълбоко трагични, защото показват изначалната невъзможност на общуването.

Но Красимир Добрев няма да ви говори за трагичното. Той е смеещ се човек дори когато разсъждава за непоносимостта си към футбола и автомобилите, превърнати в съвършени рекламни продукти, или за всеобщата инфантилност, която рекламата подхранва. Всички критични мисли при него се превръщат в игра на образи, освободени от времеви и пространствени връзки, която стъпва зрителя с цветността си. Картините разчитат на парадоксални сюжети, на една почти театрална бутафория, на историческа костюмография. От значение е всеки детайл – една атлазена рамка създава усещане за будоар от времето на поредния Луи, а пространството на друга картина е пресечено от детайлно изрисувана гантела или ивица с щампи в пижамен стил. Художникът използва на принципа на автоматизма образи от различни културни контексти, визуални модели от гравиюрата на XVIII век до карикатурата, комикса, компютърната анимация, цитира реклами, играе с шрифтове и дизайнерски решения. Символиката на Красимир Добрев е ясно разпознаваема, но всеки път изглежда обновена и съвсем добре се вписва във фигуративната живописна вълна, която от няколко години залива европейските галерии.

„Преобръщам живописца като медия – от естетическа формула от интериора или нещо, което говори за нравите на народа и неговите ценности, я превръщам

В учебно помагало. Защото художниците вече са направили всичко. Гледам на живописца като на асансьор, тя само пренася от едно място на друго, не трябва да се гледа сериозно на нея.” Красимир Добрев има авторство върху тезата за „асансьорната” живопис. Привидно изработена по правилата на технологията, тя нарушава традиционните измерения на медиата. В случая естетическата и идеологическата стойност са отменени, картината е станала прозаично учебно помагало. Художникът е един от поколението, което през 90-те постави под въпрос академичните представи, вписвайки в картината чужди елементи като текст, фотография и др. Още като студент в Художествената академия (завършва през 1988 г. в класа на проф. Петър Михайлов) той е силно повлиян от идеите за несъзнаваното при сюрреализма и гагаизма. В началото на 90-те неговите детайлно изрисувани платна са изградени върху цитати от визуалния речник на градската провинция в началото на ХХ век. И ако в ранните му работи критиката открива нещо злобещо и необяснимо, днешните сякаш са освободени от тази загадъчност, по-директни са. В юлската изложба на Красимир Добрев има и едно платно с политическа актуалност, наречено „1968”. Годината, която за България е травма (най-вече заради отсъствието на събитие, както твърди писателят Георги Господинов), е изписана в кичозно розово върху сцена с персонажи от времето на Френската революция, които пушат трева. Времената са разглобени, знаците на хипи културата са се помирили с тези на буржоазната революция. А от това помирение се излъчва светла меланхолия, също като спомена на автора за неговата 1968 г.: „Бях на 6 години и се преобразих, спомням си много добре. Тогава у дома в Сливен се появиха плочи от чужбина. Подариха ги на баща ми италианци в знак на благодарност, че ги е приютил. Тези плочи се оказаха всичко модерно, което имахме – в периода на циклофренния социализъм се беше появил стремеж за свобода.”

А как се ражда парадоксалната асоциативност в произведенията му? Образите са навън, трябва само да ги забележи. Достатъчно е да мерне от прозореца на автобуса една изоставена детска количка, за да подреди във въображението си цял сюжет небивалици.

Красимир Добрев е независим дух, от онези, които продължават да не желаят компромиси със системата. И въпреки това е госта награждаван, без негови картини не минават представителни изложби на съвременното българско изкуство в чужбина. Живее в Сливен, кухнята и холът на апартамента му изпълняват функцията на ателие. Отскоро преподава в Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство в Пловдив, учи студентите как да изграждат картина, как да търсят опорните точки, как да го изненадват. Защото в изкуството всичко е възможно, в него гравитацията на логиката е отменена.

MERDOSOO...

STUPIDO

Tranquillo

illo

Tranquillo

Calma

Tranqui

ilma

Tranquillo

Calma)

Tranquillo

STRONZO...

Ca

Tranquillo

Cecoslovaccia

Tranquillo

Tranquillo

Tranquillo

Calma

Calma

INSETTO

Tranquillo

ilma

Tranquillo

Tranquillo

Tranquillo

Calma

Calma

DERE...

Calma

Tranquillo

Tranquillo

Tranquillo

illo

NUDISTI

Calma

DEH!

OH!

DEH!

BASTA

AMICO

Tranq

quillo

Tranquillo

Tranquillo

Calma

Calma

Calma

Tranquillo

Tranquillo

Tranquil

ПАВЕЛ ПОПОВ е архитект (с дипломи от държавните технически университети в Хавана и София). Работи в Архитектурния факултет на УАСГ от 1974 г., в катедра „История и теория на архитектурата“. Специалист в областите: архитектурни конструкции, енергийна ефективност, храмова архитектура и архитектурна композиция. Има признати изобретения за конструкции на зални и високи сгради. Работил е като супервайзер на международно летище през 1982–1983 г. Има дузина построени сгради и над 50 идейни проекта. Участвал е в национални и международни конкурси. Собственик на архитектурно студио „Арконада“, което през 1991/92 г. изготви програмата и заданието на конкурса „Общ устройствен план на София“. Член на Камарата на архитектите в България. От 2003 до 2007 г. председател на Комисията по професионална етика в КАБ.

В периода 2000 – 2003 г. е общински съветник в СОС от квотата на „Гергьовден“. Член-учредител на фондациите „Пространство Култура“ и „Подслон за всеки“, на „Гражданско общество срещу корупцията“ (ГОСК). Активен представител на движението „Граждани за зелена София“.

Публикува архитектурна теория и критика от средата на 80-те години. Има отпечатани над 500 статии. Публикации, свързани със софийското градоустройство, са издадени в сборника „София на карта“ през 2001 г. *Композицията като абстракция*, излязла през октомври 2007, е свързана с опита му на преподавател по архитектурно проектиране. *Виж гредата!* е следващата му книга, посветена на архитектурата на храма, подготвена за печат.

Павел Попов е един от малцината, които публично обсъждат градоустройството във връзка с политиката, защото според него това е неизбежно.

Павел Попов

ЗА ТИПИЧНОТО В ПЛАНА НА ХРАМА

Сградите на християнските църкви, построени през ХХ век, се различават една от друга до такава степен, че ако не са кръстовете (дори те понякога отсъстват), е трудно да се разбере предназначението им да бъдат храм. Важно ли е това, защо е така и за добро ли е, са въпросите, на които тази статия търси отговори.

Разбира се – тук има скрита уловка – какво значи „за добро“? Например – за историята на архитектурата разнообразието от архитектурни форми може да е добро, а за религията – да не е. Или обратното? Отговор на този всъщност по-сложен въпрос ще оставя на просветения читател. Доколкото е възможно, тук ще се занимавам с тяснопрофесионалния аспект на фактите.

„Новата“ протестантска катедрала в Ливърпул от арх. Гибърд. Тя се издига над града на висока платформа и има кръгъл план – напълно чужд на англиканската традиция до момента – средата на XX век.

Ще започна отзад напред. Оттам, че дори в речниците храмовете отдавна не са „дом на Бога и място за молитва“, а „сгради, предназначени за богослужение“. Тук ясно се напипва посоката, която същността на храма е взела – като място, среда за ритуални действия, които са известни, неизменни и закрепени от много дълга традиция. Именно поради това и отчасти по други причини е било неизбежно да настъпи голямо разнообразие в архитектурните форми. Въпросните ритуални действия могат да се осъществят успешно в твърде различни по своя характер сгради и за това дори не са необходими особени усилия – достатъчна е елементарна професионална грамотност.

А отпред назад в развитието на архитектурната схема на храма стои архиепископ Макарий, натоварен в началото на IV век от император Константин Велики да построи в Йерусалим първите две официални, законни и много важни за християнския свят сгради – на Божия гроб. Третата Макарий започнал във Витлеем – там, където Иисус е роден. Макарий построил ротонда и две базилики. Като знаем за пристрастието на императора към църковните дела, е редно да предположим, че самият той (повече от Макарий) е бил наясно с избора на архитектурната форма и следователно Константин е първоизточникът на плановете мегасхеми – правоъгълник и кръг. В първия момент двете геометрични фигури били използвани поотделно, а в разстояние на 1700-годишно развитие – все по-

често комбинирано, макар и частично – като в прочутата триконха – куб с три полукръгли абсиди. Християнски чисти ротонди се появили отново едва през XX век предимно в Европа (с емблематични изключения в Латинска Америка). Кръгът се запазил обаче напълно в проекцията на подкуполното пространство вътре в плана, а отвън – частично – във формата на абсидите и преди всичко – на олтарната абсида. Полуцилиндричната олтарна абсида на много места скоро се превърнала в многостенна призма, което вече е упадък. Лесно е да се досетим, че именно моноцентричната суперформа – кръгът – съдържа сакралната точка на монотеистичната религия, а правоъгълникът с неявния си център и много явна надлъжна ос служи на прагматичната цел да побере колкото може повече хора, ориентирани към сакралната точка – олтара, и по-точно – към олтарната маса, и още по-точно – към въпросната чаша със светото причастие.

С течение на времето фиксацията на вниманието на всички присъстващи към една точка, свързана с позицията на (първо)свещеника, се позагубила и оттам ролята на осите и на центъра в архитектурата на храма отслабнала. Самата позиция на Божественото присъствие се изтеглила по вертикалната ос нагоре към центъра на извисения купол и по-скоро – към неговия зенит. Може би повълнуващо би било в зенита да се остави отвор като в Пантеона в Рим (през който директно влиза Небето). Неслучайно ако храмът е изписан, там именно са представени Иисус или Саваот – там е логичното им място. С появата на многокуполните храмове логичните места станали повече, следователно – по-малко логични. И Божественото присъствие отслабнало, а смисълът на храма и неговата архитектура се ориентирали повече към ритуала и по-малко към същността Дом на Бога.

Катедралата в Иври (предградие на Париж) от арх. Марио Бота от 90-те години на XX век. Смятана за архитектурен шедевър, тя е емблематична за стила на майстора, но напълно чужда на традицията.

Особено пострадала същността на храма с появата и развитието на иконостаса. Докато свещениците пред-стоятелствали събранието от открития синтрон, самите те, както и богомолците, имали пред себе си Центъра – мястото на светото тайнство, при което амбивалентно кръвта се превръща във вино, а плътта – в хляб. Когато иконостасът пространствено ограничил присъствието на Божествената същност в изолиран обем, вълнуващата символика на чудото била принижена. Архитектурата – също. Неслучайно от хилядите църкви, построени след като иконостасът станал задължителен, онези със смислено разположени и конструирани иконостаси се броят на пръсти. Иконостасите нанесли тежък удар на архитектурата – плановете схеми престанали да бъдат прости и мястото на главното тайнство – логично.

„Свето Успение Богородично“ в Пампорово. Типична курортна църква, която кокетира с традиционната форма, но я осъществява със стоманобетонна конструкция. Проектът първоначално е бил предназначен за Варна.

Вероятно иконоборците във Византия са въстанали единствено срещу фетишизацията на изображението (срещу което протестантите преуспели значително по-късно). Ако между иконоборците е имало архитекти, те би трябвало да имат предвид едно съображение в повече – това, че ако Светият Дух се отдели от богомолците с материална преграда, тяхното предполагаемо единство, а оттам – единството на архитектурата – страда. Станало още по-зле, когато иконостасът се издигнал високо до тавана. Профаните, журналистите и резбарите са склонни да превъзнасят високите, непроницаеми, многоредови иконостаси –

те не си дават сметка какво губи религията от това – губи пространственото въздействие на архитектурата, т.е. – най-важното ѝ свойство.

Тук идва ред да преценим доколко новаторството в сакралната форма може да бъде достойна цел или суетна самоцел. Ако опитите за „нова черква“ са в посока да бъдат подобрени пространствените ѝ качества в името на евхаристията – добре. Ако са насочени към лична изява на архитекта (или гарителя) като носител и проводник на „оригинална форма“ – лошо. Лошо не защото и не само защото суетата е грях, а защото отдалечава архитектурата от основната ѝ задача – да осигурява оптимални пространства на най-важните функции и същевременно да бъде красива. При църквите най-важната функция е единството с Него, после са всички останали. А като става дума за красота, неизбежно пак става дума за единството и целостта – в случая – на формата, на пространството.

Може да се смята за доказано, че в много голяма степен под красота се разбират пропорции. Пропорциите се строят, изучават и доказват с помощта на

чертежи, с пергел. Именно от чертежа става ясно колко важно е основната планова схема, а впоследствие и вертикалните разреза, да бъдат прости фигури. Мнозинството от днешните архитекти дори нямат пергели, те строят изображенията на дисплея с помощта на меню и ги коригират вербално, ако изобщо се стигне до корекции. Дори когато става дума за храмове! При това, докато в миналото гушата и ръката на архитекта (благодарение на опита, традицията и дори при отсъствие на диплома) са могли да отделят главното от второстепенното, необходимото от достатъчното, важното от неважното, трайното от мимолетното, устойчивото от неустойчивото, компютърът няма как да го знае – няма такъв софтуер. Колкото по-малко и по-прости са формите, толкова по-лесно и очевидно е тяхното пропорциониране. При компютрите обаче количеството и леснината не са проблем – и става страшно! Сипете в тази могъща празната лъжичка суета – и архитектурата се превръща в онава, което виждаме наоколо. Храмовете не правят изключение.

Всъщност профанацията на сакралната архитектура е започнала много преди появата на компютрите и основната причина пак е прогресът, нарасналите възможности. Новите конструкции и материали още в края на XVIII век позволили все по-голямо разнообразие на покриване и затваряне при добра стабилност и трайност. Разнообразието от равностойни възможности за строителство с коренно различни по форма и пространствено въздействие конструкции подлъзва архитектите да експериментират в безплодни направления, такива, които не водят към храма. В същото време няма понятиен апарат, който да разграничава безплодните направления от гениалното новаторство, самоцелната игра от боговдъхновената дързост. И вероятно скоро няма да има – това би значило теоретиците на архитектурата да умрат от глад – всичко ще е ясно и без тях.

Новата манастирска църква „Падре Пио“, построена в края на XX век по проект на арх. Ренцо Пиано за Милениума на Христа. Архитектура, която къса с традицията по всички линии – схемата, конструкциите, силуета, но съумява да създаде сакрално пространство с високо качество.

Интериор на „Падре Пио“ – поклонническа църква в Южна Италия.

Ако имаме ясна представа за възможностите, но и за цената на прогреса, бихме могли да оформим ясно задачите на новата сакрална архитектура. Те са свързани с многобройни реални, възможни и желателни подобрения на пространството, светлината, конструкциите, отводняването на покривите, експлоатацията, инсталациите, детайлите, украсата, микроклимата... Върху простите схеми, заветвани от епископ Макарий. Да посегнат на самите схеми без риск да осакатят идентичността могат да си позволят гениите (и те го правят – например Ренцо Пиано в „Ладре Пио“). Останалите архитекти и преди всичко техните възложители могат да изберат мъдрата стратегия да се придържат към традиционните схеми, но да изискват от проектантите като минимум пропорции. А добрият професионалист ще добави към върнатата схема и красивия образ всички останали „дребни“ подобрения, каквито неговият опит подсказва. И от които сакралната архитектура в България, да си признаем, изостава на фона на далеч напредналата в „някои подробности“ светска архитектура..

Поклонническа църква „Санта Мария дели Анжели“ в Монте Тамаро (на 1600 метра надморска височина в Алпите) от арх. Марио Бота. Ктитор е собственикът на близката въжена линия Еджидио Катано, а резултатът е пореден шедьовър на Бота – чужд на традиционните схеми, но напълно в духа на мястото.

ВИЦОВЕ

Свещеник решил да посети енорийското неделно училище. Цяла седмица подготвяли децата. Влиза той в часа и пита: „Дечица, искам да ви задам една гатанка: мъничка, кафява, с пухкава опашка, лешници гризе. Що е то?“ Гробна тишина, никой не отговаря. Свещеникът се опитал да подсказва: „Хайде, дечица, тя скача от клон на клон, от дърво на дърво, високо-високо!“ Всички мълчат. Едно момченце се престрашило, станало и казало: „Отче, аз разбирам, че правилният отговор е Исус Христос, но това тук много ми прилича на катеричка.“

Свещеник поправя пейка в двора на къщата си. Изведнъж разбира, че всички деца от квартала тайничко го наблюдават през оградата.

– Какво има, деца, искате да видите как се забиват пирони ли? – пита свещеникът.

– Не – отвърщат децата, – искаме да чуем какво казва свещеник, когато си удари пръста с чук.

На заседание на учебния съвет на Православната богословска академия изведнъж, сред ярка светлина, се явил ангел и се обърнал към онемелия ректор:

– Господ е много доволен от вашето благочестие и за награда ви предлага да си изберете един от тези три дара: безкрайна мъдрост, безкрайно богатство или безкрайна красота.

Ректорът, след като дошъл на себе си, се замислил и избрал първото.

– Нека да бъде така. Амин! – промълвил ангелът и изчезнал.

Настъпила гробна тишина. Всички като хипнотизирани гледали ректора, който седял със затворени очи и наведена глава, около която се разливало сиянието на безкрайната мъдрост.

Минали минута, втора, трета... В края на петата минута някой не издържал и прошепнал:

– Отче, моля ви, не мълчете! Кажете нещо...

Ректорът бавно повдигнал глава, отворил очи, обгърнал аудиторията с безкрайно мъдър поглед и накрая казал:

– Трябваше да избира парите.

– Тате, тате, вярно ли е, че Исус е бил евреин?

– Вярно е, сине. Тогава всички са били евреи – времената са били такива...

За да грабне вниманието на енорияшите, свещеник започнал проповедта си по следния начин: „Снощи бях при една жена, която ме прегръщаше, милваше и ме наричаше с нежни имена, но тази жена не беше съпругата ми...”. След кратка пауза той продължил: „Това беше моята майка”.

Като видял колко ефектно се оказало началото на проповедта, как грабнало вниманието на присъстващите, млад свещеник решил да приложи същия подход. На другата неделя той започнал да проповядва в собствената си църква: „Възлюбени в Господа братя и сестри, снощи бях при една жена, която ме прегръщаше, целуваше и ме наричаше с нежни имена. Но това не беше съпругата ми.”

Последвала мъчителна пауза: „Но коя беше тя – не мога да си спомня...”

15 библейски начина да си вземеш жена

1. Намери между пленените хубавица жена, поискай да си я вземеш за жена, заведи я у дома си, и нека тя остриже главата си и изреже ноктите си, да съблече робинските си грехи, да живее у дома ти...; след това можеш да влезеш при нея, да ѝ станеш мъж, и тя да ти бъде жена (Второзаконие 21, 11-13).
2. Намери си блудница и се ожени за нея (Осия, 1:1-3).
3. Намери човек със седем дъщери и напои овцете им, които те пасат – Моисей (Изход 2:16-21)
4. Купи си парче земя и си вземи жена като част от сделката – Вооз (Рут, 4: 5-10).
5. Отиди на празник и се скрий в лозята. Когато момите излязат да играят на хоро, излез от лозята, грабни си мома и я заведи в собствената си земя да ви стане жена – синове Вениаминови (Съдии 21:19-25).
6. Накарай Господ да ти създаде жена, докато спиш. Не забравяй – ще ти струва скъпо – Адам (Битие 2:19-24).
7. Съгласи се да работиш седем години като залог за ръката на една жена. Излъжи се да се ожениш за друга жена. А след това работи още седем години за жената, за която си искал да се ожениш първоначално. Точно така. Четиринадесет години тежка работа за една жена – Иаков (Битие 29:15-30).
8. Избий 200 от враговете на бащата на жена ти и вземи дъщеря му за жена. – Давид (I Царства 18:27).
9. Дори и да няма никой наоколо, разходи се малко и накрая със сигурност ще на-

мериш някоя (Правилото не е общовалидно, разбира се.) – Каин (Битие 4:16-17).

10. Стани цар на голяма гържава и проведи конкурс за красотата – Артаксеркс (Естер 2:3-4).

11. Когато видиш някоя, която ти харесва, върни се вкъщи и кажи на твоите родители: „Видях ... една жена, вземете ми я за жена“. Ако родителите не са съгласни с твоето решение, повтори на баща си: „Нея ми вземи, понеже тя ми се понарави“ – Самсон (Съдии 14:1-3).

12. Убий съпруга и вземи жена му (2 Царства, 11).

13. Изчакай брат ти да умре. Вземи неговата вдовица (Това не е просто възможност, това е закон.) – Онана (Битие, 38:8) и Вооз (Рут 4).

14. Недей да бъдеш придирчив. Избери количеството пред качеството – Соломон (3 Царства 11:1-3).

15. Жена?... По-добре не – Павел (1, Коринт 7).

Спорът в православния свят по въпроса за официалната напитка

5 юли 2008 г. БТА. В православните църкви по света възникна спор коя газирана напитка да бъде обявена за официална. Дебатът започна миналия месец, когато Московският патриарх Алексий обяви „Пепси“ за официална напитка на Московската патриаршия.

Както се е случвало и друг път, Православната църква на Америка веднага декларира, че ще приеме и ще се съобрази с решението на Москва. Това стана ясно след заседание на Св. синод на църквата. Помолен за коментар, главата на църквата, архиепископ Ерм, обясни: „Всичко е въпрос на време. Всички православни в Америка трябва да последват примера на майката-църква в Москва.“

На следващия ден след заседание на Св. синод на Вселенската патриаршия Константинополският патриарх Вартоломеи обяви решението: „Кока-кола“ е официалната напитка за всички църкви, които се намират по омота на Константинопол“. Гръцкият архиепископ веднага се присъедини към това мнение, призова своето паство да признае „Кока-кола“ за официална напитка и да не обръща внимание на внушенията за „Пепси“. „Кока-кола“ е напитката, почитана от нашата майка-църква и ние трябва да приемем това решение.“

Патриархът на Антиохия запази неутралитет по този въпрос и обяви „7 UP“ за официална напитка, която се ползва с одобрението на патриарха на Антиохия: „Омръзнаха ми споровете по този въпрос. Крайно време е всички да се обединим около „7 UP“. Все пак Антиохия е мястото, където за пръв път се е появило името християни.“

Последва голямо объркване сред православните християни по света. Енориите усетиха този проблем при организирането на излети, тъй като не можеха да вземат решение към коя напитка да се ориентират. Настъпиха и вътрешни противоречия в отделните църкви – един гръцки свещеник беше низвергнат, защото от амвона на църквата заяви: „Аз лично предпочитам „Пепси“.

Най-накрая миналата седмица църквите се събраха на Всеправославно съвещание, на което беше решено споровете по въпроса за официалната напитка да бъдат прекратени. Беше изготвен и подписан от всички участници документ, който забранява дискусиите по този въпрос. По време на общи събития се разрешава ползването само на леген чай и натурален сок, газираните напитки се забраняват, а отделните патриаршии могат да налагат волята си по този въпрос само над собствените си юрисдикции и да не се намесват в диоцеза на другите.

Така засега приключи спорът по въпроса за официалната напитка в православния свят.

Забележка: Низвергнатият гръцки свещеник беше възстановен, като се отказа от всякакви свои гуми в полза на „Пепси“, изречени в миналото.

Развитието в последните дни:

Руската задгранична църква реши да прекрати общение с всички оставали църкви и прие за своя официална напитка „Кока-кола лайт“.

Св. синод на Българската православна църква съобщи вчера, че е създадена специална комисия, която внимателно да се запознае със спорните въпроси и с взетите до този момент решения. Комисията ще направи предложение пред Св. синод коя напитка да бъде приета за официална в юрисдикцията на БПЦ.

Отново по въпроса за електрическата крушка

Колко харизматици са необходими, за да се смени елкрушка?

– Един да сменя крушката и девет да се молят срещу духовете на мрака.

Колко калвинисти са необходими, за да се смени елкрушка?

– Нито един. Бог е предопределил кога крушката ще работи. Калвинистите не сменят елкрушки. Те само четат инструкциите и се молят крушката да е определена да не изгори.

Колко телевизионни евангелисти са необходими, за да се смени елкрушка?

– Един. Но за да продължи да се разпространява вестта за светлината, изпрати

гарението си още гнес.

Колко независими фундаменталисти са необходими, за да се смени елкрушка?

– Само един, защото ако има още един, може да се стигне до недопустимо заглбочаване на сътрудничество.

Колко католици са необходими, за да се смени елкрушка?

– Нито един, те ползват свещи.

Колко православни са необходими, за да се смени елкрушка?

– Да се смени? Промяна? Кои въобще говори за промяна?

Колко баптисти са необходими, за да се смени елкрушка?

– Един да сменя крушката и още девет, които да обясняват, че предишната е била по-хубава.

Колко либерални християни са необходими, за да се смени елкрушка?

– Те отговориха със следното съобщение: „Решихме да не излизаме с официално становище нито в полза, нито против необходимостта от елкрушка. Но ако все пак във вашия труден път сте стигнали до заключението, че елкрушка е полезна, ние не възразяваме да я използвате. Поканени сте да напишете стихотворение или да композирате песен за вашето отношение към елкрушка и да ги представите следващата неделя на нашата специална служба, посветена на елкрушка. На семинара ще изследваме редица традиции, свързани с различните видове елкрушки, всяка една от които представлява валиден път към светлината”.

Двама католици обсъждат възможността да станат монаси и се чудят в кой орден да постъпят.

Единият попитал:

– Каква е приликата между Ордена на иезуитите и Ордена на доминиканците?

– И двата са основани от испанци – св. Доминик създава доминиканския, а св. Игнатий Лойола – иезуитския. И двата ордена са създадени да се борят срещу еретиците – доминиканският за борба с албигойците, а иезуитският – с протестантите – отговорил вторият.

– А каква е тогава разликата между доминиканци и иезуити?

– Да си срещал наскоро албигойци?

Едно дете слушало дълга и досадна проповед в църквата. Изведнъж очите му се спрели върху светеща червена лампа в църквата. Детето гръпнало баща си за ръкава и попитало: „Тате, тате, като светне зеленото, може ли да тръгнем”.

Един ирландец се преместил да живее в малко село на края на света. Влязъл веднъж в местната кръчма и поръчал наведнъж три бири. Барманът се учудил, но изпълнил поръчката, без да задава въпроси. След един час човекът си изпил бирите и поръчал още три.

Това се случвало всеки ден и много скоро цялото село започнало да говори за Човека, който поръчва по три бири.

Най-накрая, след седмица барманът се осмелил и попитал: „Не искам да бъда досаден, но всички в селото се чудят защо винаги поръчвате по три бири?”

„Странно е, нали?”, отговорил човекът. „Аз имам двама братя, единият от тях замина за Америка, а другият – в Австралия. Преди да се разделим, си обещахме винаги да поръчваме по две бири допълнително и така да поддържаме жива семейната връзка.”

Барманът и цялото село били много впечатлени от този отговор и така човекът скоро се превърнал в истинска местна знаменитост и извор на гордост за всички жители.

Един ден обаче човекът влязъл в бара и поръчал само две бири. Барманът го обслужил с натежало сърце. Така продължило цялата вечер. Тъжната вест се разнесла из цялото село, а хората започнали да се молят за душата на единия брат.

На следващия ден барманът се обърнал към човека: „Всички хора в селото и аз самият бихме искали да изкажем своите съболезнования за смъртта на твоя брат – като имам предвид двете бири, които вече поръчваш...”

Човекът се удивил, но обяснил: „Сигурно ще се зарадваш да разбереш, че братята ми са живи и здрави... Всъщност причината е, че реших да спра пиенето за Великия пост.”

Едно еврейско семейство било истински стресирано от непослушния си син. Тръгнало детето на училище, но го изгонили отвсякъде. Отчаян, бащата отишъл за съвет при равина, който го посъветвал да прати сина си в католическо учи-

лице. Учуден, бащата попитал дали е чул правилно. Равинът потвърдил.

На следващия ден бащата завел сина си в католическото училище и го поверил на монахините в него. Минал час, два, три, минал обяд и привечер детето се върнало вкъщи, казало „Добър вече, тате, добър вечер, мамо“, и отишло да си пише домашните.

Учуден, бащата го попитал защо не са го изгонили от училище и защо се гържи толкова възпитано.

Детето обяснило: „Тате, когато ти напусна училището, директорката ме заведе в приемната и ми каза, че шумните и буйни деца ги наказват. После ме заведе в моята стая. Татко, тя въобще не се шегуваше – във всяка стая имаше по един разпнат еврейн.“

Свещеник и шофьор на автобус пристигат в един и същи миг пред райските порти, където ги посрещнал св. Петър. Той им махнал, тримата скочили в един джип и спрели на една прекрасна хълмиста местност от 50 акра. Св. Петър се обърнал към свещеника:

„Това ще е твое до края на света. Ще живееш в тази къщичка, разположена до езерото, с тази малка градина отпред. Ще можеш да ползваш и библиотека.“

„Много благодаря. Това ми е повече от гостатъчно“, отговорил доволен свещеникът.

Св. Петър се върнал при автобусния шофьор, двамата продължили и спрели пред огромно имение с планински върхове и езера. По средата – замък с двеста стаи. Св. Петър казал на шофьора: „Това ще бъде твое вовеки. Тук ще живееш, ще имаш прислужници, които ще задоволяват всяко твое желание.“

Шофьорът погледнал недоумяващо и попитал: „Не искам да изглеждам неблагодарник, но не разбирам защо на мен даваш много повече, отколкото на свещеника?“

„Обяснението е лесно – ти доведе повече души в рая. Когато свещеникът служеше, всички заспиваха. А когато ти караше автобуса, всички се молеха.“

Католическо и еврейско дете си говорили. Католическото казало: „Моят свещеник знае повече от твоя равин“.

„Естествено, нали му казваш всичко“, отговорило еврейчето.

Един човек отишъл в манастир и заявил, че иска да стане монах.

„Чудесно”, отговорил абатът, „но нали разбираш, че можем да говорим само веднъж на 10 години, в останалото време ни е забранено.” Човекът се съгласил.

Изминали десет години и човекът отишъл пред килията на абата. „Е, сине, какво имаш да ми кажеш?”, попитал абатът.

„Леглото е твърдо”, казал човекът.

„Това ли е всичко?”, попитал абатът.

„Да.”

Изминали още 10 години и човекът отново отишъл при абата.

„Храната е безвкусна.”

„Това ли е всичко?”, отново попитал абатът.

„Да.”

Изминали още 10 години и човекът отново отишъл при абата.

„Водата е студена. Напускам.”

„Ясно, сега разбирам”, отговорил абатът, „откакто си дошъл, само се оплакваш”.

98-годишната игуменка на католически манастир в Ирландия легнала на смъртно ложе. Сестрите се събрали около леглото ѝ, за да я изпратят в последния ѝ път. Поднесли пред устата ѝ топло мляко, но тя отказала. Тогава една от сестрите взела чашата и се върнала в кухнята. Сетила се за бутилката ирландско уиски, получено като подарък предишната Коледа. Отворила я и сипала известно количество в чашата с млякото. Върнала се пред ложето на игуменката и поднесла чашата към устните ѝ. Майката отпила малко, после още малко и преди а се усетят, чашата била празна.

огава монахините помолели: „Майко, дай ни последните си напътствия, преди а ни напуснеш.”

я се надигнала в леглото и с благочестив поглед казала: „Не продавайте тази рава”.

В християнството има три основополагащи истини – евреите не виждат в Иисус Божия Син, протестантите не виждат в папата Викарий на Христос, а баптистите се правят, че не се виждат по баровете в събота вечер.

Един свещеник обявил на енорията си: „Следващата седмица ще чета проповед за лъжата. За да разберете по-добре проповедта, прочете предварително 17-а глава на Евангелието от Марко.”

Следващата седмица, докато се приготвял да си прочете проповедта, свещеникът отново попитал кой е прочел главата. В отговор всички си вдигнали ръката. Свещеникът се усмихнал и казал: „Евангелието на Марко има само 16 глави. А сега ще продължа с моята проповед за лъжата.”

Двама души се разбили с частен самолет на самотен остров в Тихия океан. И двамата оцелели. Единият от тях веднага се втурнал да изследва острова, за да разбере дали имат шанс да преживеят. Когато се върнал, започнал да обяснява, че островът е необитаем, че няма нито храна, нито вода. И двамата ще загинат. Другият приседнал върху останките на самолета, опънал краката си мързеливо и отговорил: „Няма, не се притеснявай, аз правя по 100 000 долара седмично”.

Първият отново започнал да обяснява, че нямат никакви шансове. Но другият отново невъзмутимо отговорил, че всяка седмица изкарва по 100 000 долара.

Изумен, първият започнал да крещи. Обяснявал, че на острова няма храна и вода и че за тях двамата няма никакъв шанс.

Другият, отново без да му трепне око, казал за трети път: „Не се притеснявай. Изкарвам по 100 000 долара всяка седмица. А от тях дарявам на църквата 10%. Моят свещеник ще ни намери.”

Група учени се събрали и решили, че хората вече много са напреднали и не се нуждаят повече от Бог. Избрали един от тях и го пратили да съобщи новината на Господ.

Ученият отишъл и казал: „Господи, решихме, че вече не се нуждаем от теб. Вече толкова сме напреднали, можем да клонираме хора, а и да правим много други чудеса, така че за теб най-добре е да си тръгнеш.” Господ го изслушал внимателно и казал: „Добре. Съгласен съм. Но искаш ли преди това да направим състезание по правене на хора.” Ученият се съгласил.

„Само нека да бъде по стария начин, както във времето на Адам” – помолил

Госпог.

Ученият се съгласил: „Разбира се, няма проблем”, навел се и взел шепа пръст.

Госпог само го погледнал и казал: „А, не, не така. Взemi си от твоята пръст.”

Един равин посетил Рим и имал късмет да получи аудиенция при папата. По време на разговора равинът забелязал на бюрото червен телефон. Попитал за какво се използва този телефон и папата му обяснил, че така поддържа пряка връзка с Бог.

Равинът помолил да ползва телефона. Папата се съгласил, но му казал, че трябва да остави 100 евро за стойността на разговора. Равинът благодарил и се обадил по телефона.

Няколко месеца по-късно папата посетил Ню Йорк и отишъл да види своя приятел равин. По време на разговора забелязал на бюрото на равина подобен червен телефон.

Папата попитал дали телефонът е това, за което той си мисли, и получил утвърдителен отговор. Тогава се поинтересувал дали може да ползва телефона и равинът отговорил утвърдително, само го помолил да плати такса от 50 цента.

Папата бил много изненадан: „Когато ти ми беше на гости, аз те помолих да платиш 100 евро, а за ползването на твоя телефон искаш от мен само 50 цента. Защо така?”

Равинът само се усмихнал и отговорил „Оттук разговорът е градски”.

Един евреин си купил чисто ново „Мазерати”. Той толкова много си харесвал колата, че му се приискало тя да бъде благословена от равин.

Отишъл при един ортодоксален равин и го помолил: „Раби, може ли да благословите новото ми „Мазерати”. Равинът го погледнал учудено и попитал: „Какво е „Мазерати”?”

След това евреинът отишъл при един консервативен равин и го помолил: „Раби, може ли да благословите новото ми „Мазерати”? И този равин помислил, погледнал учудено и отговорил: „Какво е „Мазерати”?”

Почти отчаян, човекът отишъл при един реформиран равин и го помолил: „Отче, може ли да благословите новото ми „Мазерати”?”. Равинът помислил, погледнал учудено и отговорил: „А какво е благословия?”

Задали на един католически свещеник, на един православен свещеник и на един равин въпроса: „Кога започва животът?“.

Католическият свещеник: „В момента на зачатие“.

Православният свещеник: „В момента на раждането“.

А равинът отговорил: „В момента, в който децата напуснат дома, а кучето е умряло“.

Един равин и един свещеник катастрофирали. Сблъсъкът бил много тежък и двете коли били почти напълно разбити.

Равинът излязъл от колата и казал: „Мисля, че Бог направи така, за да можем да поговорим“.

Свещеникът се съгласил: „Така изглежда“.

Равинът помолил да го изчака за малко, отишъл до багажника на колата и извадил оттам като по чудо непокътната бутилка вино. Подгал шишето на свещеника и казал: „Мисля, че Бог направи така, за да се срещнем и да изпием по чаша заедно“.

След като свещеникът изпил солидна глътка, той подгал бутилката на равина, който обаче отказал: „А, не, мисля, че ще изчакам полицаите в колата си“.

Едно дете трябвало да се прибира от училище. Но денят напреднал, вятърът се усилил, започнало да святка и гърми. Времето ставало все по-лошо, а светкавиците – все повече. Майка му се разтревожила, качила се на колата и тръгнала да го търси по пътя от училище до дома им. Скоро го забелязала, но видяла, че при всяка светкавица детето се спирало, поглеждало нагоре и се усмихвало.

Накрая майка му отишла при него и го попитала какво прави.

Детето отговорило: „Господ не спира да ми прави снимки“.

ДЕЦА ПИШАТ ПИСМА НА БОГ

Християнството понякога твърди парадоксални неща, трудни за „смилане“: пеленачето, малкото детенце, играещо си с количка всяка неделя в храма, професорът и епископът са в равна степен членове на Църквата. Всички те участват в едни и същи Тайнства и влизат в общение с нашия Отец Небесен. Трудно за проумяване, докато не се сблъскаш челно с някой от онези детски въпроси, които отново отварят сетивата ти и отново възвръщат свежестта и радостта от вярата.

Предлагаме на вниманието ви въпроси и писма до Бога, писани от малки деца и ученици от началните класове от САЩ и Украйна. Приятно и полезно четене!

Мили Боже,
Наистина ли си невидим, или това е номер?
Луси

Мили Боже,
Вместо да оставяш хората да умират и след това да правиш нови, защото просто не запазиш тези, които имаш в момента?
Джейн

Мили Боже,
Кой начерта тези линии по края на гържавите?
Нан

Мили Боже,
Бях на сватба и там се целуваха вътре в църквата. Това правилно ли е?
Нийл

Мили Боже,
Защо казват, че си ревнив Бог? Аз си мислех, че имаш всичко.
Джейн

Мили Боже,
Наистина ли казваш „прави на другите това, което те ти правят на теб“? Ако е така, ще му дам на брат ми да се разбере.
Дарла

Мили Боже,
Благодаря за братчето, но аз се молах за кученце.
Джойс

Мили Боже,
Валя през цялата ни ваканция и татко много се ядоса. Той каза за теб разни работи, които хората не би трябвало да говорят, но аз се надявам, че ти няма

да го нараниш.

Твой приятел (но няма да ти кажа кой съм)

Мили Боже,

Наистина ли искаше жирафът да изглежда по този начин, или се получи случайно?

Норма

Мили Боже,

Защо неделното училище е в неделя. Мислех си, че този ген е определен за почивка.

Том Л.

Мили Боже,

Прати ми, моля те, пони. За нищо не съм те молил преди. Провери, ако искаш.

Брус

Мили Боже,

Ако после се връщаме на земята, моля те, нека да не бъда като Дженифър, защото я мразя.

Денис

Мили Боже,

Ако ми дадеш лампа като тази на Алагин, ще ти дам всичко, което поискаш, с изключение на парите и на шаха ми.

Рафаел

Мили Боже,

Брат ми е плъх, а ти трябва да му изпратиш опашка. Ха-ха.

Дани

Мили Боже,

Може би Каин и Авел нямаше да се бият толкова, ако си имаха собствени стаи. Поне с брат ми се получи.

Лари

Мили Боже,

Искам, като порасна, да стана голям като татко. Но да не съм с толкова малко коса.

Сам

Мили Боже,

Сигурно ти е много трудно да обичаш всички на земята. В нашето семейство сме само четирима и аз никога не успявам.

Нан

Мили Боже, ако тази неделя в църквата ме гледаш, ще ти покажа новите си обувки.

Мики Д.

Мили Боже,
Искам да живея 900 години, както онзи човек от Библията.
С любов, Крис

Мили Боже,
Учихме, че светлината е направена от Томас Едисон. Но в неделното училище ни казаха, че тя е измислена от теб. Сигурно той ти е откраднал идеята.
Искрено твоя,
Дона

Мили Боже,
Не вярвам, че може да има по-добър Бог от теб. Исках да ти кажа само това, но не си мисли, че го казвам, защото вече си Бог.
Чарлз

Мили Боже,
Моля те, направи още един празник между Коледа и Великден. В момента между тях няма нищо хубаво.
Джини

Мили Боже,
Ако не беше премахнал динозаврите, сега нямаше да имаме гържава. Правилно си направил.
Джонатан

Зрасти, Господи,
Как я караш. Как е животът. Добре ли си със здравето?
Женя, 2 клас

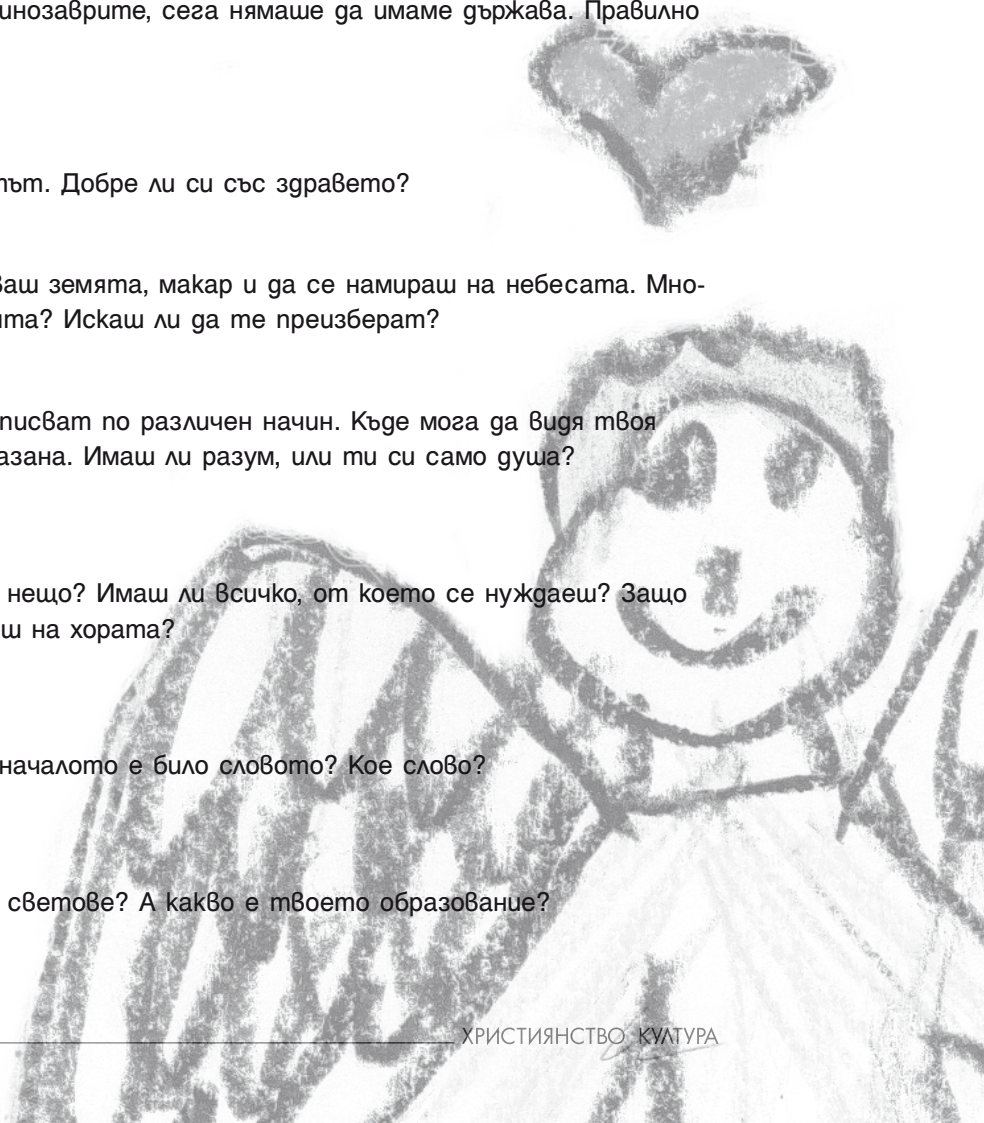
Разбирам, че ти управляваш земята, макар и да се намираш на небесата. Много по-стар ли си от земята? Искаш ли да те преизберат?
Сеня, 1 клас

В различните книги те описват по различен начин. Къде мога да видя твоя снимка, гори и да е размазана. Имаш ли разум, или ти си само гуша?
Рая, 3 клас

Господи,
Мога ли да ти помогна с нещо? Имаш ли всичко, от което се нуждаеш? Защо те е страх да се покажеш на хората?
Люба, 3 клас

Скъпи Боже,
В Библията пишеш, че в началото е било словото? Кое слово?
Руслан, 1 клас

Боже,
Ти управляваш ли и други светове? А какво е твоеото образование?

Толик, 3 клас

Четох, че Иисус е бил евреин, а мой е бил твой син. Това означава, че и ти си евреин, нали?

Ася, 2 клас

Разбирам, че Иисус е пострадал заради хората, но заради какво тогава страдат другите хора?

Гриша, 4 клас

Разбира се, че те обичам. Но повече обичам мама. Нали може?

Зоя, 2 клас

В църквите продават свещи. Ти ли движиш този бизнес?

Толик, 2 клас

Честно казано, не вярвам в теб. Но кажи ми поне защо никои не може да те види?

Юра, 2 клас

Добре, Ти си създал първите две човешки същества, но как е създаден третият човек?

Вася, 2 клас

Добре, Господи,

Щъркелът ме е донесъл при моите родители. А кой ме е пратил при щъркела?

Олег, 3 клас

Ако разбирам еволюцията правилно, Ти си създал Адам и Ева. А след това какво се е случило – човекът е произлязъл от маймуната?

Сергей, 3 клас

В Библията всичко ли е вярно? Кой се е появил първ – Адам и Ева или динозаврите?

Яна, 4 клас

Отначало мъжът е създавал децата – спомням си за Ева и реброто на Адам. Защо това не ти е харесало и си прехвърлил този товар на жените?

Зоя, 4 клас

Ако направиш края на света, кой ще остане да ти се моли? А свърши ли и светът на извънземните?

Петя, 5 клас

Ако хората отиват на небесата, там има ли достатъчно място? А там гушите на какъв език си говорят?

Андрей, 3 клас

Ако аз страдам, това означава ли, че ти си ми ядосан? За да простиш греха ми, аз първо трябва да съм сгрешил в нещо, нали?

Стасик, 2 клас

Господи,
Защо така не ми върви в училище? Може би е заради учителите? Искам да ми подариш успех и надуваема лодка.

Арвид, 3 клас

Господи,
Направи така, че всички оръжия на земята да се счупят и хората да живеят с 10 години повече.

Костя, 4 клас

Господи,
Прати ми една торба с пари и ще те оставя на мира. Или ми стани баща и ще си купим едно Ауди.

Валентин, 4 клас

Господи,
Направи така, че майка и татко да се съберат и аз ще спра пушенето.

Юра, 3 клас

Мили Боже,
Каж ми честно, някой обича ли ме? Как се е появила любовта на земята?
Защо хората първо се влюбват и след това плачат тайно?

Катя, 4 клас

Боже,
Колко пъти ще правя грешки в любовта? Вече ми се случва за трети път.

Юра, 2 клас

Господи,
Защо ти прощаваш на всички, а учителите – не? А преди да се родя, ти знаеше ли, че ще се появя?

Лена, 4 клас

